

АЛЕКСАНДР
ДЮМА

Граф
Монте-
Крісто

© Видавництво "НК-Богдан"

www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-7833-7

Александр Дюма

ГРАФ МОНТЕ-КРИСТО

Роман

Переклад з французької
Ігоря Андрущенка

I

МАРСЕЛЬ. ПРИБУТТЯ

Двадцять четвертого лютого 1815 року спостережник на Нотр-Дам де ла Гард¹ дав знак, що наближається трищогловий корабель «Фараон», який пливе зі Смирни, Трієста і Неаполя.

Портовий лоцман звичаєм одразу ж відбув з гавані і, поминувши замок Іф, пристав до корабля між мисом Моржіон й островом Ріон.

Як це зазвичай трапляється, майданчик форту Св. Йоанна миттю заповнився цікавим людом, бо ж у Марселі прибуття корабля — подія щоразу значна, надто коли корабель цей, як-от «Фараон», збудовано, оснащено й завантажено на корабельнях стародавньої Фокеї², а належить він місцевому судновикові.

Тим часом корабель наближався. Він безпечно пройшов протоку, що її колись утворило виверження вулкана між островами Каласарень і Жарос, обігнув Помег і надпливав під трьома вітрилами — марселем, клівером і контрбізанню, проте сунув він помалу-малу й сумно, так що цікаві, мимоволі передчуваючи лихо, запитували себе, що б таке могло трапитися на його борту. Втім, ті, хто тямив у мореплавстві, гадали, що коли щось і сталося, то не з самим кораблем, бо він ішов, як належить судну, керованому вправною рукою: якір ось-ось мав вирватися з клюзи, отоси були відчеплені, а поруч з лоцманом, який ладнався завести «Фараон» вузьким входом у гавань Марселя, стояв юнак, меткий і бистроокий, який наглядав за кожним рухом корабля і повторював усі команди лоцмана.

Несвідома тривога, що ширяла над юрбою, надто зачепила за душу одного з глядачів на майдані, тож він не міг дочекатися, коли корабель увійде в порт. Чоловік стрибнув у човен і наказав гребти назустріч «Фараонові», з яким і зрівнявся навпроти затоки Резерв.

Побачивши цю людину, молодий моряк полишив лоцмана і, тримаючи у руці капелюха, став біля борту.

Це був юнак років вісімнадцяти-двадцяти, міцний, стрункий, з красивими чорними очима і смоляно-чорним волоссям; увесь його вигляд дихав спокоєм і рішучістю, що вирізняють людей, які змалку звикли дивитись у вічі небезпеці.

— Е! Та це ви, Дантесе! — крикнув чоловік у човні. — Що сталося і чому на вашому кораблі панує така гнітюча атмосфера?

— Велике нещастя, пане Моррелю! — відказав юнак. — Велике нещастя, а надто для мене: у Чівітавекк'ї ми втратили нашого доброго капітана Леклера.

— А вантаж? — нагострив язика судновик.

— Прибув цілісінький, пане Моррелю, і, як на мене, з цього погляду ви будете задоволені... А от бідолашний капітан Леклер...

— Що ж з ним трапилося? — запитав судновик, зовні виказуючи полегкість. — Що сталося з нашим славним капітаном?

— Він помер.

— Чи не впав, бува, за борт?

— Ні, пане, підхопив менінгіт і скінчив своє життя у жахливих муках.

Потім, обернувшись до екіпажу, хлопець загорланів:

— Агов! Стати по місцях! До швартування приготуватися!

Екіпаж послухав. Вісім чи десять матросів, із яких він складався, миттю кинулися врзнобіч: хто до шкотів, хто до брасів, хто до фалів, хто до клівер-ніралів, хто до гітовів.

Молодий моряк глянув одним оком на те, як усі заметушилися, і, помітивши, що команда виконується, знову повернувся до свого співрозмовника.

— То як сталася пригода? — запитав судновик, вертаючись до перерваної розмови.

— Ой, леле, звалилось усе як грім на голову. Спершу капітан Леклер довгенько розмовляв з комендантом порту, а тоді сам не

свій відплив з Неаполя; за день його напала лихоманка, а три дні по тому він умер... Ми його поховали, як у нас водиться, і тепер шкіпер наш опочиває біля острова Дель-Джилійо, загорнутий у полотно з матроської койки, маючи ядро 36-го калібру під ногами і ядро у головах. Його вдові ми привезли почесний хрест і шпагу. Це ж треба, — докинув юнак з трагічною посмішкою, — десять років провоював з англійцями, а помер, як усі — в ліжку!

— Гай-гай, нема ради, Едмоне! — мовив судновик, який, схоже, дедалі більше заспокоювався. — Всі ми смертні, і треба, щоби старі поступалися місцем молодим, — коли ж ні, все би спинилось. А що з вантажем, як ви кажете...

— Усе гаразд, пане Моррелю, я вам ручаюсь. І, як на мене, ви передешевите, коли заробите на цьому двадцять п'ять тисяч франків.

Відтак, зауваживши, що судно «Фараон» поминає круглу вежу, він вигукнув:

— На марса-гітови! На клівер і бізань! Повзаєте, як сонні мухи!..

Наказ, однак, був виконаний майже з такою ж швидкістю, що й на військовому судні.

— Віддати шкот! Вітрила на гітови!

Вслід за останньою командою всі вітрила впали, і далі корабель посунув ледь помітно, рухаючись тільки за інерцією.

— А зараз, може, підійметесь, пане Моррелю, — сказав Дантес, помічаючи, як нетерпеливиться судновик. — Онде з каюти виходить і пан Данглар, ваш бухгалтер. Він з'ясує вам усе, про що ви лише його попросите. А мені треба закотвичитись і подбати про жалобний вигляд корабля.

Вдруге запрошувати судновика не довелося.

Чоловік схопив линву, кинуту Дантесом, і зі спритністю, що їй позаздрив би перший-ліпший моряк, подерся по сходах, позабиваних в опуклий борт корабля, тим часом як Дантес повернувся на своє колишнє місце, поступаючись розмовою тому,

кого він назвав Дангларом, який, вийшовши з каюти, справді поспішив назустріч Моррелеві.

Це був чоловік років двадцяти п'яти чи двадцяти шести, на вигляд досить похмурий, для зверхників — підлиза, для підлеглих — кат із катів. За це, ще більш ніж за титул бухгалтера, завжди осоружний матросам, команда настільки ж його недолюбувала, наскільки любила Дантеса.

— Гаразд, пане Моррелю, — мовив Данглар, — про наше лихо ви чули, еге ж?

— Таки чув! Ще б пак! Бідолашний капітан Леклер! Славний і гречний був чоловік!

— А головне — чудовий моряк, який зістарів між небом і водою, такою і має бути людина, що їй довірено заступати інтереси такої великої фірми, як «Моррель і Син», — відказав Данглар.

— Мені здається, — мовив судновик, видивляючи очі за Дантесом, котрий саме вибирав місце для стоянки, — що для того, аби тямити свою справу, і таким старим моряком, як ви кажете, бути не обов'язково. Он наш друг Едмон так добре справляється, що йому, як на мене, без потреби чийсь поради.

— Атож, — відказав Данглар, кинувши на Дантеса недовірливий погляд, у якому блиснула ненависть, — атож, молодість і самовпевненість. Тільки-но помер капітан, як він перейняв на себе провід, ні з ким не порадившись, і змусив нас згаяти півтора дня біля острова Ельба замість плисти просто до Марселя.

— Прийнявши владу над командою, — зауважив судновик, — хлопець виконав свій обов'язок як помічника капітана, а ось змарнувати півтора дня біля Ельби — це вже він стрілив дурницю, хіба що треба було щось направити на судні.

— Корабель чувся як оце ми з вами, пане Моррелю, а ці півтора дня змарновано через забаганку, щоби задля розваги зійти на берег, та й годі.

— Дантесе! — кинув судновик, звертаючись до юнака. — Ходіть-но сюди.

— Даруйте, пане добродію, — відказав Дантес, — за хвилинку я до ваших послуг.

Відтак, звертаючись до екіпажу, скомандував:

— Кинути якір!

Його наказ одразу ж було виконано, і ланцюг з гуркотом поповз у воду. Дантес залишався на своєму посту, хай і на пару з лоцманом, доки не завершено і цей останній маневр. А тоді закричав:

— Майву приспустити до половини, прапор спустити, реї скрижувати!

— Ось бачите, — сказав Данглар, — уже уявляє себе капітаном, їй-богу.

— Але ж він і є капітаном, — відповів судновик.

— Воно-то так, однак ви і ваш компаньйон, пане Моррелю, на це згоди не давали.

— На бога, чого ж нам не залишити його капітаном? — сказав судновик. — Він і справді молодий, але, здається, на своєму місці і на справі знається нівроку.

Дангларове обличчя спохмурніло.

— Вибачте, пане Моррелю, — мовив Дантес, підходячи, — корабель на якорі, і я до ваших послуг. Здається, ви мене кликали?

Данглар поступився на крок назад.

— Хотів оце вас запитати, чому ви заходили на острів Ельба?

— Я й сам не знаю. Я виконував останню волю капітана Леклера. Помираючи, він наказав мені доправити пакет маршалові Бертрону.

— То ви його бачили, Едмоне?

— Кого?

— Маршала.

— Звісно.

Моррель озирнувся і відвів Дантеса вбік.

— А як там імператор? — запитав він жваво.

— Слава Богу, якщо очі мене не змилили.

— Невже ви і самого імператора бачили?

— Він увійшов до маршала, коли я саме був у того.

— І ви з ним розмовляли?

— Радше він зі мною, пане, — кинув Дантес, посміхаючись.

— Що ж він вам казав?

— Розпитував про корабель, про те, коли він відпливає до Марселя, яким курсом ітиме і що везе на борту. Гадаю, що, якби корабель був порожній і належав мені, то він охоче б його купив; але я сказав йому, що лише заступаю місце капітана і що корабель належить торговому дому «Моррель і Син». «А, знаю, — мовив він, — Моррель — судновик від роду до роду, а коли я стояв у Валансі, то в моєму полку служив якийсь Моррель».

— Таки так, чорт забирай! — скрикнув радісно судновик. — Це був Полікар Моррель, мій дядько, який дослужився до капітана. Дантесе, ви скажете моєму дядькові, що імператор згадав про нього, і побачите, як старий буркотун зайдеться плачем. Ну, ну, — правив судновик, дружньо плескаючи молодого моряка по плечу, — ви добре зробили, Дантесе, що виконали наказ капітана Леклера і зупинилися біля Ельби; хоча, якщо хто пронюхає, що ви доправили пакет маршалові й розмовляли з імператором, то це може вас виславити.

— І як же це мене виславить? — відказав Дантес. — Я навіть не знаю, що було в пакеті, а питаю мене імператор про те, чим міг би поцікавитися в кожного стрічного. Але перепрошую, приїхали карантинний чиновник і митник.

— Ідіть, ідіть, дорогий мій!

Юнак пішов, і тієї ж миті підскочив Данглар.

— Ну як? — спитав бухгалтер. — Здається, він казав вам, що мав досить підстав, аби зайти в Портоферрайо³?

— Ще й яких, дорогий Дангларе!

— А! Тим краще, — відповів той. — Щоразу боляче дивитися, коли товариш не додержує свого обов'язку.

— Свого Дантес додержав, і проти цього не заперечиш, — кинув судновик. — Це капітан Леклер наказав йому зайти на Ельбу.

— До речі, коли вже згадали капітана Леклера: він віддав вам його листа?

— Хто?

— Дантес.

— Мені? Ні. Отже, у нього був лист?

— Гадаю, що, крім пакета, капітан дав йому ще й якогось листа.

— Про який пакет ви говорите, Дангларе?

— Про той-таки, що його Дантес доправив у Портоферрайо.

— Звідки ви взяли, що Дантес віз у Портоферрайо пакет?

Данглар зашарівся.

— Я саме йшов коридором, а двері в капітанову каюту були прочинені, тож я і побачив, як він віддає Дантесові пакета й листа.

— Він мені нічого не казав, але якщо у нього є лист, то він мені його передасть.

Данглар на хвильку замислився.

— Коли так, пане Моррелю, то, прошу вас, не говоріть про це Дантесові. Певно, я щось наплутав.

Цієї миті молодий моряк повернувся. Данглар знову відійшов.

— Ну що, дорогий Дантесе, ви звільнилися? — запитав судновик.

— Атож, пане Моррелю.

— Ви швидко упоралися!

— Та так, передав митникам список наших товарів, а з порту, як і вимагає припис, прислали з лоцманом людину, якій я і передав наші папери.

— То вам тут нічого більше робити?

Дантес хутко озирнувся.

— Еге ж, усе гаразд, — сказав він.

— А чи не проти ви у нас пообідати?

— Даруйте, пане Моррелю, але найперше мені треба навідатися до батька. Та хай там як, а я дякую вам, що ви виявили мені таку честь...

— Слушно, Дантесе, слушно. Знаю, що ви — чудовий син.

— А мій батько? — спитав юнак, дещо вагаючись. — Чи не знаєте ви, бува, як він мається?

— Гадаю, що добре, дорогий Едмоне, хоча я його не бачив.

— Отим то й ба, сидить собі невідходно у своїй комірчині.

— Принаймні це доводить, що поки вас не було, йому всього вистачало.

Дантес посміхнувся.

— Батько мій — людина горда, і якби навіть йому потрібно було все, то в цьому світі він якщо би й попросив у кого допомоги, то хіба у Господа Бога.

— Гаразд, навідавшись до батька, ви, сподіваюся, прийдете до нас?

— Ще раз даруйте мені, пане Моррелю, але мені треба ще перевідати декого, до кого душа моя прихиляється не менше.

— Авжеж! Я й забув, що є серед каталонців та, котра чекає вас так само нетерпляче, як і ваш батько, — красуня Мерседес.

Дантес посміхнувся.

— Он воно що! — правив далі судновик. — До мене нарешті дійшло, чому вона тричі приходила довідуватися, що нового чути про «Фараона». Чорт його бери, Едмоне, вам можна позаздрити, коханку ви знайшли нівроку!

— Ніяка вона мені не коханка, — серйозно сказав моряк, — вона моя наречена.

— Іноді це одне і те ж, — засміявся судновик.

— Не для нас, пане, — відрубав Дантес.

— Добре, Едмоне, я вас більше не затримую. Ви так добре облагодили мої справи, що у вільну годину я дозволю вам оборудувати ваші. Може, вам потрібні гроші?

— Ні, пане, дякую. Я привіз із собою всю платню за час плавання, тобто майже за три місяці.

— У дбалості вам, Едмоне, не відмовиш.

— Як не як, пане Моррелю, а я маю бідного батька.

— Так, так, я знаю, що ви хороший син. Ідіть до свого тата. У мене теж є син, і я би зловився, якби хто після тримісячної відлуки перебивав йому побачитися зі мною.

— То ви дозволите? — мовив юнак, кланяючись.

— Ідіть, якщо вам більше нічого мені сказати.

— Ніби нічого.

— А хіба капітан Леклер, умираючи, не давав вам листа до мене?

— Йому було не до писання, та ви нагадали мені, що я проситиму вас відпустити мене у двотижневу відпустку.

— Одружуватиметесь?

— Спершу одружимося, а тоді з'їздимо до Парижа.

— Гаразд, гаразд. Часу у вас досить, тижнів шість ми будемо розвантажуватись, а в море вийдемо не раніше, як місяців за три... Але за три місяці ви повинні бути тут, — правив далі судновик, плескаючи молодого моряка по плечі. — Не попливе ж «Фараон» без свого капітана.

— Без свого капітана! — вигукнув Дантес, і очі його радісно заблищали. — Кажіть обережніше, пане Моррелю, а що коли ви наразі справдили найпотаємніші сподіванки моєї душі. Ви хочете призначити мене капітаном «Фараона»?

— Якби я був один, дорогий мій Дантесе, то простягнув би вам руку і мовив: «Справу вирішено!» Але у мене є компаньйон, а ви знаєте італійське прислів'я: «Chi ha compagno ha padrone»⁴. Втім, половину справи зроблено, бо з двох голосів один уже належить

вам. А коли ви дозволите дістати мені другий, то я вже зроблю все, що змога.

— О пане Моррелю! — вигукнув юнак зі сльозами на очах, схопивши чоловіка за руки, — дякую вам від імені батька і Мерседес.

— Гаразд, гаразд, Едмоне, є ж для чесних людей Бог на небі, чорт забирай! Навідайтеся до батька, зайдіть до Мерседес, а тоді приходьте до мене.

— Ви не хочете, щоб я відвіз вас на берег?

— Ні, дякую. Я залишуся тут і попередивляюся рахунки на пару з Дангларом. Як він, чи не завдавав, бува, якої невігоди під час плавання?

— Це залежно від того, що ви маєте на увазі, пане. Щоби він був щирим приятелем, то ні. Мені здається, він незлюбив мене, відколи одного разу, посварившись із ним, я з дурного розуму запропонував йому зупинитися хвилин на десять біля острова Монте-Крісто, щоб вирішити нашу суперечку. Звісно, я утнув дурницю, запропонувавши йому таке, тож він розважливо вчинив, відмовившись. А коли ви питаєте, щоби довідатися, чи тямить він у бухгалтерії, то нічого про нього поганого не можна сказати, і ви, мабуть, будете задоволені ним.

— А скажіть-но, Дантесе, — запитав судновик, — якби ви були капітаном «Фараона», залишили б ви охотою у себе Данглара чи ні?

— Хай мені судилося бути капітаном або помічником, пане Моррелю, але я завжди матиму велику пошану до тих осіб, на яких здаються мої господарі.

— Одначе, Дантесе. Ви всіма сторонами славний хлопчина. А тепер ідіть, бо, бачу, ви — як на жару.

— То я у відпустці?

— Ідіть, кажу ж вам.

— Ви дозволите мені взяти вашого човна?

— Беріть.

— До побачення, пане Моррелю. Тисячу разів вам дякую.

— До побачення, Едмоне. Час добрий!

Молодий моряк зістрибнув у човен, умопився на носі і наказав гребти до вулиці Каннеб'єр. Двоє матросів налягли на весла, і човен помчав якнайшвидше, ухиляючись од сили-силенної інших човнів, які захаращували вузький прохід, що провадив між двома рядами кораблів від входу в порт до Орлеанської набережної.

Судновик з посмішкою назирив за хлопцем до самого берега, бачив, як той вистрибнув на бруківку набережної і зник у строкатій юрбі, яка з п'ятої ранку до дев'ятої вечора наповнює знамениту вулицю Каннеб'єр, якою сучасні фокейці так чванькуються, що найсерйозніше говорять, зі своєїрідною, лише їм притаманною вимовою: «Якби Парижу вулицю Каннеб'єр, то він би був маленьким Марселем».

Озирнувшись, судновик уздрів за своєю спиною Данглара, який, здавалося, чекав на його накази, а насправді, як і він, проводив очима молодого моряка.

Втім, якщо йдеться про вирази двох пар очей, які наглядали за однією людиною, то були вони далекі, як небо від землі.

II БАТЬКО І СИН

Поки Данглар, натхнений ненавистю, намагається обмовити свого побратима перед судновиком, ходімо за Дантесом, який, пройшовши суціль проспект Каннеб'єр, поминув вулицю Ноайль, увійшов до невеликого будинку лівобіч Мельянських алей, вибіг темними сходами на п'ятий поверх і, тримаючись однією рукою за балясу, а другу притискаючи до б'ючого серця, зупинився перед прочиненими дверима, через які можна було озирнути всю комірчину.

У цій комірчині жив його батько.

Звістка про прибуття «Фараона» не дійшла ще до старого, який, стеребившись на стілець, тремтячою рукою поправляв красолі і ломиноси, що позапліталися, деручись догори, на ґратниці його віконця. Раптом хтось обхопив його ззаду, і він почув знайомий голос:

— Батьку, любий тату!

Старий скрикнув і обернувся. Побачивши сина, він із тремтінням кинувся йому в обійми, білий, наче крейда.

— Що з тобою, батьку? — запитав юнак занепокоєно. — Ти, бува, не хворий?

— Ні, ні, милий Едмоне, сину мій, хлопчику мій, ні! Але я не чекав тебе... от же радість, ти заскочив мене зненацька... Світе мій! Мені здається, що я вмру!

— Ну годі, батьку, це я. Кажуть же, що радість не шкодить, ось чому я так просто і ввійшов до тебе. Посміхнися, не дивись на мене божевільними очима. Я повернувся додому, і заживемо ми з тобою на всю губу.

— То й краще, хлопчику мій, — відказав старий, — але невже ми заживемо з тобою на всю губу? Ти вже не поїдеш від мене, еге ж? Розкажи ж мені про своє щастя!

— Нехай Господь дарує мені те, що я тішуся щастям, натомість цілій родині доводиться сумувати, але, Бог свідок, що я не прагнув цього щастя. Воно прийшло само собою, і мені не до снаги сумувати. Добрий капітан Леклер помер, і, мабуть, чи не я заступлю його завдяки ласці Морреля. Розумієте, батьку? У двадцять років я буду капітаном! Сто луїдорів⁵ платні і частка прибутків! Хіба міг я, бідний матрос, на це сподіватися?

— Так, сину мій, справді, — мовив старий, — тобі поталанило.

— І я хочу, щоби на перші ж гроші справили ви собі будиночок, а при ньому вирощували у городчику ваші ломиноси, красолі і жимолость... Але мені казали, вам нездужається. Агов, батьку, що з вами?

— Пусте... Зараз минеться!

Сили покинули старого, і він закинувся назад.

— Як то можна? — вигукнув юнак. — Келих вина, ось що вас підбадьорить. Де у вас вино?

— Ні, дякую, не шукай, не треба, — сказав старий, намагаючись затримати сина.

— Треба, ще й як!.. Кажіть, де вино?

Він відкрив один креденець, другий, третій.

— Даремно стараєшся... — зауважив старий. — Вина нема...

— Як то нема? — вигукнув Дантес. Він перелякано дивився то на ямкуваті бліді щоки старого, то на порожні полиці. — Як нема вина? Невже ви облишилися грошей, тату?

— Нічого мені не треба, коли ти поряд, — відказав старий.

— А хіба, — пробубонів Дантес, витираючи піт з лица, — три місяці тому, коли я виїздив, то не залишав вам двісті франків?

— Так, так, Едмоне, само собою, але, їдучи, ти забув повернути невеличкий борг сусідові Кадруссу; він мені на це натякнув і сказав, що коли я за тебе не заплачу, то він піде до пана Морреля. Тож я й подумав, що це тобі зашкодить...

— Ну то й що?

— Та нічого, я заплатив.

— Але ж я заборгував Кадруссові сто сорок франків! — вигукнув Дантес.

— Атож, — пробелькотів старий.

— І ви заплатили їх із тих двохсот, які я вам залишив?

Старий кивнув головою.

— І жили цілих три місяці на шістдесят франків? — прошепотів юнак.

— Ти й сам знаєш, мені багато не треба, — відказав старий.

— Господи! Вибачайте мені, — простогнав Едмон, кидаючись на коліна перед батьком.

— Що ти надумав?

— Ви мені душу розбили.

— Облиш, — сказав старий з усмішкою, — ти вдома, забудьмо минуле. Наразі усе добре.

— Так, я вдома, — сказав юнак, — і повернувся я з найкращими сподіваннями і з сякою-такою грошвою... Ось, тату, беріть, беріть і зараз же пошліть щось купити.

І він висипав на стіл жменю золотих, п'ять або шість п'ятифранкових монет і всілякий дріб'язок.

Обличчя старого Дантеса заясніло.

— Чиє це? — запитав він.

— Та моє... твоє, наше! Беріть, накупіть харчів, грошей не шкодуйте, завтра я ще принесу.

— Чекай, вгамуйся трохи, — сказав старий, посміхаючись. — З дозволу твого я тратитиму гроші помірковано; якщо накуплю багато заразóm, то люди можуть подумати, що мені довелося для цього чекати твого повернення.

— Робіть, як собі знаєте, але перш за все візьми якусь служницю. Я не хочу, щоб ви жили у самотині. Там, у трюмі, у мене в скринчії є контрабандова кава і чудовий тютюн; завтра ви їх матимете. Але тихше! Хтось іде.

— Це, певно, Кадрусс. Дізнався, що ти приїхав, і, звісно, вирішив тебе привітати з нагоди щасливого повернення.

— Хіба? Оце ще вуста, які говорять одне, а серце тим часом думає інше, — прошепотів Едмон. — Але хай там як, він наш сусід і колись став нам у пригоді! Тож прийнемо його щиро.

І справді, не встиг Едмон договорити, вже збившись на шепотіння, як у рамцях дверей окреслилася чорна бородата голова Кадрусса. Це був чоловік років двадцяти п'яти чи двадцяти шести; в руці він тримав шматок сукна, що його як справний кравець збирався перетворити на за́кóту котрогось із каптанів.

— Е-е! Нарешті ти приїхав, Едмоне! — мовив він із виразним марсельським акцентом, широко посміхаючись, аж виступили всі його зуби, білі, наче слонівка.

— Як бачите, сусіде Кадруссе, я до ваших послуг, як завгодно, — відповідав Дантес, пнучись перебрати стриманість у силувану люб'язність.

— Красенько дякую. На щастя, мені нічого не потрібно, і навіть часом я потрібен іншим. — Дантес сіпнувся. — Я не тебе маю на увазі, хлопче. Я позичив тобі гроші, ти мені їх віддав, є такий звичай у добрих сусідів, і ми квити.

— Ніколи не розрахуєшся з тими, хто нам прислужився, — сказав Дантес. — Хай ми і віддали грошову позичку, але залишається борг вдячності.

— Навіщо про це говорити? Було діло, та улетіло. Поговоримо краще про твоє щасливе повернення, хлопче. Йду я оце в порт, аби напитати брунатного сукна, і зустрічаю свого приятеля Данглара.

«Як, ти в Марселі?» — кажу я йому.

«А проте, це так».

«А я гадав, ти в Смирні».

«Міг би бути і там, адже я достоту звідти».

«А де ж наш хлопчина Едмон?»

«Певно, що у свого батька, де ж іще», — відказав мені Данглар. От я і прийшов, — правив далі Кадрусс, — щоб почоломкатися з другом.

— Що за добра душа цей Кадрусс, як він нас любить! — мовив старий.

— Звісно, люблю, а ще поважаю, бо чесні люди зустрічаються нечасто... Але ти, мабуть, озолотився, друже? — правив кравець, скося глянувши на купку золота і срібла, що її Дантес виклав на стіл.

Юнак помітив, як у чорних сусідових очицях раптом спалахнув вогник заздрості.

— Це не мої гроші, — кинув хлопець недбало. — Я сказав батькові, мовляв, боюся, що, поки мене не було, ти перебивався з хліба на воду, а батько повернувся і, щоби заспокоїти мене, висипав на стіл усе, що було у нього в гаманці. Сховайте гроші, тату, десь у скарбничку, хіба що, може, вони потрібні сусідові, в такому разі він може ними скористатися.

— Ні, друже мій, — сказав Кадрусс, — мені нічого не потрібно; хвалити Бога, хто робить лемеші, той їсть книші. Бережи свої грошенята, їх забагато не буває. А втім, я вдячний тобі за пропозицію не менше, ніж якби на неї пристав.

— Я запропонував це від щирого серця, — мовив Дантес.

— Не сумніваюсь. Отже, ти на близькій стопі з Моррелем, підлизю?

— Пан Моррель завжди був дуже добрий до мене, — відповів Дантес.

— У такому разі даремно ти відмовився від обіду.

— Як відмовився від обіду? — запитав старий Дантес. — Він що, запрошував тебе на обід?

— Еге ж, батьку, — відповів Дантес і посміхнувся, помітивши, як вразила старого честь, учинена його синові.

— А чому ж ти відмовився, сину? — спитав старий.

— Щоби швидше прийти до вас, тату, — відказав юнак. — Мені не терпілося побачитися з вами.

— Моррель, напевно, образився, — правив Кадрусс, — а коли лучиш у капітани, судновиків не слід суперечити.

— Я йому пояснив, чому відмовився, і, сподіваюся, він мене зрозумів.

— Ет, щоб стати капітаном, треба трохи полизати лапки хазяям.

— Я сподіваюся, що стану капітаном і без цього, — відповів Дантес.

— То й краще, то й краще! Це потішить усіх старих твоїх друзів. А там, за фортом Святого Миколая, я знаю ще декого, кому це припаде до душі.

— Мерседес? — запитав старий.

— Так, батьку, — сказав Дантес. — І тепер, коли я вас побачив, коли знаю, що ви чуєтеся добре і що у вас є все, що вам потрібно, я прошу вас дозволити мені навідатися в Каталани⁶.

— Іди, сину мій, іди, — відповідав старий Дантес, — і хай благословить тебе Господь дружиною, як благословив мене сином.

— Дружиною?! — сказав Кадрусс. — Пнетесь ви, як жаба до гусяти; здається мені, що вона нібито ще не дружина!

— Ні ще, але, найпевніш, до цього недалеко, — відказав Едмон.

— Та дарма, дарма, — сказав Кадрусс, — ти добре зробив, що поспішився з приїздом.

— Це ще чому?

— Бо Мерседес — красуня, а красуням залиццальників не бракує. Ще ж надто цій: вони коло неї дюжинами упадають.

— Справді? — сказав Дантес з посмішкою, у якій прозирала легенька тінь занепокоєння.

— Так, так, — продовжував Кадрусс, — і до того ж, женихи завидні. Але, сам розумієш, ти невдовзі будеш капітаном, отож боятися, що тобі відмовлять, не варто.

— Хочеш сказати, — підхопив Дантес з посмішкою, яка ледь прикривала його занепокоєння, — це означає, що якби я не став капітаном...

— Можливо, можливо... — пробурмотів Кадрусс.

— Ну, — мовив юнак, — я кращої думки, ніж ви, про жінок узагалі і про Мерседес зокрема, і переконаний, що, чи буду я капітаном чи ні, вона збереже мені вірність.

— То й краще, — сказав Кадрусс, — то й краще! Коли одружуєшся, одне, що тобі потрібно, — це довіра. Та дарма, друже, я це тобі кажу! Не гайнуй часу, іди, скажи їй, що приїхав, і звірся зі своїми надіями.

— Іду, — відповів Едмон.

Він поцілував батька, кивнув Кадруссові й вийшов.

Кадрусс ще трохи посидів у старого, а тоді, попрощавшись із ним, і собі вийшов, аби присмалитися до Данглара, який чекав його на розі вулиці Сенак.

— Ну, що? — запитав Данглар. — Бачив його?

— Я його здихався, — відказав Кадрусс.

— А він розказував тобі, що сподівається стати капітаном?

— Хлопець говорить про це так, ніби він уже капітанує.

— Та невже?! — здивувався Данглар. — Як на мене, сунеться він поперед батька в пекло!

— Моррель йому, видимо, пообіцяв...

— Тож-бо він такий веселий!..

— Тим-то парубок тримається так задерикувато; уже запропонував мені свої послуги, наче якийсь вельможець; казав, що може позичити мені грошей, — теж мені банкір.

— І ти відмовився?

— Ще б пак. Хоча, зрештою, міг би у нього і визичити, бо не хто інший, як я, позичив йому перші грошенята, що їх він помацав у своєму житті. Та наразі панові Дантесу інші вже ні до чого: невдовзі він буде капітаном!

— Ну, Дантес іще не капітан!

— Сказати правду, добре було би, якби він ним і не став, — правив Кадрусс, — інакше з ним і не поговориш.

— Варто нам захотіти, — мовив Данглар, — і лишиться він собі звичайнісіньким моряком, як і тепер, або й, чого доброго, ще гірше.

— Що ти таке кажеш?

— Нічого, то я розмовляю сам із собою. А він досі закоханий у красуню каталанку?

— До нестями; вже погнався туди. Але якщо я не помиляюся, то з цього боку впаде він, як муха в окріп.

— Ти про що? Поясни...

— Навіщо?

— Це значно важливіше, ніж ти гадаєш. Ти ж не любиш Дантеса, еге ж?

— Я не люблю нахаб.

— Одначе, ану ж розповідай мені все, що знаєш про каталанку.

— Нічого напевно я не знаю, проте бачив таке, що, скажу тобі, як би у майбутнього капітана не трапилась яка пригода в околицях Старого Шпиталу.

— Що ж ти бачив? Ну, говори.

— Бачив, що тільки-но Мерседес, бува, надумає тьопати до міста, то її щоразу проводить жвавий хлопець, каталанець, кароокий, червонопикий, чорнявий, сердитий. Вона зве його двоюрідним братом.

— Справді!.. І ти думаєш, що цей братик за нею волочиться?

— Припускаю, бо якої болячки ще робити разом двадцятирічному хлопцеві і сімнадцятирічній кралі?

— І ти кажеш, що Дантес пішов у Каталани?

— Побіг на моїх очах.

— Якщо ми підемо в той бік, то можемо перепочити у «Резерві», перехилимо там по склянці мальзького вина і дочекаємося

НОВИН.

— А хто нам їх принесе?

— Перестрінемо Дантеса дорогою, і його обличчя скаже нам, що ж сталося.

— Ходімо, — сказав Кадрусс, — але платиш ти!

— Зрозуміло, — буркнув Данґлар.

Й обидва легкою ходою попрямували до призначеного місця. Діставшись шинку, вони наказали принести пляшку вина і дві склянки.

Старий Памфіл виповів їм, як хвилин десять тому Дантес поминув заклад.

Упевнившись, що Дантес у Каталанах, вони сіли під молодим листям платанів і яворів, у гілках яких весела пташина зграйка оспівувала один із перших ясних днів весни.

III КАТАЛАНИ

За сотню кроків од того місця, де двійко друзів, нагостривши вуха і прикипівши поглядами до видноколу, цмулили іскристе мальзьке вино, за лисою горою, що її сточувано сонцем і містралем, лежало селище Каталани.

Одного разу якісь таємничі переселенці відпливли з Іспанії й об'якорились на тій косі, на якій живуть і понині. З'явилися вони хтозна-звідки і розмовляли незнаною мовою. Один із їхніх привідців, який умів по-провансальському, попросив у марсельської громади відступити їм пустельний мис, на який вони, за прикладом стародавніх мореплавців, повитягали свої кораблі. Прохання їхнє уважено, і за три місяці довкола десятка суден, які привезли цих морських циган, постало невелике селище. У цьому химерному і пишнobarвному селищі — напівмавританському, напівіспанському — і понині живуть нащадки цих людей, які розмовляють мовою своїх дідів. Упродовж трьох або чотирьох століть вони держалися свого рогу, на який опустилися зграєю морських птахів; чужоземці анітрохи не змішалися з марсельською людністю, паруються тільки між собою, пильнують звичаїв, вбираються рідним штибом та зберегли свою мову.

Поведемо ж нашого читача єдиною вулицею селища, і нехай він зайде разом із нами до одного з будиночків, стіни якого сонце зовні вифарбувало на взір опалого листа, як фарбують усі тутешні пам'ятки, а всередині побілів квач маляра, і білина та править за єдину оздобу іспанських *posadas*⁷.

Гарна дівчина, з чорним, як смола, волоссям, з лагідними, мовби у газелі, оченятами, стояла, злягаючи на загорожу, і в тонких, наче вирізьблених античним майстром пальцях мучила безвинну гілку вересу, зриваючи квітки й листя і кидаючи їх раз

у раз на долівку; її оголені до ліктя руки, дарма що побронзовані засмагою, проте наче скопійовані з рук Венери Арлезіанської⁸, тремтіли від хвилювання, а легкою ніжкою з високим підйомом краля нетерпляче постукувала по землі, так що в око впадали її стрункі, витончені голінки, обтягнуті червоними панчохами з сірими й синіми стрілками.

За три кроки від неї, погойдуючись на стільці і спершись ліктем на стару, переточену шашелем комоду, кремезний хлопець років двадцяти чи двадцяти двох дивився на неї з тривогою і досадою; у його очах було запитання, але твердий і наполегливий погляд дівчини скоряв співрозмовника.

— Послухай, Мерседес, — мовив юнак, — ось і черговий Великдень на носі, саме час справити весілля. Як гадаєш?!

— Я тобі вже сто разів казала, Фернане, тож ти сам собі ворог, якщо знову мене допитуєш.

— Ну, то повтори ще раз, благаю тебе, повтори ще, щоб я міг повірити. Скажи мені всоте, що відкидаєш моє кохання, що його благословила мати твоя; дай мені зрозуміти, що ти граєш моїм щастям, що моє життя чи смерть для тебе нічого не варті! Ет, Боже мій милий! Десять років мріяти про те, щоби стати твоїм чоловіком, Мерседес, і згубити цю надію, яка була єдиною метою мого життя!

— Принаймні не я підживляла в тобі цю надію, — відказала дівчина, — ти мені не дорікнеш, що я коли-небудь заговарала до тебе. Я завжди говорила тобі, що люблю тебе, як брата, але ніколи не вимагай від мене нічого, крім цієї братерської дружби, бо серце моє належить іншому. Хіба я не казала тобі цього, Фернане?

— Знаю, знаю, Мерседес, — урвав їй мову хлопець. — Атож, ти завжди була зі мною відвертою до болю, проте не забувай, що для каталанців шлюб між своїми — священний закон.

— Ти помиляєшся, Фернане, це не закон, а просто звичай, та й годі, — і вір мені, посилаючись на цей звичай, на користь собі ти

його не обернеш. Ти вибрав солдатчину, Фернане. Якщо ти ще на волі, то це тобі просто попустили, не сьогодні-завтра тебе можуть призвати до війська. А коли ти підеш до війська, то що робитимеш з бідолашною сиріткою, нещасною, без грошей, у якої немає анічогісінько, крім розваленної халупи, де висять старі неводи — вбога спадщина, що її мій батько залишив матері, а матір — мені? Ось рік, як вона померла, і подумай, Фернане, я живу майже з того, що вижебраю!

Іноді ти вдаєш, ніби я тобі допомагаю, і це для того, щоби мати право засунути руку мені в торбу; та я пристаю на це, Фернане, бо твій батько доводився мені дядьком, бо ми вирости разом, а надто тому, що, відкинувши твою дружбу, я би вельми тебе засмутила. Проте мені здається, що гроші, які я вторговую за твою рибу і на які купую собі льон на пряжу, — просто милостиня.

— Це дурниці, Мерседес! Бідна й самотня, ти мені дорожча за дочку найпихатішого судновика або найзаможнішого банкіра у Марселі! Що нам, біднякам, треба? Путяща дружина і добра господиня. Де я знайду кращу за тебе, та ще й одну в двох особах?

— Фернане, — відказала Мерседес, похитавши головою, — можна стати поганою господинею, і не можна поручитися, що будеш путящою дружиною, якщо кохаєш не рідного чоловіка, а іншого. Не вимагай від мене чогось більшого за дружбу, бо, повторюю, це все, що я можу тобі обіцяти, а я обіцяю тільки те, що можу виконати напевно.

— Звісно, розумію, — сказав Фернан, — ти терпляче зносиш своє убозтво, але боїшся мого. Так ото, Мерседес, якщо ти мене покохаєш, я поспитаю щастя. Завдяки тобі мені поталанить, і я забагатію. Я покину своє рибацтво; стану десь конторником, а, може, й сам візьмуся купцювати.

— Нічим таким, Фернане, ти не займатимешся; ти — солдат, і якщо наразі ти ще в Каталанах, то тільки тому, що немає війни. Тож лови собі рибу далі, не пнишь у захмарні високості, бо ж після

цього дійсність здасться тобі ще страшнішою, і тішся моєю дружбою. Нічого іншого я тобі дати не можу.

— Так, правда твоя, Мерседес, я буду моряком; одягну замість дідівського вбрання, яким ти гордуєш, лощеного картуза, смугастий тільник і синю куртку з якорями на гудзиках. Хіба не так слід одягатися, щоби тобі сподобатися?

— Що ти хочеш сказати? — запитала Мерседес, з гордим викликом глянувши на хлопця. — Що ти хочеш сказати? Я тебе не розумію.

— Я хочу сказати, Мерседес, що ти така сувора й жорстока зі мною тільки тому, що чекаєш на людину, вбрану таким штибом, як я допіру описав. А що, коли той, кого ти чекаєш, хисткий, а навіть якщо не він, то хистким є облудне море?

— Фернане, — вигукнула Мерседес, — я гадала, що ти добрий, але помилилася. Ти злий, якщо кличеш на поміч своїм ревнощам Божий гнів! Так, я не приховую: я чекаю і кохаю того, про кого ти говориш, і якщо він не повернеться, то я не звинувачуватиму його у зрадливості, а скажу, що він помер, мене кохаючи.

Каталанець із серця заскреготав зубами.

— Я тебе зрозуміла, Фернане: ти хочеш помститися йому за те, що я тебе не кохаю. Хочеш схрестити свого каталанського ножаку з його кинджалом?! І що це тобі дасть? Якщо тебе здолають, ти загубиш мою дружбу; а якщо переможеш, то дружба моя обернеться ненавистю. Повір мені, шукати приводу до сварки з чоловіком — кепський спосіб сподобатися жінці, яка кохає цього чоловіка.

Ні, Фернане, ти збудешся потаємних думок. Якщо я не можу бути твоєю дружиною, то врешті тобі вестиметься незле, коли я стану тобі і за подругу, і за сестру. До того ж, — докинула вона, пускаючи сльозу з очей, — не поспішай, Фернане: ти сам сказав щойно, мовляв, море облудне, і ось уже чотири місяці, як він поїхав, а бур я за чотири місяці нарахувала чимало!

Фернан хоч би тобі бровою моргнув! Він не намагався обтерти сльози, що бігли по щоках Мерседес, а тим часом за кожну її сльозинку він віддавав би склянку своєї крові. А проте, ці сльози лилися через іншого!

Хлопець підвівся, пройшовся хатиною і зупинився перед Мерседес; очі його блищали, кулаки були стиснуті.

— Послухай, Мерседес, — мовив він, — кажи-но ще раз: це вирішено?

— Я кохаю Едмона Дантеса, — спокійно відказала дівчина, — і ніхто, крім Едмона, не буде моїм чоловіком.

— І ти завжди його кохатимеш?

— До самого скону.

Фернан похнюпився і застогнав як людина, що збулася надії; потім раптом звів голову і, зціпивши зуби, запитав:

— А якщо він помер?

— То і я помру.

— А коли він тебе забув?

— Мерседес! — пролунав веселий голос за дверима. — Мерседес!

— Еге!.. — вигукнула дівчина, нетямлячись від щастя і любові. — От бачиш, він мене не забув, ось де він!

Вона кинулася до дверей і відчинила їх, гукаючи:

— Сюди, Едмоне! Я тут!

Фернан, полотніючи і тремтячи, позадкував, як подорожній, що раптом вгледів перед собою змію, і, наткнувшись на свій стілець, упав на нього.

Едмон і Мерседес кинулись одне одному в обійми. Гаряче марсельське сонце, вриваючись крізь розчинені двері, щедро поливало їх світлом. Спершу вони не бачили нічого навкруги. Невимірне щастя відділяло їх од світу; вони говорили, пересипаючи свою мову недоладними словами, які вторують поривам гострої радості так жваво, що, здається, виказують біль.

Раптом Едмон уздрів похмуре лице Фернана, що вимальовувалось у мороці, бліде й загрозливе; молодий каталанець мимоволі схопився рукою за ніж, який висів у нього на поясі.

— Даруйте, — зауважив Дантес, накупившись, — я й не помітив, що нас тут троє.

Потім, звертаючись до Мерседес, юнак запитав:

— Що це за один?

— Цей пан буде вашим кращим другом, Дантесе, адже це мій друг, мій двоюрідний брат, Фернан, той чоловік, якого після вас, Едмоне, я люблю у світі найдужче. Хіба ви його не впізнали?

— Звісно, впізнав, — відказав Едмон і, не випускаючи руки Мерседес, щиро простягнув другу руку каталанцю.

Проте Фернан, не відповідаючи на цей дружній рух, і далі стояв, німий і нерухомий, мовби статуя.

Тоді Едмон допитливо подивився на розчулену й тремтливу Мерседес і на похмурого і грізного Фернана.

Один погляд з'ясував йому все. Гнів спотворив юначе обличчя.

— Не знав я, коли поспішав до тебе, Мерседес, що натраплю тут на ворога.

— Ворога?! — скрикнула Мерседес, гнівно глянувши на кузена. — Натрапити на ворога у мене, в моїй домівці! Якби я так думала, Едмоне, то взяла б тебе під руку і подалася б до Марселя, покинувши цей будинок назавжди.

Фернанові очі блиснули.

— І якби тебе заскочила біда, мій Едмоне, — правила вона з невблаганним спокоєм, який показував Фернанові, що Мерседес аж геть зглибила його похмурі думки, — якби на тебе спала біда, то знялася б я на мис Моржіон і кинулася на каміння вниз головою.

Фернан побілів, як стіна.

— Але ти помилився, Едмоне, — докинула вона, — нема у тебе тут ніяких ворогів, тут тільки мій брат Фернан, і він зараз потисне тобі руку, як відданому другові.

І дівчина спрямувала владний погляд на каталанця, — той, мов зачарований, поволі підступив до Едмона і простягнув йому руку.

Ненависть його, наче шалена, проте безсила хвиля, розбилася об нездоланну владу, що її ця дівчина мала над ним.

Але щойно він торкнувся Едмонової руки, як відчув, що зробив усе, що міг, і кинувся геть із дому.

— О, Господи! Горе мені! — стогнав він, у розпачі куйовдячи волосся на голові. — Хто мене визволить від цієї людини! Горе мені!

— Агов, каталанцю! Гей, Фернане! Куди ти? — гукнув його чийсь голос.

Фернан різко зупинився, озираючись навсібіч, і помітив Кадруса, котрий сидів поряд із Дангларом в альтанці поміж деревами.

— Чого не йдеш до нас? — сказав Кадрус. — Чи поспішаєш так, що тобі ніколи навіть з друзями привітатися?

— І це коли перед ними ще майже повна пляшка! — доточив Данглар.

Зачумілий Фернан глянув на них і не сказав ані слова.

— Він як блекоти об'ївся, — прорипів Данглар, штовхаючи Кадруса ногою. — Що, коли ми прогадали і, всупереч нашим очікуванням, Дантес святкує перемогу?

— Зараз дізнаємося, — відказав Кадрус і, повернувшись до хлопця, мовив: — Ну, що, каталанцю, ти вирішив чи ні?

Фернан обтер піт із лиця й увійшов в альтанку; її тінь, очевидячки, трохи затамовувала його переживання, а прохолода освіжила стомлене тіло.

— Здрастуйте, — сказав він, — ви, здається, мене кликали?

І він без сил опустився на один зі стільців, які стояли біля столу.

— Я покликав тебе, бо ти тікав, як навіжений, і я боявся, що ти, чого доброго, кинешся в море, — засміявся Кадрусс. — На біса тоді друзі?! Не тільки щоби почастувати їх вином, а й інколи стати на заваді, коли їм схотілося нахлебтатися води.

Фернан чи то зітхнув, чи то схлипнув й опустив голову на руки, скрижовані на столі.

— Знаєш, що я тобі скажу, Фернане, — продовжував Кадрусс, заходячи в розмову з грубою відвертістю простих людей, занадто цікавих, аби пам'ятати про якісь правила пристойності. — Здається, тобі, коханцю, дали нині відкоша!

І він голосно зареготав.

— Е, ні, — відказав Данглар, — такий хлопець не для того створений, щоб кохання його унещасливило. Ти жартуєш, Кадруссе.

— Зовсім не жартую, ти краще послухай, як він зітхає. Ну ж бо, Фернане, підведи голову і давай поговоримо. Нечемно не відповідати друзям, коли питають за здоров'я.

— Зі мною все гаразд, — сказав Фернан, стискаючи кулаки, але не піднімаючи голови.

— А! Бачиш, Дангларе, — сказав Кадрусс і підморгнув своєму приятелеві, — річ ось яка: Фернан, якого ти тут бачиш, добрий і чесний каталанець, один із кращих марсельських рибалок, закоханий по самі вуха у красуню на ймення Мерседес, але, як на те, красуня і собі, схоже, закохана в помічника капітана «Фараона», а що «Фараон» сьогодні вернувся в порт, то... розумієш?

— Ні, щось не второпаю, — відказав Данглар.

— Бідоласі Фернану дали відкоша, — правив далі Кадрусс.

— Ну то й що? — мовив Фернан, піднявши голову і поглядаючи на Кадрусса як людина, котра шукає, на кому б зігнати свою злість. — Мерседес ні від кого не залежить, чи не так? Отож може собі кохати кого хоче.

— Якщо ти так це береш, тоді інша річ! — мовив Кадрусс. — А я гадав, що ти — каталанець; а мені розповідали, що каталанці — не ті люди, у яких можна взяти й відбити кохану; при цьому навіть докидали, що у своїй мстивості Фернан справжнісіньке чудовисько.

Фернан презирливо посміхнувся.

— Закоханий чудовиськом не буває, — сказав він.

— Бідаха! — підхопив Данглар, вдаючи, що жаліє його від усього серця. — Що вдієш? Він не чекав, що Дантес вернеться так скоро. Він гадав, що Дантес, либонь, відкинув ноги, зрадив, — як знати? Такі удари тим важчі, що спадають завжди несподівано.

— Хай там як, — сказав Кадрусс, який увесь час пив і на якого вже потроху впливало хмільне мальзьке вино, — хай там як, а щасливе повернення Дантеса стоїть більмом в оці не одному Фернанові: еге ж, Дангларе?

— Мабуть, і я ладен поручитися, що це вийде йому на лихе.

— Все одно, — продовжував Кадрусс, наливаючи Фернанові і наповнюючи свою склянку увосьме або й удесяте, тим часом як Данглар хіба пригубив своє вино, — він, однак, одружується з красунею Мерседес; в кожному разі він для цього вернувся.

Весь цей час Данглар не спускав очей з Фернана і бачив, що Кадруссові слова падають йому на серце, мовби розтоплене олово.

— А коли весілля? — спитав Данглар.

— О! До весілля ще не дійшло! — прошепотів Фернан.

— Так, але дійде, — зауважив Кадрусс. — Це річ така ж певна, як те, що Дантес стане капітаном «Фараона». Правда ж, Дангларе?

На цей раптовий випад Данглар здригнувся, повернувся до Кадрусса і пильно подивився на нього, прагнучи з'ясувати, чи навмисне це сказано, проте не прочитав нічого, крім заздрощів на цьому обличчі, вже ступілому від пиття.

— Отже, — сказав він, наповнюючи склянки, — вип'ємо за капітана Едмона Дантеса, чоловіка гарної каталанки!

Кадрусс обважнілою рукою підніс склянку до губ і одним духом перехилив її. Фернан схопив свою склянку і розбив на друзки.

— Ти диви?! — раптом озвався Кадрусс. — Що це там таке на пагорбі, ондечки, де Каталани? Поглянь-но, Фернане, очі в тебе гостріші. Щось мені в очах двоїться. Кажуть же, що п'яний собі розум відбирає. Наче двоє закоханих йдуть поряд руч-об-руч. Прости, Господи! Вони ані гадки, що ми їх бачимо, цілуються собі та й годі!

Данглар стежив за кожним рухом Фернана, лице якого помітно викривлялося.

— Ви їх знаєте, Фернане? — запитав він.

— Атож, — відказав той глухо, — це Едмон і Мерседес.

— А! Он воно що! — сказав Кадрусс. — А я і не впізнав їх. Агов, Дантесе! Агов, красуне! Ідіть-но сюди і скажіть нам, чи скоро весілля. А то Фернан такий упертюх, що не признається.

— Замовчи ж, нарешті! — перервав його Данглар, удаючи, ніби зупиняє Кадрусса, який, мов затятий п'яничка, вихилявся з альтанки. — Тримайся міцніше на ногах, а закохані хай собі цілуються далі. Бери за приклад Фернана: він хлопець розважливий.

Далєбі, Фернан, роздратований, підштрикуваний Дангларом, як бик на арені, не втримався б, тому що він уже встав і, здавалося, ладен був кинутися на суперника, але Мерседес, весела й невимушена, піднесла чарівну голівку й окинула всіх світлим поглядом. Каталанець згадав, що вона обіцяла накласти на себе руки, якщо помре Едмон, і безсило опустився на стілець.

Данглар обвів поглядом своїх співрозмовників — разом ступілого від вина і вбитого коханням.

— Від цих бовдурів я нічого не доб'юся, — прошепотів він, — боюся, що зустрів п'яницю й боягуза. Ось заздрісник, який

заливається вином, а мав би натомість упиватися жовчю; ось баняк, у якого з-під носа викрадають кохану, а він тільки нюняє і плачеться, як дитина. А очі у нього тим часом горять, як в іспанців, сицилійців і калабрійців, мастаків до помсти, і кулаки він має такі, що розчерепить голову бикові вірніше за кияку, що нею орудують на бійні різники. Звісно, щастя посміхається Едмону; він побереться з красунею, буде капітаном і покепкує з нас, хіба що... — похмура посмішка скривила Дангларові губи, — хіба що тут я вступлюся.

— Агов! — і далі кричав Кадрусс, підвівшись і спершись кулаком на стіл. — Агов, Едмоне! Ти що, не бачиш друзів чи так скопив губи, що вже не хочеш і словом з ними перекинутися?

— Ні, дорогий Кадруссе, — відказав Дантес, — не те щоб я задавався, просто я щасливий, а щастя, очевидно, засліплює більше за пиху.

— Та все ж! — мовив Кадрусс. — Оце пояснення! Здрастуйте, пані Дантес!

Мерседес поштиво вклонилася.

— Так мене ще не звать, — сказала вона. — У нас вважається, що можна накликати дівчині біду, якщо доточувати їй прізвище нареченого, коли той іще не став їй чоловіком; тому, прошу вас, звіть мене Мерседес та й годі.

— Даруйте сусідові Кадруссу, — сказав Дантес, — хай він і не надто помилився!

— То, значить, весілля недовго чекати? — спитав Данглар, вклоняючись молодій парі.

— Якнайшвидше. Сьогодні змовини у мого батька, а завтра чи післязавтра, найпізніше, обід на честь заручин тут, у «Резерві». Сподіваюся, будуть усі друзі: це означає, що і вас запрошено, пане Дангларе; це означає, що і на тебе чекають, Кадруссе.

— А Фернан? — примружився Кадрусс, сміючись п'яним сміхом. — Фернан теж буде?

— Брат моєї дружини — мій брат, — сказав Едмон, — і ми, тобто Мерседес і я, неабияк засмутились би, якби його не було з нами такої миті.

Фернан хотів щось відповісти, але мову йому заціпило, і він не спромігся вимовити жодного слова.

— Сьогодні змовини... завтра або післязавтра заручини... якого чорта, чи не надто ви поспішаєте, капітане?!

— Дангларе, — відповів Едмон з посмішкою, — скажу вам те ж саме, що Мерседес допіру сказала Кадруссові: не вивищуйте мене до звання, що його я ще не маю; так недовго і до біди.

— Перепрошую, — мовив Данглар. — Я тільки сказав, що ви, схоже, дуже квапитеся. Але-але! Часу-бо в нас достатньо: «Фараон» вийде в море лише за три місяці.

— Щастям завжди поспішаєш насолодитися, пане Дангларе, — хто довго страждав, той не надто вірить у своє щастя. Але це не тільки якесь там себелюбство, — я маю їхати в Париж.

— Он як! У Париж! І ви вперше туди ладнаєтеся?

— Так.

— У вас там є якась справа?

— Не моя: треба виконати останнє доручення бідолашного нашого капітана Леклера. Ви розумієте, Дангларе, це святе. Проте не переймайтесь, я тільки з'їжджу і повернуся.

— Авжеж, розумію, — вголос сказав Данглар.

А тоді пробубонів:

«У Париж, доправити за призначенням лист, який йому дав маршал. Чорта лисого! Цей лист підказує мені думку. Е-е, Дантесе, друже мій! Тебе ще не вписано до реєстру “Фараона” під номером першим!»

І він крикнув услід Едмонові:

— У щасливу путь!

— Дякую, — відказав Едмон, озираючись через плече й дружньо киваючи головою.

І закохані рушили далі своїм шляхом, спокійні і щасливі, наче
два обранці небес...

IV ЗМОВА

Данглар не спускав Едмона й Мерседес з ока, поки ті не зникли за рогом форту Святого Миколая; потім бухгалтер знову повернувся до своїх товаришів по чарці.

Фернан, блідий і тремтячий, сидів нерухомо, а Кадрусс бурмотів слова якоїсь частувальної пісні.

— Як на мене, ласкавий пане, — сказав Данглар Фернанові, — не всім це весілля принесе щастя.

— Мене воно доводить до розпачу, — відрубав Фернан.

— Ви кохасте Мерседес?

— Обожнюю.

— А давно?

— Відколи ми знаємо одне одного; я кохав її все життя.

— І ви оце сидите і рвете на собі волосся замість шукати способу зарадити горю! Чорт забирай! Не думав я, що так водиться у вашого брата, каталанця.

— Що ж, по-вашому, мені робити? — спитав Фернан.

— Звідки я знаю? Моя хата скраю... Адже, здається, це не я закоханий у панну Мерседес, а ви, отож шукайте і знайдете, як сказано в Євангелії⁹.

— Я вже знайшов.

— Що саме?

— Я хотів заколоти його ножом, але Мерседес сказала, що якщо з ним щось трапиться, вона вкоротить собі віку.

— Та невже?! Одне діло — лягнути, інше — зробити.

— Ви не знаєте Мерседес. Якщо вона сказала, то вже зробить.

— От дурень! — прошепотів Данглар. — Чи накладе вона на себе руки чи ні, мені начхати, тільки б Дантес не був капітаном.

— А перш ніж помре Мерседес, — правив Фернан з твердою рішучістю, — помру я.

— Оце кохання! — закричав Кадрусс сп'яну. — Оце кохання, або я нічого в цьому не петраю!

— Послухайте, — сказав Данглар, — про мене, ви виглядаєте на доброго хлопця, і я б хотів, хай мені біс, вивести вас з клопоту, але...

— Певна річ, — підхопив Кадрусс, — говори.

— Друже, — перехопив його Данглар, — ти вже майже п'яний; вихили пляшку, і будеш як чіп. Ото пий собі і не пхайся в наші справи. У тому, про що ми тут балакаємо, не обійтися без свіжої голови.

— Я п'яний? — вигукнув Кадрусс. — Ще чого! Я можу випити ще чотири таких пляшки: в них не вино, а якийсь одеколон! Дядьку Памфіле, вина!

І на доказ своїх слів Кадрусс стукнув склянкою по столу.

— То ви кажете, добродію... — мовив Фернан Дангларові, жадібно чекаючи, доки той закінчить перервану фразу.

— Я вже не пам'ятаю, що говорив. Цей п'яниця Кадрусс мене геть заморочив.

— Ну хай і п'яниця; тим гірше для тих, хто боїться вина; у них, мабуть, щось лихе на умі, тим-то вони і бояться, як би вино не вивело їх на чисту воду.

І Кадрусс затягнув пісеньку, на яку тепер була мода:

Всі злочинці дудлять воду.

Так ведеться від потопу...

— Ви казали, — правив далі Фернан, — буцімто хотіли би вивести мене з клопоту, але, додали ви...

— Так. Але щоби вирятувати вас із біди, треба завадити Дантесові одружитися на тій, яку ви кохаете, а коли Дантес віддасть Богові душу, весілля, по-моєму, може не відбутися.

— Тільки смерть потрафить їх розлучити, — сказав Фернан.

— Ви міркуєте, мов устриця, друже мій, — урвав його мову Кадрусс, — а Данглар у нас хитрий викрутень, знає, де раки

зимують, має голову на в'язах, і він доведе вам, що ви помиляєтеся. Доведи, Дангларе. Я поручився за тебе. Доведи, що Дантесу не треба вмирати; до того ж шкода буде, якщо Дантес помре. Він — славний хлопчина, я люблю Дантеса. За твоє здоров'я, Дантесе!

Фернан зірвався на ноги з нетерплячки.

— Хай патякає, — сказав Данглар, утримуючи каталанця, — хай він і п'яний, однак істини не надто відбігає. Розлука R_1яє не гірше смерті; уявіть собі, що між Дантесом і Мерседес раптом виріс якийсь тюремний мур; він розлучить їх не згірш за надгробок.

— Воно-то так, але з в'язниці виходять, — зауважив Кадрусс, який чіплявся за розмову, напружуючи рештки свого розуму, — а коли людина виходить з в'язниці і звуть її Едмон Дантес, то вона мстить.

— Байдуже! — прошепотів Фернан.

— Справді, — пролепетав Кадрусс, — за що закидати Дантеса до в'язниці? Він не вкрав, не вбив, не зарізав...

— Стули пельку! — перервав його Данглар.

— Не хочу! — сказав Кадрусс. — Я хочу, щоб мені сказали, за що закидати Дантеса до в'язниці. Я люблю Дантеса. За твоє здоров'я, Дантесе!

І він випив ще склянку вина.

Данглар подивився в осклілі очі кравця і, повернувшись до Фернана, сказав:

— Так ото ви розумієте, що вбивати його ні до чого?

— Звісно, ні до чого, хіба коли, як ви допіру сказали, є спосіб запроторити Дантеса у в'язницю. Але чи ви такий спосіб знаєте?

— Якщо гарненько пошукати, то знайдеться, — сказав Данглар. — Утім, — продовжував він, — на бісового батька я втручаюся в цю справу? Хіба це до мене тичиться?!

— Не знаю, чи воно до вас тичиться, — вигукнув Фернан, хапаючи його за руку, — але знаю, що вам є чого ненавидіти Дантеса. Хто сам ненавидить, той у чужих почуттях не хибить.

— Чи є мені чого ненавидіти Дантеса? Ні на дрібку, присягаюсь. Я бачу, що ви нещасні, і ваше горе викликало в мене співчуття, та й годі. Але якщо ви гадаєте, що я стараюся лише собі на користь, тоді прощайте, любий друже, вимотуйтеся з лиха, як знаєте.

Данглар удав, що хоче встати.

— Ні, лишіться! — мовив Фернан, утримуючи його. — Врешті, мені нужди мало до того, ненавидите ви Дантеса чи ні. Я його ненавиджу і не приховую цього. Знайдіть спосіб, і я зроблю все; тільки не смерть, адже Мерседес сказала, що вона вкоротить собі віку, коли вб'ють Дантеса.

Кадрусс, який саме опустил голову на стіл, підвів її й обміряв важким і водянистим поглядом Фернана з Дангларом.

— Уб'ють Дантеса! — вигукнув він. — Хто казав, що Дантеса вб'ють? Я не хочу, щоб його вбивали. Він — мій друг, ще сьогодні вранці він пропонував поділитися зі мною грошима, як поділився з ним я. Не хочу, щоби Дантеса вбивали!

— Та хто тобі каже, що його хочуть убити, дурню! — перервав його Данглар. — Ми просто жартуємо, — правив він, наповнюючи склянку Кадрусса. — Випий за його здоров'я, і дай нам спокій.

— Так, так, за здоров'я Дантеса! — сказав Кадрусс і вихилив вино. — За його здоров'я!.. За його здоров'я!.. Атож!..

— Але... спосіб?... який спосіб? — пробурмотів Фернан.

— То ви ще не знайшли його?

— Ні, бо ж ви самі взялися...

— Це правда, — сказав Данглар. — Французи мають перед іспанцями ту перевагу, що іспанці метикують, а французи порядкують.

— Ну, то беріть усе в свої руки! — нетерпляче вигукнув Фернан.

— Хлопче! — крикнув Данглар. — Перо, чорнило й папір!

— Перо, чорнило й папір? — пробурмотів Фернан.

— Атож, я — бухгалтер: перо, чорнило та папір — мій струмент, без якого я нічого не можу зробити.

— Перо, чорнило й папір! — крикнув своєю чергою Фернан.

— Онде на тому столі, — мовив шинкарук, вказуючи рукою.

— То подайте сюди.

Хлопець узяв перо, чорнило та папір і приніс їх в альтанку.

— Як подумаєш, — сказав Кадрусс, опускаючи руку на папір, — що цим ось простіше вбити людину, ніж пристерігаючи її десь на узліссі з ножем! Недаремно пера́, чорнила та паперу я боявся завжди більше, ніж шпаги чи пістолета.

— Цей чудій не такий п'яний, як здається, — зауважив Данглар. — Плесніть йому ще, Фернане.

Фернан наповнив склянку Кадрусса, і той, як справжнісінький кубрій¹⁰, забравши руку від паперу, сьгнув нею до склянки.

Каталанець дочекався, поки Кадрусс, майже убитий цим новим залпом, поставив або радше впустив склянку на стіл.

— Отже? — мовив каталанець, бачачи, що рештки Кадруссового розуму вже мало-помалу розчиняються у цій склянці.

— Отже, — правив Данглар, — якби, наприклад, після такого плавання, що його відбув Дантес, зайшовши до Неаполя і на острів Ельба, хто-небудь доніс про нього королівському прокурору, що він бонапартистський агент...

— Я донесу! — жваво вигукнув каталанець.

— Так, але вам доведеться підписати донос, вас зведуть на очі з тим, на кого ви донесли. Звісно, у мене є чим підперти ваші звинувачення, але ж Дантес не вічно сидітиме у в'язниці. Коли-небудь він вийде звідти, і тоді тому, хто його запроторив, буде непереливки!

— Мені цього тільки й треба, щоб він зайшов зі мною у сварку.

— А Мерседес? Мерседес, яка зненавидить вас, якщо ви бодай пальцем зачепите її коханого Едмона!

— Та й справді, — мовив Фернан.

— Ні, ні, — правив Данглар, — якщо вже на таке відважуватися, то найкраще просто взяти перо, ось так, встромити його в чорнило і написати лівою рукою, щоби не впізнали почерку, маленьку обмову, для прикладу, щось отаке...

Ступаючи в слід власному напученню, Данглар нашкрывав лівою рукою кілька кривулястих рядків, які не мали нічого спільного з його звичайним начерком, і передав писульку Фернанові. Чоловік прочитав півголосом:

— *«Прихильник престолу і віри повідомляє панові королівському прокурору про те, що Едмонові Дантесу, помічникові капітана на кораблі “Фараон”, який прибув сьогодні зі Смірни, а дорогою заходив у Неаполь і Портоферрайо, доручено було передати лист від Мюрата¹¹ до узурпатора, а від узурпатора — лист до бонапартистського комітету у Парижі. Якщо Дантеса арештувати, то при ньому, або у його батька, або в його каюті на “Фараоні” буде лист, який і доводить його вину».*

— Яка краса! — сказав Данглар. — Ось ваша помста і прибрала логічної форми, бо ж така обмова аж ніяк не вилізла би вам самим боком, усе пішло б само собою. Залишалося б тільки скласти листа ось так і надписати: «Панові королівському прокурору». Та й по всьому.

Данглар, посміюючись, зазначив адресу.

— Звісно, по всьому, — закричав Кадрусс, який, зібравши рештки розуму, слухав, як читають листа, й інстинктивно відчував, які страшні наслідки мала би, либонь, така обмова, — певна річ, по всьому, але ж це була би підлота!

І він простягнув руку, щоб узяти листа.

— Саме тому, — відказав Данглар, одсуваючи від нього лист, — усе, що я кажу, і все, що роблю, це тільки для жарту, і я перший

неабияк пошкодував би, якби з нашим славним Дантесом скоїлось якесь лихо. Ось, глянь!..

Він узяв листа, зім'яв його і жбурнув у куток альтанки.

— Оце воно! — мовив Кадрусс. — Дантес — мій друг, і я не хочу, щоб йому робили які прикrostі.

— Тю, хто ж збирається робити йому прикrostі! Вже певно не я і не Фернан! — сказав Данглар, встаючи й поглядаючи на каталанця, який косився на папірець у кутку.

— У такому разі, — правив Кадрусс, — ще вина! Я хочу випити за здоров'я Едмона і красуні Мерседес.

— Ти вже й без того напився по самі вінця, п'яндиго, — скривився Данглар, — і якщо продовжуватимеш так і далі, то тобі доведеться тут ночувати, бо ти не вдержишся на ногах.

— Я? — мов той п'яний хвалько, мовив Кадрусс, піднімаючись. — Я не держуся на ногах? Б'юся об заклад, що видеруся на Аккульську дзвіницю¹² і навіть не схитнуся.

— Добре, — урвав його Данглар, — поб'ємось об заклад, аякже, але тільки завтра. А сьогодні час додому. Дай мені руку і підемо.

— Ходімо, — прожебонів кравець, — але мені не потрібна твоя рука. А ти йдеш, Фернане? Вертаєш з нами до Марселя?

— Ні, — сказав Фернан, — я піду додому, в Каталани.

— Це ти дарма; ходімо з нами до Марселя, мерщій.

— Потрібен мені той Марсель, як собаці п'ята нога!.. Я туди не хочу.

— Як ти сказав? Не хочеш, мій лебедику?.. Ну, гаразд, як хочеш! Вільному воля... Ходімо, Дангларе, а цей добродій хай чеше собі в Каталани, коли йому охота.

Данглар скористався поступливістю Кадруса, щоби потягнути його за собою до міста. А проте, щоби залишити Фернанові коротшу й зручнішу дорогу, він рушив не вздовж набережної Рів-Ньов, а подався до брами Сент-Віктор. Слідом за ним ішов

Кадрусс, виписуючи сп'яну ногами кренделі і повиснувши на руці свого товариша.

Пройшовши кроків із двадцять, Данглар обернувся і побачив, як Фернан кинувся до зіжмаканої цидули, схопив її і, вискочивши з альтанки, чкурнув до міста Піллонським шляхом.

— Що ж він робить? — сказав Кадрусс. — Він нам збрехав: сказав, що піде в Каталани, а сам іде в місто. Гей, Фернане! Тобі не туди, приятелю!

— Це тобі очі каламутяться, — перепинив його Данглар, — юнак іде просто до Старого Шпиталю.

— Правда? — сказав Кадрусс. — А я б поклявся, що він звернув праворуч... Правду кажуть, що п'яний собі розум відбирає.

— Чудово, — прошепотів Данглар, — діло налагодилося, тепер уже все покотиться як на олії.

V

ОБІД З НАГОДИ ЗАРУЧИН

Завтрашня днина удалася гарна. Сонце зійшло яскраве і блискуче, і його перше пурпурове проміння сипонуло рубінами на піняві гребені хвиль.

Бенкет накрыто на другому поверсі того самого «Резерву», з альтанкою якого ми вже знайомі. Це була велика зала, вікон на п'ять-шість, і над кожним вікном (бозна-чому) виведено назву котрогось із найбільших французьких міст. Уздовж цих вікон тягнулася галерея, дерев'яна, як і вся будівля.

Сісти обідати мали тільки опівдні, проте вже з одинадцятої години на галереї громадилися нетерплячі гості. То були моряки з «Фараона» і кілька солдатів, Дантесових приятелів. Усі вони пишно вирядилися з поваги до нареченого й нареченої.

Серед гостей перебігла чутка, що весільний бенкет вшанують своєю присутністю власники «Фараона», але це була така честь для Дантеса, що ніхто не наважувався у це повірити. Втім, Данглар, прийшовши удвох із Кадруссом, своєю чергою, підтвердив цю звістку. Вранці він навіч бачив пана Морреля, і пан Моррель сказав йому, що обідатиме в «Резерві».

І справді, судновик за кілька хвилин увійшов до зали. Матроси вітали його дружними оплесками. Присутність пана Морреля правила для них за підтвердження вже ширеної чутки, що Дантеса призначать капітаном. Вони дуже любили Дантеса і висловлювали подяку своєму господареві за те, що бодай одного разу його вибір збігся з їхніми бажаннями. Щойно пан Моррель увійшов, як усі в один голос вирішили послати Данглара і Кадрусса до нареченого, наказавши їм передати хлопцеві, що на велику радість усіх прибув судновик, і сказати йому, щоби він поквапився.

Данглар і Кадрусс побігли щодуху, проте кроків за сто, вискочивши до порохівні, стріли жениха і наречену.

Чотири каталанки, подруги Мерседес, супроводили наречену; Едмон вів її під руку. Поруч із дівчиною йшов старий Дантес, а позаду — Фернан. Зміїна посмішка кривила його губи.

Ні Мерседес, ані Едмон не помічали цієї посмішки. Вони були такі щасливі, що бачили тільки себе і безхмарне небо, яке, здавалося, їх благословляло.

Данглар і Кадрусс виконали покладене на них доручення; потім, міцно і дружньо потиснувши руку Едмонові, зайняли свої місця, — Данглар поруч з Фернаном, а Кадрусс поруч зі старим Дантесом, який був у центрі загальної уваги.

Батько нареченого вдягнув свій тафтяний¹³ сурдут з гранованими сталевими гудзиками.

Худі і водночас м'язисті ноги старого пишнилися у чудових бавовняних панчохах із цятками, які за версту відгнали англійською контрабандою. З його капелюха на три роги теліпався жмуток білих і блакитних стрічок. На довершення до всього він спирався на покручений ціпок, загнутий нагорі, мов гирлига, з якою ходили ще давні пастухи. Словом, старий нічим не відрізнявся від фертиків 1796 року, що походжали у знову відкритих садах Люксембурзького і Тюільрійського палаців¹⁴.

До нього, як ми вже сказали, приєднався Кадрусс, Кадрусс, якого надія на гарний обід остаточно примирила з Дантесом, Кадрусс, у якого в голові чаїлася смутна згадка про те, що відбувалося напередодні ввечері, як буває, коли, прокинувшись уранці, заховуєш у пам'яті тінь сну, баченого вночі.

Данглар, підійшовши до Фернана, пильно глянув на зажуреного закоханця. Хлопець, крокуючи за майбутнім подружжям, геть забув про Мерседес, яка в захваті юного кохання не відводила очей від свого Едмона, і то полотнів, то червонів. Час від часу він позирав у бік Марселя і при цьому мимоволі щоразу нервово

здригався. Здавалося, Фернан очікував або ж принаймні чув нутром, що ось-ось дійде до події великої ваги.

Дантес був вбраний просто. Що хлопець служив у торговому флоті, то його одяг був чимось середнім між військовим одностроєм і цивільним одягом, а на його відкрите обличчя, увиразнюване втіхою і вродою нареченої, любо було глянути.

Красуня Мерседес подобала на якусь кіпрську або хіоську гречанку, з чорними очима і кораловими вустами. Вона йшла кроком вільним і невимушеним, як ходять арлезіанки й андалузійки. Міська дівчина спробувала би, може, приховати свою втіху під вуаллю або, в кожному разі, під оксамитом вій, але Мерседес посміхалась і дивилася навкруги, і її посмішка та погляд говорили так само відверто, як могли би сказати уста: «Якщо ви — мої друзі, то радійте зі мною, бо я справді дуже щаслива!»

Коли наречений, наречена та їхній почет підійшли до «Резерву», пан Моррель вийшов їм назустріч, оточений матросами і солдатами, пообіцявши їм ще раз, як досі Дантесові, що призначить юнака капітаном на місце покійного Леклера. Побачивши його, Дантес випустив руку Мерседес і поступився місцем пану Моррелю. Судновик і наречена, показуючи приклад гостям, зійшли сходами в їдальню, а відтак ще хвилин із п'ять дерев'яні східці рипіли під важкими кроками гостей.

— Тату, — сказала Мерседес, зупинившись біля середини столу, — сідайте праворуч від мене, прошу вас, а з лівого боку я посаджу того, хто став мені за брата, — докинула вона з ласкою в голосі, яка увійшла в серце Фернанові, мов гострий кинджал. Губи його посиніли, і видно було, як уся кров під засмаглою шкірою, збігаючи до серця, відбігла від обличчя.

Дантес біля себе посадив пана Морреля і Данглара: першого по правий, другого — по лівий бік; потім зробив знак рукою, запрошуючи інших розсідатися на свій розсуд.

Вже подорожували довкола столу рум'яні й духмяні арлезіянські ковбаси, лангусти у блискучих латах, венуси з рожевою черепашкою, їжанці, що нагадують каштани з їхньою колючою оболонкою, півники, що з успіхом заступають середземноморським гурманам північних устриць; одне слово, вся та вишукана смакота, яку виносить хвилями на піщаний берег і яку вдячні рибалки зазвичай називають узагальнено — «дари моря».

— Що за чудо ця тиша! — сказав старий Дантес, сьорбаючи жовте, як топаз, вино, що його приніс і поставив перед Мерседес сам шинкар, дядько Памфіл. — Хто б сказав, що тут тридцять чоловік, які тільки й чекають, щоби посушити зуби?

— Не все ж нареченому тішитися, — зауважив Кадрусс.

— Атож, — підхопив Едмон, — я занадто щасливий, аби бути веселим. Якщо ви це хотіли сказати, сусідо, то правда ваша. Втіха справляє іноді дивну дію — вона гнітить, як печаль.

Данглар глянув на Фернана, чутлива вдача якого відгукувалася на будь-який порух його душі.

— Оце так?! Чи ви чогось боїтеся? — запитав він. — Мені, навпаки, здається, що всі ваші бажання виконуються.

— Це мене й лякає, — відказав Дантес. — Мені здається, що людина не створена для такого легкого щастя! Щастя — мов той казковий палац на острові, біля брами якого чатують дракони. Треба докласти неабияких зусиль, аби звоювати його, а я, далєбі, не знаю, чим заслужив щастя бути чоловіком Мерседес.

— Чоловіком!.. — засміявся Кадрусс. — Ні ще, капітане; спробуй-но удати чоловіка, то побачиш, за що тебе матимуть.

Мерседес почервоніла.

Фернан совався на стільці, здригався при найменшому шумі і раз у раз обтирав піт, який виступав на його чолі, як краплі, що часто-густо передують зливів.

— Не варто сварити за масляні вишкварки, сусідо, — відповідав Едмон Кадруссу, — Мерседес — ще не дружина мені, це правда...

Він зиркнув на годинник.

— Але за півтори години вона нею буде!

Всі скрикнули від подиву, крім старого Дантеса, який широко всміхнувся, показуючи ще білі зуби. Мерседес посміхнулася, проте вже не зашарілася. Фернан гарячково схопився за руків'я свого ножа.

— За півтори години! — сказав Данглар, теж збліднувши. — Та невже?

— Звісно, друзі мої, — відповів Дантес, — завдяки сприянню пана Морреля, що йому я, після мого батька, мушу дякувати на світі найбільше, всі перешкоди усунено. Щоб не чекати, доки з'явиться оголошення про весілля, ми підмазали кого слід, і о пів на третю марсельський мер чекає на нас у ратуші. А що вже вибило чверть на другу, то навряд чи я надто помилюся, якщо скажу, що за годину й тридцять хвилин Мерседес зватиметься пані Дантес.

Фернан заплющив очі: вогненний туман обпік йому повіки; він сперся на стіл, щоби не впасти, і, попри всі свої зусилля, не стримався і застогнав, дарма що стогін той потонув у реготі і вітальних вигуках гостей.

— Оце діло, — як ви гадаєте? — мовив старий Дантес. — Це називається не гаяти часу! Учора вранці приїхав. Сьогодні о третій одружився! Тільки моряки так уміють!

— Але різні формальності, — нерішуче доклав своїх слів Данглар, — контракт, папери?..

— Контракт! — мовив Дантес, сміючись. — Контракт готовий. У Мерседес нічого немає, у мене теж! У нас усе спільне... Це недовго було написати, та й коштує недорого.

Цей жарт викликав новий вибух реготу і оплесків.

— Значить, ми прийшли не те, щоб на заручини, — сказав Данглар, — а на звичайнісіньке весілля.

— Ні, — заперечив Едмон, — ви нічого не втратите, не переймайтеся. Завтра вранці я їду до Парижа. Чотири дні туди, чотири дні назад, один день, аби виконати дане мені доручення, і дев'ятого березня я буду в акурат тут, а десятого числа влаштуємо справжній весільний бенкет.

Надія на новий бенкет подвоїла загальні веселощі, тож старий Дантес, який на початку обіду нарікав на тишу, тепер серед загального шуму марно намагався виголосити тост за щастя майбутнього подружжя.

Дантес вгадав думку батька і відповів йому усмішкою, сповненою любові. Мерседес подивилася на дзигарі на стіні й кивнула Едмону.

За столом панували ті шумні веселощі й відчувалася та невимушеність поведінки, які у простих людей означають одне — обід ось-ось скінчиться. Кому власні місця були не до шмиги, ті повставали з-за столу і підсіли до інших, приємніших розмовників. Наразі всі говорили, ніхто не відповідав на запитання, кожен поринув у власні думки.

Данглар був майже так само блідий, як Фернан; що ж до каталанця, то хлопець ледве дихав і здавався злочинцем, що його кинули у вогняне озеро. Він підвівся одним із перших і походжав залом, напружуючи слух серед гомону голосів і брязкання склянок.

Кадрусс підійшов до Фернана, і до них миттю пристав Данглар, якого Фернан, здавалося, уникав.

— Їй-бо, — зауважив Кадрусс, у якому привітність Едмона і добре вино старого Памфіла до решти заглушили заздрість, що зародилася в його душі при вигляді несподіваного щастя Дантеса. — Дантес — ловкий хлопчина; дивлюся я на нього, як

він сидить зі своєю нареченою, і думаю: не було б йому добра, якби ви підклали йому свиню, як обрадились учора.

— Та ти ж сам бачив, що далі балачки справа не пішла, — сказав Данглар. — Горопаха Фернан був у такому розпачі, що спершу мені стало шкода його, але коли вже він примирився зі своїм горем, навіть погодився бути боярином у свого суперника, то шкода й мови.

Кадрусс глянув на Фернана. Той був мертво-блідавий.

— Жертва тим більша, що наречена справді красуня, — правив Данглар. — Хай йому всячина! Ну й щасливець мій майбутній капітан! Хотів би я зватися Дантесом бодай один-єдиний день.

— Йдемо? — задзвенів ніжний голос Мерседес. — Ось уже б'є другу, а нас чекають о чверть на третю.

— Так, так, йдемо, — сказав Дантес, підхоплюючись.

— Йдемо! — як один озвалися гості.

Тієї ж миті Данглар, пильно стежачи за Фернаном, який сидів на підвіконні, угледів, що той дико витріщив очі, схопився як ошпарений і знову вмотився назад. Зовні відразу ж долинув невиразний шум. Стукіт важких кроків, людський гамір і брязкання зброї заглушили веселу говірку гостей, і за хвилю запанувала тривожна мовчанка.

Шум наближався. У двері тричі грюкнули. Гості з подивом переглянулися.

— В ім'я закону! — голосно гримнув хтось за дверима, але ніхто не відповів.

Двері зараз же відчинились, і до зали у супроводі чотирьох озброєних солдатів і капрала увійшов поліцейський комісар, оперезаний шарфом.

Тривога змінилася жахом.

— Що сталося? — спитав судновик, підходячи до комісара, з яким був знайомий. — Це, напевно, непорозуміння.

— Якщо це непорозуміння, пане Моррелю, — кинув комісар, — то можете бути певні, що воно швидко виясниться, а поки у мене є наказ на арешт, і хоч я з жалем виконую цей обов'язок, однак хай там як, а маю його виконати. Хто з вас, панове, Едмон Дантес?

Всі звели очі на Едмона: хлопець стояв як на терню, проте, зберігаючи гідність, виступив уперед і мовив:

— Це — я. Що вам потрібно?

— Едмоне Дантесе, — сказав комісар, — в ім'я закону я вас заарештую!

— Заарештуєте? — перепитав Едмон, ледь помітно полотноючи. — За що ви мене заарештуєте?

— Не маю тям, але на першому допиті ви про все дізнаєтеся.

Моррель зрозумів, що тут нічого не вдієш: комісар, оперезаний шарфом, — не людина; це статуя, яка втілює закон, холодна, глуха, німа статуя.

Утім, старий Дантес кинувся до комісара; є речі, які серце батька або матері ніколи не збагне. Він просив, благав. Сльози і благання були марні. Але відчай його був такий великий, що комісар пустив сльозу.

— Заспокойтеся, пане! — мовив він. — Може, син ваш просто не виконав якихось карантинних або митних приписів, і, коли він дасть належні пояснення, його, найпевніше, негайно ж випустять.

— Що це означає? — запитав, насупившись, Кадрусс у Данглара, який вдавав із себе здивованого.

— Чи я знаю?! — знітився Данглар. — Я, як і ти, бачу, що щось діється, нічого не розумію і дивуюсь.

Кадрусс шукав очима Фернана, але той як у воду впав.

Наразі вся вчорашня сцена постала в його уяві напрочуд виразно: трагедія немов зірвала покривало, що його вчорашнє сп'яніння накинуло на кравцеву пам'ять.

— Ото біда! — мовив він хрипко. — Чи не наслідки це, бува, тієї витівки, про яку ви говорили вчора? У такому разі горе тому, хто

все це придумав, — веселого тут обмаль.

— Аж ніяк! — вигукнув Данглар. — Ти ж знаєш, що я порвав шпаргал.

— Ти не розірвав його, — сказав Кадрусс, — а кинув у куток, ото й усе.

— Мовчи, ти нічого не бачив, ти був п'яний.

— Де Фернан? — запитав Кадрусс.

— Звідки я знаю? — відповідав Данглар. — Певно, пішов у своїх справах. Але замість цим перейматися, ходімо краще допоможемо нещасному старому.

Тим часом Дантес уже з посмішкою потиснув руки всім своїм друзям і віддався в руки солдатам.

— Не переживайте, помилку виправлять, і, ймовірно, я навіть не дійду до в'язниці, — сказав він.

— О, звісно, я ручаюся! — підхопив Данглар, який, як ми вже сказали, приєднався до всіх.

Дантес спустився зі сходів. Попереду йшов комісар, обабіч — солдати. Карета з розкритими дверцятами чекала у дворі. Дантес сів, з ним вмостилися комісар і двоє солдатів. Дверцята зачинились, і карета покотилася в бік Марселя.

— Прощай, Дантесе! Прощай, Едмоне! — закричала Мерседес, вибігаючи на галерею.

В'язень почув цей останній крик, який вирвався, немов ридання, з розтерзаного серця його нареченої, визирнув у вікно карети, крикнув: «До побачення, Мерседес!» — і зник за рогом форту Св. Миколая.

— Почекайте мене тут, — сказав судновик, — я сяду в першу-ліпшу карету, яка мені зустрінеється, з'їжджу до Марселя і привезу вам новини.

— Їдьте, — закричали всі в один голос, — їдьте і повертайтеся швидше!

Після цього подвійного від'їзду ті, хто залишився, на кілька хвилин заклакли, засмучені.

Старий Дантес і Мерседес довго стояли нарізно, кожен вдався у свій смуток; нарешті, очі їхні зустрілись. Обоє відчули, що вони дві жертви, уражені одним і тим-таки ударом, і кинулися одне одному в обійми.

В цей час до зали вернувся Фернан, налив собі склянку води, випив і сів на стілець. Якась хвиля, і поряд раптом опинилася Мерседес, якій старий підсунув стільця. Фернан мимоволі відсунувся.

— Це він! — сказав Дангларові Кадрусс, який не спускав очей з каталанця.

— Не думаю, — мовив Данглар, — він занадто дурний, в усякому разі гріх на тому, хто це зробив.

— Ти забуваєш про те, хто йому це наравив, — сказав Кадрусс.

— Ну, знаєш! — відповів Данглар. — Якби довелося відповідати за все те, що часом ляпнеш пусто-дурно!

— Е, ні, маєш відповідати, коли те, що ти ляпнув пусто-дурно, спадає комусь на голову!

Тим часом гості на всі лади перетирали на язиках арешт Дантеса.

— А ви, Дангларе, — запитав чийсь голос, — що про це думаєте?

— Я думаю, — відповів Данглар, — чи не провіз він, бува, якого-небудь пачкарського краму.

— Але ви, Дангларе, як бухгалтер, мали би знати про це.

— Еге ж, це правда, але бухгалтер знає тільки те, що йому подають. Я знаю, що ми привезли бавовну, та й край; що ми взяли вантаж в Александрії у Пастре і в Смирні у Паскаля; більше у мене нічого не питайте.

— О! Тепер я пригадую, — прошепотів бідолашний батько, чіпляючись за останню надію. — Він казав мені вчора, що привіз для мене ящик кави і ящик тютюну.

— Ось бачите, — шпорнув Данглар, — так і є! Поки нас не було на «Фараоні», митники обшукали корабель і знайшли контрабанду.

Мерседес у це не вірила. Утім, довго стримуване горе раптом вирвалося назовні, і вона вибухнула риданнями.

— Годі, годі, будемо сподіватися, — сказав старий, сам не знаючи, що говорить.

— Будемо сподіватися! — повторив Данглар.

«Будемо сподіватися!» — хотів і собі сказати Фернан, але слова застрягли у нього в горлі, тільки губи беззвучно ворушилися.

— Панове! — закричав один із гостей, який пильнував на галереї. — Панове, карета! Моррель! Кріпіться! Він, напевно, везе нам добрі вісті!

Мерседес і старий батько кинулися назустріч судновиків. Вони зіткнулися в дверях. Моррель був білий як смерть.

— Ну що? — запитали вони водночас.

— Друзі мої! — відказав судновик, хитаючи головою. — З'ясувалося, що справа набагато гірша, ніж ми гадали.

— О, пане Моррелю! — скрикнула Мерседес. — Він невинний!

— Я тієї самої думки, — відказав Моррель, — але його звинувачують...

— У чому ж? — спитав старий Дантес.

— У тому, що він — бонапартистський агент.

Ті з читачів, які жили в добу, що її виводить моя розповідь, пам'ятають, яке то було страшне звинувачення.

Мерседес скрикнула. Старий упав на стілець.

— Отакої, — прошепотів Кадрусс, — ви мене таки обвели круг пальця, Дангларе, і витівка вдалась; але я не хочу, щоб бідний старий і наречена померли з горя, я зараз же про все їм розкажу.

— Заткнися, нікчемо! — крикнув Данглар, хапаючи його за руку. — Або я не дам за твоє життя і ламаного шеляга! Хто тобі сказав, що Дантес не винен? Корабель заходив на острів Ельба,

Дантес зійшов на берег, цілий день перебув у Портоферрайо. Що, коли у нього знайдуть якого-небудь компрометуючого листа? Тоді всіх, хто за нього заступиться, оголосять його поплічниками.

Кадрусс, з притаманним егоїзму чуттям, одразу зрозумів усю вагу цих аргументів. Він подивився на Данглара розгубленим поглядом і, замість зробити крок уперед, відскочив на два кроки назад.

— Якщо так, почекаємо, — прошепотів він.

— Атож, почекаємо, — сказав Данглар. — Якщо він невинний, його звільнять, а якщо винен, то навіщо виславляти себе через якогось змовника?!

— Тоді ходімо, мені вже просто тут не стоїть.

— Мабуть, підемо, — сказав Данглар, зрадивши, що йому є з ким піти. — Ходімо, і хай вони роблять, як знають...

Усі розійшлися. Фернан, який лишився знову за єдину опору Мерседес, узяв дівчину за руку і відвів у Каталани. Друзі Дантеса, зі свого боку, відвели додому, на Мельянські алеї, знесилоного старого.

Незабаром чутка про арешт Дантеса як бонапартистського агента промайнула по всьому місту.

— Хто б міг подумати, Дангларе? — сказав Моррель, наздогнавши свого бухгалтера і Кадрусса. Він поспішав у місто по новини про Дантеса, сподіваючись на своє, хай і далеке знайомство з помічником королівського прокурора, паном де Вільфором. — Хто б міг подумати?

— Що ви хочете, добродію, — відповів Данглар. — Я ж казав вам, що Дантес бозна-чому зупинявся біля острова Ельба; ця зупинка здалася мені підозрілою.

— А ви звірялися зі своїми підозрами кому-небудь, окрім мене?

— Жодним словом не прохопився, добродію, — докинув Данглар упівголоса. — Ви самі знаєте, що через вашого дядечка, пана Полікара Морреля, який служив іншому і не приховує своїх

думок, і вас підозрюють у тому, буцімто ви співчуваєте Наполеонові... Я побоявся би вчинити прикрість Едмонові, а заразом і вам. Є речі, які підлеглий має повідомляти своєму хазяїнові і переховувати у таємниці від усіх інших.

— Чудово, Дангларе, чудово, ви — добрий хлопець! Зате я вже подбав про вас на випадок, якби цей бідолашний Дантес став на капітанський місток «Фараона».

— Про що ви, пане?

— А про те, що я заздалегідь запитав Дантеса, що він думає про вас і чи згоден залишити вас на колишньому місці. Не знаю чому, але мені здавалося, що між вами чорна кішка пробігла.

— І що ж він вам відповів?

— Сказав, що одного разу, — він не уточнював, коли саме, — справді вас образив, але завжди готовий довіряти тому, кому довіряє його хазяїн.

— Лицемір! — пробурмотів Данглар.

— Бідолаха Дантес! — мовив Кадрусс. — Хлопчина він був нівроку!

— Воно-то так, але поки що «Фараон» без капітана, — замислився Моррель.

— Якщо в море ми вийдемо місяців за три, — кинув Данглар, — то, певно, доти й Едмона звільнять.

— Певна річ, а що доти?

— А поки що, пане Моррелю, я до ваших послуг, — сказав Данглар. — Ви й самі знаєте, що кораблем я вмію керувати не згірше за будь-якого капітана далекої плавби. Вам навіть вигідно буде взяти мене, бо ж коли Едмон вийде з в'язниці, вам не доведеться нікому й дякувати. Він посяде своє місце, а я — своє, та й по всьому.

— Дякую вам, Дангларе, — сказав судновик, — це таки вихід. Отже, обіймайте команду, я вас уповноважую, і наглядайте за тим,

як розвантажують «Фараон»; не годиться, щоби справа потерпала, хай у яку біду потрапляють ті чи ті люди.

— Не переймайтеся, пане Моррелю. Але чи не можна буде хоч навідатися до бідолашного Едмона?

— Я про це зараз дізнаюся; я спробую побачитися з паном де Вільфором і закинути йому добре слівце за заарештованого. Знаю, що він — затятий рояліст, але чого на світі не буває. Хоч він рояліст і королівський прокурор, але ж він таки людина і, до того ж, здається, вдачу має незлу.

— Атож, але я чув, що він надто вже шанується, а це майже одне й те саме.

— Одне слово, побачимо, — зітхнув Моррель. — Ідіть на борт, я прийду слідом.

І, попрощавшись з двома друзями, він попрямував до будівлі суду.

— Бачиш, як повертає справа? — сказав Данглар Кадруссові. — Тобі досі хочеться заступатися за Дантеса?

— Звісно, ні, а проте жахливо, що жарт міг мати такі наслідки.

— Хай тобі чорт, хто жартував? Не ти, і не я, а Фернан. Ти ж знаєш, що я кинув цидулку в куток і, здається, навіть розірвав її.

— Ні, ні! — вигукнув Кадрусс. — Якщо вже на те пішло, то я й нині бачу її в кутку альтанки, зім'яту, зіжмакану, і хотів би, щоби вона й лишалася там, де я її бачу!

— Що ж робити? Певно, Фернан підняв її, переписав чи наказав переписати, а то, може, навіть і не завдав собі труда це зробити... Боже мій! Що, коли він послав мою записку! Яке щастя, що я змінив письмо.

— То ти знав, що Дантес — змовник?

— Нічогісінько я не знав. Я тобі вже казав, що хотів пожартувати та й годі. Мабуть, я, немов арлекін, жартома сказав правду.

— Все одно, — правив далі Кадрусс, — багато б я дав, аби всього цього не було або принаймні щоб я не був у це уплутаний. Ти

побачиш, ця витівка ще завдасть нам лиха, Дангларе.

— Якщо вона й завдасть комусь лиха, то тільки справжньому причинцю, а справжній причинець — Фернан, а не ми. Яке лихо може нас спіткати? Нам треба тільки сидіти спокійно, мовчати як риба, і гроза мине так, що навіть не гримне.

— Амінь, — сказав Кадрусс, кивнувши Дангларові, і попрямував до Мельянських алей, хитаючи головою і бурмочучи собі під ніс, як це роблять страшенно заклопотані люди.

«Чудово, — подумав Данглар, — справа повертає так, як я перше і сподівався; ось я — капітан, поки до часу, а якщо цей дурень Кадрусс помовчить, то і назавжди. Хіба що може статися так, що правосуддя випустить Дантеса зі своїх пазурів!.. Але правосуддя на те й правосуддя, — посміхнувся він, — я цілком на нього можу покластися».

Він стрибнув у човен і наказав гребти до «Фараона», де судновик, як ми пригадуємо, призначив йому побачення.

VI

ЗАСТУПНИК КОРОЛІВСЬКОГО ПРОКУРОРА

Того ж таки дня, в ту ж таки годину, на вулиці Гран-Кур, проти фонтану Медуз, в одному зі старих аристократичних будинків, збудованих архітектором Пюже¹⁵, теж святкували заручини.

Утім, героями цього свята виступали не прості люди, не матроси та солдати, йшлося про вибранців марсельської громади. Це були старі достойники, відставлені від уряду за влади узурпатора; військові, які втекли з французької армії в армію Конде¹⁶; юнаки, яких батьки, — досі не впевнені в їхній безпеці, хоча вже віддали за них до війська чотирьох або п'ятьох рекрутів, — виховали в ненависті до того, кого п'ять років вигнання мали перетворити на мученика, а п'ятнадцять років Реставрації — на бога.

Всі сиділи за столом і провадили балачку, сповнену тогочасних пристрастей, пристрастей тим страшніших, жвавіших і палкіших, що на півдні Франції вже років п'ятсот на політичну ворожнечу накидається ворожнеча релігійна.

Імператор, який тепер став королем острова Ельба, а досі радив над цілим материком, і правував населенням у п'ять-шість тисяч душ, після того як сто двадцять мільйонів підданих десятима мовами кричали йому: «Хай живе Наполеон!» — здавався всім учасникам бенкету людиною, назавжди втраченою для Франції і престолу. Достойники згадували його політичні помилки, військовики міркували про Москву і Ляйпціг¹⁷, жінки судили-рядили про розлучення з Жозефіною. Цьому роялістському збіговиську, яке тішилося, — не з падіння людини, а зі знищення принципу, — здавалося, що для нього починається нове життя, що воно прокинулося від болісного кошмару.

Наразі старий, з орденом Св. Людовика на грудях, встав і запропонував своїм гостям випити за короля Людовика XVIII. То був маркіз де Сен-Меран.

Вслід за цим тостом на честь гартвельського вигнанця¹⁸ і короля-утихомирника Франції всі голосно загомоніли; англійським звичаєм, усі піднесли келихи; жінки відкололи свої букети та встелили ними скатертину. У цьому єдиному пориві вчувалася майже поезія.

— Вони визнали б, — зронила маркіза де Сен-Меран, жінка з сухим поглядом, тонкими вустами, аристократичними манерами, ще елегантська, як на свої п'ятдесят років, — вони визнали б, якби вони були тут, усі ці революціонери, які нас повиганяли і яким ми дозволяємо любісінько змовлятися на нас у наших старовинних замках, куплених ними за півдарма в часи Терору, — вони визнали б, що істинна самовідданість була з нашого боку, бо ми держалися руйнованої монархії, а вони, навпаки, вітали схід сонця і напихали собі калитки, пускаючи нас з торбами по світу. Вони визнали б, що наш король воістину був Людовик Коханий, а їхній узурпатор завжди залишався Наполеоном Проклятим; правда ж, де Вільфоре?

— Що ви кажете, маркізо?.. Перепрошую, я не слухав.

— Залиште дітей, маркізо, — мовив старий, який запропонував тост. — Сьогодні у них заручини, і, звісно, їм не до політики.

— Пробачте, матусю, — сказала гарна дівчина, білява, з імлистими оксамитними очима, — вертаю вам пана де Вільфора, я запопала його хіба на мить. Пане де Вільфор, мама хоче говорити з вами.

— Я готовий відповісти пані, аби була її ласка і вона повторила запитання, якого я не дочув, — сказав пан де Вільфор.

— Я пробачаю тобі, Рене, — сказала маркіза з ніжною посмішкою, яку дивно було бачити на цьому байдужному обличчі; але серце жінки так вже створено, що хоч би як випалили його суховії забобонів і вимоги етикету, у ньому завжди залишається родючий і життєдайний куточок, — той, який Господь усвятив материнською любов'ю. — Я допіру сказала, Вільфоре, що

у бонапартистів нема ні нашої віри, ні нашого запалу, ні нашої самовідданості.

— Пані, хай там як, але в них є одна риса, що заступає всі наші, — це фанатизм. Наполеон — Магомет Заходу; для всіх цих людей, пересічних, однак напрочуд честолюбних, він не тільки законодавець і владика, а й символ — символ рівності.

— Рівності! — вигукнула маркіза. — Наполеон — символ рівності? А як же тоді бути з паном де Робесп'єром? Мені здається, ви відібрали у нього місце і віддаєте корсиканцеві; як на мене, досить і однієї узурпації.

— Ні, пані, — заперечив Вільфор, — я залишаю кожного на його п'єдесталі: Робесп'єра — на майдані Людовика П'ятнадцятого, на ешафоті; Наполеона — на Вандомській площі, на його колоні. Але тільки один запроваджував рівність, яка принижує, а інший — рівність, яка підносить; один звів королів до рівня гільйотини, інший підніс народ до рівня трону. Втім, годі й говорити, — додав Вільфор, сміючись, — що обидва вони — мерзенні революціонери і що дев'яте термідора і четверте квітня тисяча вісімсот чотирнадцятого року — два щасливих дні для Франції, які рівною мірою повинні святкувати прихильники ладу й монархія; але цим пояснюється і те, чому Наполеон, навіть скинений — і, сподіваюся, назавжди, — зберіг ревних прихильників. Що ви хочете, маркізо? Кромвель становив лише половину Наполеона, та й те їх мав!

— Знаєте, Вільфоре, все це за версту відгонить революцією. Але я вам пробачаю, — бо ж не можна бути сином жирондиста¹⁹ і не зберегти революційний душок.

Вільфор спалахнув на виду.

— Мій батько був жирондистом, це правда; але мій батько не голосував за смерть короля; той-таки Терор оголосив його поза законом, як і вас, і він заледве не склав голову на тому самому ешафоті, на якому скотилася голова вашого батька.

— Звісно, — кинула маркіза, на обличчі якої ніяк не відбився цей кривавий спогад, — але на ешафот вони зійшли б в ім'я діаметрально протилежних принципів, і ось вам доказ: усе наше сімейство додержує вірності вигнаним державцям, а ваш батько не довго думаючи пристав до нового уряду; громадянин Нуарт'є був жирондистом, а граф Нуарт'є став сенатором.

— Матусю, — сказала Рене, — ви пам'ятаєте нашу умову: ніколи не повертатися до цих похмурих спогадів.

— Пані, — обронив Вільфор, — я приєднуюся до мадемуазель де Сен-Меран і разом із нею уклінно прошу вас забути про минуле. Навіщо засуджувати те, перед чим навіть Божа воля безсила? Господь годен перетворити майбутнє, однак у минувшині Він нічого не може змінити. Нам до снаги якщо не зректися колишнього, то бодай напнути на нього якусь ослону. Я, наприклад, відмовився не тільки від переконань мого батька, але навіть від його імені. Батько мій був і, можливо, й тепер ще є бонапартистом, і звать його Нуарт'є; я — рояліст і звуся де Вільфор. Нехай висихають у старому стовбурі бунтівні соки; ви дивитесь тільки на гілку, яка відпала від нього і не може та, мабуть, і не хоче геть відірватися.

— Браво, Вільфоре! — скрикнув маркіз. — Браво! Приткнули, як вуза вилами! Я теж завжди переконував маркізу забути про минуле, але марно; сподіваюся, вам пощастить більше.

— Гаразд, — сказала маркіза, — забудемо про минуле, кращого і бажати годі; вирішено, проте Вільфор мусить бути непохитним у майбутньому. Не забудьте, Вільфоре, що ми поручилися за вас перед його величністю, що його величність погодився забути, бо ж ми за вас ручилися (вона простягнула йому руку), як і я забуваю, на ваше прохання. Але якщо вам трапить у руки якийсь змовник, пам'ятайте: за вами тим суворіше стежати, що ви належите до родини, котра, далебі, сама знається зі змовниками.

— На жаль, пані, — відповів Вільфор, — моя посада, а надто час, у який ми живемо, змушують мене бути суворим. І я буду суворий. Мені вже кілька разів випадало підтримувати обвинувачення у політичних справах, і з цього погляду я нівроку себе показав. На жаль, це ще не кінець.

— Ви гадаєте? — запитала маркіза.

— Я цього боюся. З острова Ельба Наполеонові до Франції палицею докинути. Присутність Наполеона, коли до нього з нашого берега майже сягає око, підживлює надію в його прибічників. Марсель кишить військовими, що служать за половинну платню; вони безперестанку шукають причини до сварки з роялістами. Звідси — дуелі між верхами громадянства, а серед простолюду — натуральна різанина.

— Так, — сказав граф де Сальвія, старий друг маркіза де Сен-Мерана і підкоморій графа д'Артуа. — Та хіба ви не знаєте, що Священний Союз хоче його переселити?

— Так, про це йшлося, коли ми виїздили з Парижа, — відказав маркіз. — Але куди ж його відправлять?

— На Святу Єлену.

— На Святу Єлену! З чим її їдять? — запитала маркіза.

— Це острів, за дві тисячі миль звідси, по той бік екватора, — мовив граф.

— Час добрий! Вільфор має слухність, це божевілля — залишати таку людину між Корсикою, де він народився, Неаполем, де ще царює його зять²⁰, та Італією, з якої він хотів зробити королівство для власного сина.

— Як на те, — сказав Вільфор, — існують договори тисяча вісімсот чотирнадцятого року, і не можна чіпати Наполеона, не відкинувшись від цих договорів.

— То їх зламають! — рубонув граф де Сальвія. — Він теж не надто маніжився, коли наказав розстріляти нещасного герцога Енжієнського²¹.

— Чудово, — сказала маркіза, — вирішено: Священний Союз позбавить Європу від Наполеона, а Вільфор позбавить Марсель від його поплічників. Або король царює, або ні; якщо він царює, його уряд має бути сильним, а його виконавці — непохитними; тільки у такий спосіб можна запобігти лихові.

— На жаль, пані, — посміхнувся Вільфор, — помічник королівського прокурора завжди бачить лихо, коли воно вже впало.

— То він має вирятувати з нього.

— Я міг би сказати, пані, що ми не вирятовуємо з нього, а мстимося за нього, та й годі.

— Ах, пане де Вільфор, — сказала молоденька красуня, дочка графа де Сальвія, подруга мадемуазель де Сен-Меран, — постарайтеся влаштувати який-небудь цікавий процес, поки ми ще в Марселі. Я ніколи не бачила суду присяжних, а це, кажуть, дуже цікаво.

— Так, справді, дуже цікаво, — зауважив помічник королівського прокурора. — Це вже не штучна трагедія, а справжня драма, не удавані страждання, а страждання справжні. Людина, яку ви бачите, по закінченні спектаклю йде не додому, щоб повечеряти у родинному колі, спокійно лягти спати і завтра почати спочатку, а у в'язницю, де на неї чекає кат. Тож для людей дражливих, які шукають сильних відчуттів, не може бути кращого видовища. Не турбуйтеся — якщо нагода випаде, я її використаю.

— Від його слів нас морозом всипає... а він сміється! — пополотніла Рене.

— Що ви хочете?.. Це поєдинок... Я вже разів п'ять чи шість вимагав скарати на горло підсудних, політичних та інших... Хтозна, скільки кинджалів у темряві зараз точиться чи скільки їх уже спрямовано проти мене!

— Батеньку мій! — скрикнула Рене. — Невже ви говорите серйозно, пане де Вільфор?

— Цілком серйозно, — відказав Вільфор з посмішкою. — А ті цікаві процеси, якими графиня прагне задовольнити свій інтерес, а я — гонор, лише заженуть мене на слизьке. Хіба ці наполеонівські солдати, котрі звикли сліпо йти на ворога, думають, коли треба випустити кулю або вдарити багнетом? Невже у них здригнеться рука вбити людину, яку вони вважають своїм особистим ворогом, коли ті вояки, не замислюючись, відбирають життя росіянинові, австріяку або угорцеві, що його вони зроду не бачили? А втім, і небезпека потрібна; інакше наше ремесло не мало би виправдання. Я й сам запалююся, зауваживши в очах винуваченого спалах люті: це додає мені сили. Тут уже не судова справа, а справжня битва; я б'юся з ним, він захищається, я завдаю удару ще раз, і битва закінчується, як будь-яка битва, перемогою чи поразкою. Ось що значить процесуватись у суді! Небезпека породжує красномовство. Якби винувачений посміхнувся мені після моєї промови, то я вирішив би, що зле виступив, а слова мої були бліді, мляві, невиразні. Уявіть собі, яка гордість переповнює душу прокурора, переконаного у вині підсудного, коли він бачить, як злочинець блідне і схиляє голову під вагою доказів і під разючими ударами його красномовства! Голова злочинця схиляється і падає!

Рене тихо скрикнула.

— Як він говорить! — зауважив один із гостей.

— Ось такі люди і потрібні в наш час, — кинув інший.

— На останньому процесі, — підхопив третій, — ви були неперевершені, Вільфоре. Пригадуєте — негідник, який зарізав свого батька? Ви достоту вбили його, перш ніж до нього торкнувся кат.

— О, батькогубці — цих мені не шкода. Для таких людей будь-яке покарання занадто м'яке, — сказала Рене. — А ось нещасні

політичні злочинці...

— Вони ще гірші, Рене, бо ж король — це батько народу, і якщо хто хоче скинути або убити короля, значить, він важить на життя батька тридцяти двох мільйонів людей.

— Байдуже, пане де Вільфоре, — сказала Рене. — Пообіцяйте мені, що будете поблажливими до тих, за кого я вас проситиму...

— Цим не клопочіться, — зронив Вільфор з чарівною усмішкою, — винувальні присуди ми писатимемо вдвох.

— Люба моя, — мовила маркіза, — займайтеся своїми колібрі, спаньєлями і манаттям, а ваш майбутній чоловік хай робить свою справу. Нині зброя відпочиває і в шаноті тога; на це є свій мудрий латинський вислів.

— *Cadant arma togae*²², — поштиво сказав Вільфор.

— Я не наважилася сказати латинською, — зніяковіла маркіза.

— Як на мене, краще б ви уже були лікарем, — правила далі Рене. — Янгол-губитель, дарма що він янгол, завжди лякав мене.

— Добра моя Рене! — прошепотів Вільфор, кинувши на молоду дівчину любовний погляд.

— Пан де Вільфор, — сказав маркіз, — буде моральним і політичним цілителем нашої провінції; повір мені, дочко, це почесна роль.

— І це допоможе стерти в пам'яті спогад про роль, яку грав його батько, — докинула невинна маркіза.

— Пані, — сумно усміхнувся Вільфор, — я вже мав честь сповістити вас про те, що батько мій, — у кожному разі я на це сподіваюся, — відрікся від своїх колишніх помилок, що він став ревним другом релігії і ладу, кращим роялістом, аніж я, бо він рояліст з каяття, а я — тільки через пристрасть.

І Вільфор обвів очима присутніх, як він робив це в суді після першої-ліпшої блискучої тиради, щоби допевнитися, що його красномовство взяло публіку за живе.

— Правильно, Вільфоре, — сказав граф де Сальвія, — це ж саме я сказав позавчора в Тюїльрі міністрові двору, який причепився до мене, здивований шлюбом між сином жирондиста і дочкою офіцера, який служив у армії Конде, та міністр мене чудово зрозумів. До таких мішаних шлюбів прихиляється сам король, Людовик XVIII. Ми й не підозрювали, що він слухає нас, а монарх раптом примовився й каже: «Вільфор (зауважте, король не сказав “Нуартє”, а наліг голосом на ім’я “Вільфор”), Вільфор, — сказав король, — багато чого доскочить; цей юнак уже вбився в пір’я і належить до мого світу. Я потішився, коли дізнався, що маркіз і маркіза де Сен-Меран видають за нього заміж свою дочку, і я сам порадив би їм укласти цей шлюб, якщо б вони перші не прийшли до мене просити дозволу».

— Король таке сказав, графе? — розчулився Вільфор.

— Передаю вам його слова, і якщо маркіз вирішиться вам щиро звіритися, то зізнається, що це ж саме король сказав йому самому, коли він, пів року тому, повідомив королю про свій намір видати за вас заміж свою дочку.

— Таки так, — потвердив маркіз.

— Еге, тож усім я завдячений королю! Чого я не зроблю, щоб йому послужити!

— На добрий час, — мовила маркіза. — Такий ви мені до вподоби. Ну ж бо, виходь змовнику — ласкаво просимо!

— А я, мамо, — сказала Рене, — благаю Бога, щоб він вас не слухав і посилав панові де Вільфору хіба що дрібних злодюжок, безпорадних банкрутів і соромливих крутіїв; тоді я спатиму спокійно.

— Це те ж саме, якби ви зичили лікареві самих мігрень, кору, осиних укусів, усе щоб його підлестити, — засміявся Вільфор. — Якщо ви хочете бачити мене королівським прокурором, зичіть мені, навпаки, страшних хвороб, зцілення яких робить честь лікареві.

Цієї миті, немов доля слухала, на що надіється Вільфор, увійшов лакей і сказав йому кілька слів на вухо. Вільфор, вибачившись, вийшов з-за столу і повернувся за кілька хвилин, випромінюючи радість і задоволено посміхаючись.

Рене глянула на свого нареченого із замилюванням: його блакитні очі блищали на блідому обличчі, облямованому чорними бакенбардами; цієї хвилини він і справді був дуже гарний. Рене прикипіла очима до його губ, з нетерпінням чекаючи, доки майбутній чоловік пояснить причину свого раптового зникнення.

— Ви тільки що висловилися за те, щоб чоловік ваш був лікарем, — сказав Вільфор, — так от у мене з учнями Ескулапа (так ще говорили в тисяча вісімсот п'ятнадцятому році) є певна схожість: я — не хазяїн свого часу. Мене знайшли навіть тут, біля вас, у день наших заручин.

— А чому вас потурбували? — занепокоїлася дівчина.

— На жаль, через хворобу, ще й, якщо вірити тому, що мені повідомили, украй тяжку. Випадок дуже серйозний, і хвороба загрожує ешафотом.

— Боже! — зблідла Рене.

— Невже?! — вигукнули гості в один голос.

— Схоже, йдеться про справжнісіньку бонапартистську змову.

— Та ну?! — вигукнула маркіза.

— Ось що сказано в доносі.

І Вільфор прочитав:

— *«Прихильник престолу і віри повідомляє панові королівському прокурору про те, що Едмонові Дантесу, помічникові капітана на кораблі “Фараон”, який прибув сьогодні зі Смірни, а дорогою заходив у Неаполь і Портоферрайо, доручено було передати лист від Мюрата до узурпатора, а від узурпатора — лист до бонапартистського комітету у Парижі. Якщо Дантеса арештувати, то при*

ньому, або у його батька, або в його каюті на “Фараоні” буде лист, який і доводить його вину».

— Дозвольте, — сказала Рене, — цей лист — звичайна анонімка, й адресовано її не вам, а королівському прокурору.

— Так, але королівський прокурор якраз відгодився; тим-то лист подали його секретарю, якому доручено розбирати пошту; він розкрив цей лист, послав по мене і, не заставши мене вдома, сам дав наказ про арешт.

— Інакше кажучи, заарештований винний? — запитала маркіза.

— Тобто винувачений, — поправила Рене.

— Атож, заарештований, — відказав Вільфор, — і, як я вже казав мадемуазель Рене, якщо у нього знайдуть такого листа, то це означатиме, що мій пацієнт не просто хворий — він тяжко хворий.

— А де цей бідолаха? — запитала Рене.

— У моєму кабінеті.

— Ідіть, друже мій, — сказав маркіз, — не нехтуйте вашими обов’язками задля нашого товариства. Королівська служба вимагає вашої особистої присутності; ступайте ж туди, куди вас кличе королівська служба.

— Ах, пане де Вільфоре! — вигукнула Рене, благально склавши руки. — Будьте поблажливі, сьогодні день наших заручин.

Вільфор обійшов навколо столу і, спершись на спинку стільця, на якому сиділа його наречена, сказав:

— Заради вашого спокою обіцяю вам зробити все, що мені до снаги. Але якщо докази незаперечні, якщо звинувачення справедливе, цей бонапартистський бур’ян доведеться скосити.

Рене здригнулася при слові «скосити», бо у цього бур’яну, як висловився Вільфор, була голова.

— Годі-бо вам, — сказала маркіза. — Не слухайте, Вільфоре, це дівчисько; вона звикне.

І маркіза простягнула Вільфору свою суху руку, яку той поцілував, дивлячись на Рене; очі його говорили: «Я цілую вашу

руку або принаймні хотів би поцілувати».

— От біда так біда! — прошепотіла Рене.

— Припини, Рене, — сказала маркіза. — Ти уриваєш мені терпець своїми дитячими витівками. Хотіла б я знати, що важливіше — доля держави чи твої чутливі фантазії і душевні поривання?

— Ох, мамо, — зітхнула Рене.

— Маркізо, вибачте погану роялістку, — втрутився де Вільфор, — обіцяю вам, що ревно виконаю обов'язок помічника королівського прокурора, тобто буду невблаганний.

Але в той час як помічник прокурора звертався до маркізи, наречений крадькома посилав погляд нареченій, і погляд цей говорив: «Не переймайтеся, Рене; заради вас я буду поблажливий».

Рене відповіла йому ніжною усмішкою, і Вільфор як крізь землю провалився, сповнений райського блаженства.

VII ДОПИТ

Вийшовши з їдальні, Вільфор одразу ж скинув із себе маску веселості і прибрав урочистого вигляду, як і належиться людині, на яку покладено вищий обов'язок — важити долю свого ближнього. Утім, попри рухливість свого обличчя, якої він частенько, як добрий актор, учився перед люстром, цього разу чоловікові важко було насунути брови і насупити чоло. І справді, якщо не зважати на політичне минуле його батька, яке могло зашкодити його кар'єрі, коли від нього раз і назавжди не відкинутися, Жерар де Вільфор був у цю хвилину такий щасливий, як може тільки бути щаслива людина: збивши значне майно, він у свої двадцять сім років обіймав високий пост у судовому світі; він брав за себе молоду й вродливу дівчину, хай і кохав не пристрасно, а розважливо, як може кохати помічник королівського прокурора. Гарна, хоч з лиця води напийся, мадемуазель де Сен-Меран належала до родини, що тішилася ласкою двору. На додачу до зв'язків своїх батьків, які, не маючи інших дітей, могли цілком скористатися ними в інтересах свого зятя, наречена приносила Вільфорові п'ятдесят тисяч екю посагу, до якого, з ласки сподіванок (жахливе слово, що його вигадали свахи), міг з часом додатися півмільйонний спадок. Усе це разом, отже, становило верх блаженства, до того сліпучий, що Вільфор зауважував плями навіть на сонці, спершу надовго прикипівши внутрішнім поглядом до своєї душі.

Під дверима на нього чекав поліцейський комісар. Вигляд цієї темної фігури змусив його спуститися з висоти сьомого неба на грішну землю, по якій ми ходимо; Вільфор надав своєму обличчю належного виразу і підійшов до поліціанта.

— Ось і я! — мовив він. — Я прочитав листа, ви добре зробили, що заарештували цю людину; тепер розкажіть мені про неї і про

змову все, що вам пощастило дізнатися.

— Про змову ми ще нічого не знаємо; всі папери підозрюваного зв'язано в одну пачку, запечатано, і лежать вони на вашому столі. Що ж до самого винуваченого, то звуть його, як ви вже бачили з самого доносу, Едмон Дантес, і служить він помічником капітана на трищогловому кораблі «Фараон», який возить бавовну з Александрії і Смірни та належить марсельському торговому дому «Моррель і Син».

— Чи служив він у флоті, перш ніж найматися на судно?

— О, ні! Це безвусий хлопчина.

— Скільки йому років?

— Щонайбільше дев'ятнадцять-двадцять.

Щойно Вільфор пройшов Гран-Рю, як на розі вулиці Консель до нього підійшов чоловік, який очевидячки чекав на заступника прокурора. То був пан Моррель.

— Пане де Вільфоре! — вигукнув він, зауваживши чиновника. — Як добре, що я вас перестрів! Подумайте, сталася страшна помилка, заарештовано мого помічника капітана, Едмона Дантеса.

— Знаю, — відказав Вільфор, — я саме йду допитувати його.

— Пане де Вільфоре, — правив із запалом Моррель, — ви не знаєте винуваченого, а я його знаю. Уявіть собі людину, найм'якшу, найчеснішу, і, я готовий сказати, хлопець знається на своїй справі краще за будь-кого у торговельному флоті... Пане де Вільфоре! Прошу вас за нього щиро, від усієї душі.

Вільфор, як ми вже бачили, належав до аристократичного табору, а Моррель — до плебейського; перший був крайній рояліст, на другого думали як на таємного бонапартиста. Вільфор зверхньо глянув на Морреля і процідив крізь зуби:

— Знаєте, пане, що можна бути мов те ягнятко в домашньому колі, статкувати в торгівлі й знатися на своєму ділі, а проте бути

злочинцем з політичного погляду. Ви ж самі це знаєте, чи не так, добродію?

Вільфор наліг голосом на останні слова, ніби натякаючи на самого Морреля; допитливий погляд його намагався проникнути в саме серце цієї людини, яка наважувалася просити за іншого, хоча не могла не знати, що їй самій потрібна поблажливість.

Моррель зашарівся, бо ж у плані політичних поглядів сумління його таки гризло, крім того, таємниця побачення з маршалом, з якою звівся йому Дантес, і згадка про кілька слів, які йому сказав імператор, зводила чоловіка з розуму. А проте, він докинув зі щирим інтересом:

— Благаю вас, пане де Вільфоре, будьте ж справедливі, як вам і належить, і добрі, як ви завжди буваєте, і мерщій поверніть нам бідолашного Дантеса!

У цьому «поверніть нам» вухові помічника королівського прокурора почулася революційна нотка.

«Еге! — подумав він. — “Поверніть нам”... Чи не належить цей Дантес, бува, до якої-небудь секти карбонарів²³, якщо його покровитель ненароком говорить у множині? Пригадую, комісар сказав, що його схопили в шинку, і до того ж у багатолюдній компанії, — може, це яка таємна ложа».

— Можете аніскільки не турбуватися, пане, — правив далі вголос Вільфор, — і не дарма ви покликаєте на мою справедливість, якщо підозрюваний не винен; якщо ж, навпаки, він винен, то живемо ми у важкий час, і безкарність може показати лихий призвід. Тим-то мені доведеться виконати свій обов’язок.

Вільфор з крижаною чемністю ударив чолом і велично увійшов у свій будинок, який причалився до будівлі суду, а бідний судновик, як скам’янілий, залишився посеред вулиці.

У передпокої як бджоли по весні роїлися жандарми й поліціанти; посередині спокійно і непорушно стояв арештант, пронизуваний сповненими ненависті поглядами.

Вільфор, перетинаючи передник, скося глянув на Дантеса і, взявши з рук поліціанта пачку паперів, зник за дверима, кинувши мимохідь:

— Заведіть арештанта.

Дарма що Вільфор глянув на арештанта одним оком, він, зрештою, встиг здати собі справу з того, яку людину йому випадає допитати. Він розгледів розум на його широкому й відкритому чолі, мужність — у його несхитному погляді і насуплених бровах і щирість — у його повних напіввідкритих губах, за якими блищали два ряди зубів, білих, як слонівка.

Перше враження Дантес справив гарне; проте Вільфору часто казали, що коли дослухаєшся до політичної мудрості, то не маєш довіряти першому пориву, бо це завжди голос серця; та він накинув це правило на перше враження, забувши про різницю між враженням і поривом.

Він задушив добрі почуття, які намагалися заповнити його душу, щоби звідти рушити на штурм розуму, прибрав перед люстром урочистого вигляду і сів, похмурий і грізний, за свій письмовий стіл.

За хвилину ввійшов Дантес.

Хлопець був досі блідий, але спокійний і привітний; він з невимушеною чемністю вклонився своєму судді, потім пошукав очима стілець, немов опинився у вітальні судновика Морреля.

Тільки тут юнак глянув у тьмяні Вільфорові очі — очі, що ними зазвичай наділено охоронців правосуддя, які не хочуть, щоби хто-небудь читав їхні думки, і тому перетворюють їх на матові скельця. Цей погляд дав відчути Дантесу, що він стоїть перед судом, а радше — його хмурим символом.

— Хто ви і як вас звуть? — запитав Вільфор, перебираючи папери, що їх поліціант подав йому в передпокої; за якусь годину справа вже виросла до чималої купи: так швидко виразка шпигунства роз'їдає нужденне тіло, що зветься винуваченим.

— Мене звати Едмон Дантес, — рівним і дзвінким голосом відказав юнак, — я помічник капітана на кораблі «Фараон», який належить фірмі «Моррель і Син».

— Скільки вам років? — правив далі Вільфор.

— Дев'ятнадцять, — відказав Дантес.

— Що ви робили, коли вас заарештували?

— Обідав з друзями з нагоди моїх заручин, — зронив Дантес дещо схвильовано (такий болючий був-бо контраст між радісним святом і похмурою церемонією, яка учинялася цієї хвилини, між похмурим обличчям Вільфора і променистим личком Мерседес).

— З нагоди ваших заручин? — повторив помічник прокурора, мимоволі стрепенувшись.

— Авжеж, я збираюсь одружитися на дівчині, яку кохаю цілих три роки.

Вільфор, у супереччю своїй звичайній безсторонності, був, однак, вражений таким збігом, і схвильований голос юнака торкнув струни співчуття на дні його душі, він теж кохав свою наречену, теж був щасливий, і ось радість йому перебили, для того щоб він зруйнував щастя людини, яка, подібно до нього, ось-ось мала сягнути блаженства. «Таке філософічне порівняння, — подумав він, — матиме великий успіх у вітальні маркіза де Сен-Мерана; утім, поки Дантес очікував подальших запитань, чоловік заходився добирати подумки антитези, з яких оратори будують блискучі, розраховані на оплески, фрази, що часом ставляться за істинне красномовство.

Склавши в голові витончену промову, Вільфор посміхнувся і мовив, звертаючись до Дантеса:

— Продовжуйте, добродію.

— Що ви хочете, щоб я сказав?

— Просвітили би, приміром, правосуддя.

— Нехай правосуддя скаже мені, про що йому кортить дізнатись, і я йому скажу все, що знаю. Тільки, — докинув він

з усмішкою, — попереджаю, що знаю я небагато.

— Ви служили за узурпатора?

— Мене мали приділити на службу у військовий флот, коли його скинули.

— Кажуть, ви признаєтесь до вельми крайніх політичних переконань, — сказав Вільфор, якому про це ніхто нічого не говорив, але він був не від того, щоби надати цьому питанню дошкульності звинувачення.

— Мої політичні переконання!.. Гай-гай, соромно зізнатись, але у мене ніколи не було того, що називається переконаннями. Мені тільки дев'ятнадцять років, як я вже мав за честь вам доповісти. Я нічого не знаю, увійти в значність мені не судилося. Все, чим я є і чим я стану, якщо мені дадуть те місце, про яке я мрію, я завдячуватиму одному пану Моррелю. Тим-то всі мої переконання, і то не політичні, а приватні, зводяться до трьох почуттів: я люблю свого батька, поважаю пана Морреля й обожнюю Мерседес. Ось, шановний пане, все, що я можу сказати правосуддю; ви й самі бачите, що це його навряд чи зацікавить.

Поки Дантес говорив, Вільфор дивився на його чесне, відкрите обличчя й мимоволі згадав слова Рене, яка, не знаючи винуваченого, просила зглянутися на нього. Звикнувши мати справу зі злочинцем і злочинцями, помічник прокурора в кожному слові Дантеса бачив новий доказ його невинності. Справді, цей юнак, можна сказати майже хлопчик, простодушний, відвертий, промовистий тим красномовством серця, яке захочеш — зроду не знайдеш, сповнений любові до всіх, адже був щасливий, а щастя і найлихіших перетворює на добрих, — виливав навіть на свого суддю ніжність і доброту, що хлюпали через вінця його душі. Вільфор був з ним суворий і крутий, а в погляді, в голосі, в рухах Едмона не було нічого, крім приязні і доброзичливості до того, хто його допитував.

«Їй-бо, — подумав Вільфор, — ловкий хлопчина, і, сподіваюся, мені неважко буде догодити Рене, коли я виконаю перше її прохання і цим заслужу щире рукостискання прилюдно, а в куточку, тихцем, ніжний поцілунок».

Від цієї солодкої надії обличчя Вільфора розхмарилось, і коли, відірвавшись від своїх думок, він перевів погляд на Дантеса, хлопець, який стежив за тим, як міниться на лиці помічник прокурора, і собі посміхнувся.

— Добродію, як ви гадаєте, у вас є вороги? — запитав Вільфор.

— Вороги? — сказав Дантес. — Я, на щастя, не така ще важна птиця, щоби зміг їх нажити. Може, я трохи запальний, але завжди намагався прискромлювати себе в стосунках з підлеглими. Під мою орудою чоловік десять-дванадцять матросів. Запитайте їх, мосьпане, і вони вам скажуть, що люблять і поважають мене не як батька, — я ще занадто молодий для цього, — а як старшого брата.

— Якщо у вас немає ворогів, то, можливо, є завидники. Вам тільки дев'ятнадцять років, а вас призначають капітаном, це висока посада у вашому ремеслі; ви одружитесь на юній красуні, яка вас любить, а це рідкісне щастя, як на будь-яку країну світу. Ось дві вагомі причини, щоби мати завидників.

— Нехай ваше зверху буде. Ви, мабуть, краще за мене знаєте людей, це, певно, і справді так. Але якщо ці завидники з-поміж моїх друзів, то я волію не знати, хто вони, щоб мені не довелося їх зненавидіти.

— Даремно ви так гадаєте. Завжди треба, наскільки можна, ясно бачити навколишнє. І, сказати на правду, — як на мене, ви такий гідний юнак, що для вас я наважуюсь відступити від звичайних правил правосуддя і допомогти вам дійти правди... Ось донос, через який вас і привели до мене. Впізнаєте цю руку?

Вільфор вийняв із кишені листа і простягнув його Дантесу. Той подивився, а, прочитавши, спохмурнів і мовив:

— Ні, я не знаю цієї руки; начерк спотворено, але він досить чіткий. У кожному разі писано вправною рукою. Я вельми щасливий, — додав він, вдячно дивлячись на Вільфора, — що маю справу з такою людиною, як ви, бо цей заavidник — таки справжнісінький мій ворог!

З блискавки, що блиснула в очах юнака при цих словах, Вільфор зрозумів, яка душевна сила ховається під його зовнішньою лагідністю.

— А тепер, — обронив Вільфор, — кажіть мені відверто, добродію, не як винувачений судді, а як людина, що доскочила лиха, відповідає людині, яка турбується про неї: чи є правда в цьому непідписаному виказі?

І Вільфор з огидою кинув на стіл листа, якого повернув йому Дантес.

— Усе правда, а водночас ані слова правди, а чиста правда, клянусь честю моряка, клянуся моїм коханням до Мерседес, клянуся життям мого батька, ось яка!

— Говоріть, — мовив Вільфор.

І тихенько пробубонів собі під ніс:

«Якби Рене мене бачила, сподіваюся, вона була би мною задоволена і не називала мене катом».

— Так от: коли ми вийшли з Неаполя, капітан Леклер підхопив мозковіцю; лікаря на кораблі не було, а до берега він приставати не хотів, адже дуже поспішав на острів Ельба, тим-то йому стало так зле, що на третій день, відчувши наближення смерті, він покликав мене до себе.

«Дантесе, — мовив він, — присягніть мені честю, що виконаєте доручення, яке я вам дам; справа дуже важлива».

«Клянуся, капітане», — відказав я.

«Отож-бо, коли після моєї смерті вам випаде стати за капітана, як моєму помічникові, і ви візьмете на себе провід над командою, рушайте на острів Ельба, зупиніться в Портоферрайо, підіть до

маршала і віддайте йому цей лист; можливо, там дадуть вам інший лист або ще щось доручать. Це мали припоручити мені; ви, Дантесе, виконаєте доручення замість мене, і вся заслуга буде ваша».

«Я усе зроблю, капітане, але, мабуть, не так легко дістатися до маршала?»

«Ось перстень, який ви попросите йому передати, — сказав капітан, — і до всіх перепон вам буде байдуже».

І з цими словами він вручив мені перстень. За дві години у нього почалася гарячка, а наступного дня він помер.

— І що ж ви зробили?

— Те, що я мав зробити, те, що будь-хто зробив би на моєму місці. Прохання умирущого завжди священне; а у нас, моряків, прохання начальника — це наказ, який, хоч-не-хоч, мусиш виконувати. Тим-то я взяв курс на Ельбу і наступного дня прибув туди; я всіх залишив на борту і зійшов на берег сам-один. Як я і думав, спершу до маршала мене не пускали; але я послав йому перстень, який мав правити за умовний знак; умить усі двері відчинилися переді мною. Він прийняв мене, розпитав про смерть бідолашного Леклера і, як той і передбачав, дав мені листа, наказавши особисто доправити його в Париж. Я обіцяв, адже мав виконати те, що просив мене капітан, стоячи на Божій дорозі. Прибувши сюди, я залагодив усі справи на кораблі і побіг до моєї нареченої, яка здалася мені ще гарнішою і милішою, ніж зазвичай. Завдяки панові Моррелю ми заладнали всі церковні формальності, й ось, як я вже казав вам, я сидів за обідом, готувався за годину взяти шлюб і думав завтра ж їхати до Парижа, як раптом з цього доносу, який ви, очевидно, наразі легковажите, як і я, мене заарештували.

— Так, так, — промовив Вільфор, — гадаю, все це правда, і якщо ви в чому винні, то хіба що в необережності; та й необережність вашу виправдано тим, що ви виконували накази

капітана. Віддайте нам листа, що його ви прихопили з острова Ельба, дайте чесне слово, що прийдете на першу вимогу, і повертайтеся до своїх друзів.

— То я вільний! — вигукнув Дантес, нетямлячись з радощів.

— Звісно, тільки дайте мені листа.

— Він має бути у вас, його забрали в мене разом з іншими моїми паперами, і я впізнаю деякі з них у цій пачці.

— Стривайте, — сказав Вільфор Дантесові, який уже налаштувався йти і схопив капелюха з рукавичками, — стривайте! Кому адресовано листа?

— Панові Нуартєс, вулиця Кок-Ерон, у Парижі.

Якби Вільфора ударила блискавка, то й тоді удар не був би швидшим і наглішим; чоловік упав у фотель, з якого підвівся, щоб узяти пачку паперів, захоплених у Дантеса, і, гарячково їх перемотлошивши, вийняв фатального листа, спрямувавши на нього погляд, сповнений невимовного жаху.

— Панові Нуартєс, вулиця Кок-Ерон, номер тринадцять, — прошепотів він, чимраз більше полотніючи.

— Атож, — мовив здивований Дантес. — Хіба ви його знаєте?

— Ні, — швидко відказав Вільфор, — вірний слуга короля не водиться зі змовниками.

— То йдеться про змову? — спитав Дантес, який тільки-но вважав себе вільним, а наразі відчув, що справа повертає на інше. — У кожному разі я вже сказав вам, що нічого не знав про зміст цього листа.

— Так, — сказав Вільфор глухо, — але ви знаєте ім'я того, кому його адресовано!

— Мав же я знати, як звуть одержувача, щоби віддати листа йому особисто.

— І ви нікому його не показували? — запитав Вільфор, читаючи листа і дедалі більше полотніючи.

— Нікому, клянусь честю!

— Ніхто не знає, що ви везли листа з острова Ельба до пана Нуарт'є?

— Ніхто, крім того, хто вручив мені його.

— І це чимало, аж занадто! — прошепотів Вільфор.

Обличчя його дедалі похмурніло, у міру того як він читав; його бліді губи, тремтячі руки, палаючі очі будили в Дантеса найгірші передчуття.

Прочитавши листа, Вільфор ухопився за голову і завмер.

— О, Господи! Що з вами, пане? — боязко поцікавився Дантес.

Вільфор не відповідав, потім підніс бліде, спотворене обличчя і знову перечитав листа.

— І ви запевняєте, ніби нічого не знаєте, що в цьому листі пишеться? — сказав Вільфор.

— Повторюю та клянуся честю, що нічого ніяк не знаю. Але що з вами? Вам зле? Хочете, я подзвоню? Кого-небудь покличу?

— Ні, — сказав Вільфор, швидко підводячись, — стійте на місці і мовчіть; тут я наказую, а не ви.

— Даруйте, — ображено кинув Дантес, — я тільки хотів допомогти вам.

— Нічого мені не треба. Хіба що в голові трохи запаморочилося — та й по всьому. Думайте про себе, а не про мене. Відповідайте.

Дантес чекав, що той його про щось спитає, проте марно. Вільфор знову вмовився у фотель, хисткою рукою обтер піт із лиця і втретє взявся читати листа.

— Якщо він знає, що тут написано, — шепотів помічник прокурора, — і якщо він коли-небудь дізнається, що Нуарт'є доводиться Вільфорові батьком, то я загинув, загинув без вороття!

І він час від часу позирав на Едмона, так наче його погляди могли проникнути крізь невидиму стіну, а відтак діяти обмурованої нею таємниці в серці, про яку мовчать уста.

— До біса сумніви! — вигукнув він раптом.

— В ім'я самого неба, — скрикнув нещасний юнак, — якщо ви сумніваєтесь в мені, якщо ви підозрюєте мене, допитуйте. Я готовий відповісти вам.

Вільфор опанував себе і голосом, якому він намагався надати впевненості, мовив:

— Цей допит, добродію, змушує прикинути вам найтяжчу вину, тож я не властен негайно ж відпустити вас, як сподівався. Перш ніж зважитися на такий крок, я маю порадитися зі слідчим. А поки ви бачили, як я поставився до вас.

— О так, і я дякую вам! — вигукнув Дантес. — Ви повелися зі мною не як суддя, а як друг.

— Ну, так ото, я затримаю вас ще на якусь часину, сподіваюся, ненадовго, головний доказ проти вас — це лист, а ви бачите...

Вільфор підійшов до каміна, кинув листа у вогонь і почекав, поки полум'я обернуло папір у ніщо.

— Ви бачите, — правив він, — я його знищив.

— Ви більше, ніж правосуддя, — вигукнув Дантес, — ви сама чуйність!

— Але вислухайте мене, — показав Вільфор. — Коли я вже зробив таке, то, звичайно, ви розумієте, що можете на мене звіритися.

— Наказуйте, пане, я зроблю все, що ви скажете.

— Ні, — мовив Вільфор, підходячи до Дантеса, — ні, я не збираюся вам наказувати; я хочу хіба що вам дати пораду, розумієте?

— Кажіть, я піду за вашою порадою, не перечачи.

— Я залишу вас тут, у будівлі суду, до вечора. Можливо, хтось інший вас допитає. Кажіть усе, що ви мені розповідали, але ні слова про листа!

— Обіцяю, пане.

Тепер Вільфор, здавалося, благав, а обвинувачений заспокоював суддю.

— Ви розумієте, — правив далі Вільфор, поглядаючи на попіл, який формою досі нагадував аркуш паперу, — тепер лист знищено. Тільки ми з вами знаємо, що він існував; його вам не покажуть; якщо вам говоритимуть про нього, заперечуйте, заперечуйте сміливо, і ви врятуєтесь.

— Я заперечуватиму, не переживайте, — сказав Дантес.

— Гаразд, — сказав Вільфор і сягнув рукою до шнурка від дзвінка; потім зачекав трохи і запитав: — У вас був тільки цей лист?

— Тільки він.

— Присягніть!

Дантес підніс руку.

— Клянуся! — мовив він.

Вільфор смикнув за дзвінок.

Увійшов поліцейський комісар.

Вільфор підступив до нього і сказав чоловікові на вухо кілька слів; у відповідь комісар кивнув головою.

— Ідіть за комісаром, — кинув Вільфор Дантесові.

Дантес вклонився, ще раз кинув на Вільфора вдячний погляд і вийшов.

Щойно двері зачинились, як сили зрадили Вільфора, і він упав у фотель майже непритомний.

— Боже благий! — бурмотів помічник прокурора. — Від чого іноді залежить життя і щастя!.. Якби королівський прокурор був у Марселі, якби замість мене викликали слідчого, було б по мені... І цей лист, цей клятий лист, вкинув би мене в прірву!.. Ех, тату, тату! Невже ти завжди перебиватимеш моєму щастю на землі? Невже мені доведеться вічно боротися з твоїм минулим?

Але раптом його немов осяяло: на викривлених губах з'явилась усмішка; його блукаючий погляд, здавалося, зупинився на якійсь думці.

— Ось що, — вигукнув він, — цей лист, який мав мене занапастити, може стати джерелом мого щастя. Ну ж бо, Вільфоре, до роботи!

І, переконавшись, що винуваченого вже немає в передпокої, помічник королівського прокурора теж вийшов і бадьоро рушив до будинку своєї нареченої.

VIII

ЗАМОК ІФ

Поліцейський комісар, вийшовши до передпокою, зробив знак двом жандармам. Один став по праву руку від Дантеса, інший — по ліву. Відчинилися двері, що виходили з кабінету королівського прокурора в будівлю суду, і заарештованого повели по одному з тих довгих і похмурих коридорів, де трепет бере навіть тих, у кого нема жодної причини тремтіти.

Як помешкання Вільфора межувало з будівлею суду, так і будівля суду притикалася до в'язниці — похмурої споруди, на яку з цікавістю дивиться всіма своїми мертвими дірами вікон піднесена перед нею Аккульська дзвіниця.

Кілька разів повернувши по коридору, Дантес узяв двері з ґратчастим віконцем. Комісар гупнув у них тричі залізним молотком, і Дантесові здалося, що молоток б'є його по серцю. Двері відчинились, жандарми легенько підштовхнули арештанта, який досі вагався.

Дантес переступив через страшний поріг, і двері за ним грюкнули. Він дихав уже іншим повітрям, прогірклим і тяжким; юнак опинився у в'язниці.

Його відвели в камеру, чистеньку, але з важкими засовами і ґратами на вікнах. Опинившись у своєму новому житлі, він не надто злякався; до того ж у вухах у нього лунали, даруючи надію, слова, що їх помічник королівського прокурора мовив з таким виразним вболіванням.

Була четверта година пополудні, коли Дантеса привели в камеру. Відбувалося все це, як ми вже сказали, 28 лютого²⁴, тож незабаром арештанта ковтнула темрява.

Його слух миттю загострився вдвічі, щоби прислужитися в тому, в чому був безсилий погляд. Тільки-но до нього долинав якийсь шум, юнак схоплювався і кидався до дверей, гадаючи, що за ним ідуть, щоби повернути йому свободу, але шум даленів деінде, і Дантес знову опускався на лаву.

Нарешті, годині о десятій вечора, коли Дантес уже почав втрачати надію, до його вух долинув новий шум, цього разу, поза сумнівом, наближаючись до його камери. За хвилю у коридорі почулися кроки і хтось зупинився біля дверей, відтак ключ у замку повернувся, засуви закрипіли, і товсті дубові двері відчинилися, впустивши в темну камеру сліпуче світло двох смолоскипів.

При світлі їх Дантес побачив, як блиснули мушкетони і палаші чотирьох жандармів.

Спершу хлопець посунув уперед, але тут-таки зупинився, побачивши цю побільшену охорону.

— Ви по мене? — запитав Дантес.

— Так, — відказав один із жандармів.

— За наказом помічника королівського прокурора?

— Авжеж.

— Гаразд, — мовив Дантес, — я готовий іти за вами.

Впевненість, що за ним прийшли від імені де Вільфора, розсіяла всі побоювання горопашного юнака. Спокійно і невимушено він вийшов і сам став поміж жандармів.

Біля дверей в'язниці стояла карета, на передку якої сидів погонич, поруч із ним — пристав.

— Ця карета для мене? — запитав Дантес.

— Для вас, — мовив один із жандармів, — заліжайте.

Дантес хотів було щось сказати у відповідь, але дверцята відчинились, і його заштовхнули в карету. Він не міг, та й не хотів опиратися; в одну мить юнак опинився на задньому сидінні, між двома жандармами; двоє інших сіли навпроти, і важкий екіпаж покотився зі зловісним гуркотом.

В'язень подивився на вікна — їх було заграбовано. Він щойно змінив в'язницю: нова в'язниця була на колесах і котилася до невідомої мети. Крізь часті штаби, між якими насилу можна було просунути руку, Дантес, утім, розгледів, що його провезли по

вулиці Кессарі, а відтак по вулицях Сен-Лоран і Тараміс спустилися до набережної.

Трохи згодом крізь віконні ґрати і крізь огорожу пам'ятника, що його вони поминули, він уздрів вогні портової управи.

Карета зупинилася, пристав зійшов з передка і підійшов до сторожівні; звідти вийшов з десяток солдатів і став у дві лави. Рушниці їхні блищали у світлі ліхтарів, що палали на набережній. «Невже вся ця демонстрація військової сили заради мене?» — подумав Едмон.

Відімкнувши дверцята ключем, пристав мовчки відповів на це питання, бо Дантес побачив між двома лавами солдатів залишений для нього вузький прохід від карети до набережної.

Два жандарми, що сиділи на передньому сидінні, вийшли з карети перші, за ними вийшов він, а опісля два інших, які сиділи з ним пліч-о-пліч. Усі попрямували до човна, що його якийсь митник утримував біля берега на ланцюгу. Солдати дивилися на Дантеса з тупим інтересом. Його негайно ж посадили до стерна, між чотирма жандармами, а пристав сів на носі.

Сильний поштовх, і човен відплив од берега, відтак четверо веслярів заходилися швидко гребти в бік пілона. З човна крикнули — ланцюг, який перегороджував вихід з порту, опустився, і Дантес опинився в так званому фріулі, тобто за межами порту.

Перше, що відчув арештант, випливши у чисте море, — це втіха. Повітря — майже свобода. Він на всі груди вдихав цілющий вітер, який ніс на своїх крилах таємничі запахи ночі та моря.

Скоро, однак, юнак скрушно зітхнув: він плив повз «Резерв», де був такий щасливий ще вранці, якусь часину до арешту; крізь яскраво освітлені вікна до нього долинали веселі звуки танців.

Дантес склав руки, звів очі до неба і затягнув молитву.

Тим часом човен плив далі — поминув Мертву Голову, зрівнявся з бухтою Фаро і повернув за батарею. Дантес нічого не

розумів.

— Куди ж мене везуть? — спитав він одного з жандармів.

— Заждіть, і дізнаєтеся.

— Але...

— Нам не дозволено з вами розмовляти.

Дантес був наполовину солдат; отож, вирішивши, що розпитувати жандармів, яким заборонено відповідати, безглуздо, він замовк.

Тоді найхимерніші думки закрутилися йому в голові: у вутлому човні далеко не попливеш, та й на видноколі не стояв закотвичений жоден корабель. Юнак подумав, що його завезуть куди-інде на узбережжя і там пустять на всі чотири. Ніхто його не зв'язував, не намагався одягати наручники. Все це здавалося йому доброю ознакою. Хіба при цьому не сказав йому помічник прокурора, такий ласкавий, що коли він не вимовить фатального імені Нуартъє, то боятися йому нічого? Як-не-як небезпечного листа, — єдиний доказ, який свідчив проти хлопця, — Вільфор спалив у нього на очах...

Мовчки, у задумі, чекав він, чим усе це скінчиться, оком моряка, що звик у темряві змірювати простір, намагаючись прозирнути нічний морок.

Острів Ратоно, на якому горів маяк, залишився праворуч, і човен, тримаючись близько до берега, підійшов до Каталанської бухти. Арештант припав очима до берега ще пильніше: тут була Мерседес, і йому щохвилини здавалося, що на темному березі вимальовується неясний силует жінки.

Як передчуття не нашептало Мерседес, що її коханий за триста кроків од неї?

На всі Каталани тільки в одному вікні світилося. Придивившись, Дантес переконався, що це кімната його нареченої. На все селище тільки одна Мерседес не спала. Якби він крикнув на весь голос, то дівчина б його почула. Фальшивий сором утримав його.

Що сказали б жандарми, якби він раптом зарепетував, як навіжений? Тому він не розкрив рота і проплив повз селище, не відриваючи очей від вогника.

Тим часом човен посувався вперед, але арештантові він був не в голові — хлопець думав про Мерседес. Нарешті, освітлене віконце сховалося за якимось прискалком. Дантес обернувся і побачив, що човен виплив у море.

Поки він був охоплений своїми думками, весла замінили вітрилами, і далі човен гнало вітром.

Хоча Дантесу не хотілося знову діймати жандарма запитаннями, він, однак, присунувся до нього і, взявши його за руку, сказав:

— Друже! В ім'я сумління вашого і вашого звання солдата закликаю: згляньтеся на мене і дайте відповідь. Я — капітан Дантес, добрий і чесний француз, хай мене і звинувачують у якійсь зраді. Куди ви мене везете? Скажіть мені, слово честі моряка, що я виконаю свій обов'язок і змирюся зі своєю долею.

Жандарм почухав потилицю і глянув на свого побратима. Той зробив рух, який мав означати: «Вже, здається, можна сказати», і жандарм повернувся до Дантеса:

— Ви ж з Марселя, ще й з морем на «ти», і ще питаєте, куди ми пливемо?

— Так, честю запевняю, що не знаю.

— Ви не здогадуєтесь?

— Аж ніяк.

— Такого не буває.

— Клянуся всім, що мені дороге в цьому світі! Скажіть, на бога!

— А наказ?

— Наказ не забороняє вам сказати мені те, що я все одно дізнаюся хвилин за десять, за пів години, хай за годину. Зрештою, ви позбавите мене цілої вічності сумнівів. Я прошу вас, як друга.

Погляньте, я не збираюся ні опиратись, ані втікати. Та це й неможливо. Куди ми йдемо?

— Вам або полуда на очі впала, або ви ніколи не виходили з марсельського порту, що не можете вгадати, куди вас везуть.

— Не можу.

— То гляньте довкола.

Дантес устав, щонайперше подивився у той бік, куди прямував човен, і набачив за сотню сажених перед собою чорну прямовисну скелю, на якій здіймався похмурий замок Іф.

Ця химерна будівля, ця в'язниця, яка завдає такого безмежного жаху, ця фортеця, яка вже триста років живить Марсель своїми моторошними переказами, поставши перед Дантесом, який і гадки про це не мав, подіяла на хлопця так, як ешафот впливає на засудженого до смерті.

— Не доведи Боже! — вигукнув він. — Замок Іф? Нащо ми туди пливемо?

Жандарм посміхнувся.

— Але ж мене не запроторять туди! — правив далі Дантес. — Замок Іф — державна в'язниця, призначена тільки для важливих політичних злочинців. Я жодного злочину не вчинив. Хіба в замку Іф є які-небудь слідчі, які-небудь судді?

— Скільки мені відомо, — мовив жандарм, — там є тільки комендант, в'язничники, гарнізон і товсті мури. Годі, годі, приятелю, не вирячайте так на мене очі, бо я й справді подумаю, що ви платите мені посміхом за мою доброту.

Дантес стиснув руку жандарма так, що мало її не зламав.

— То ви кажете, що мене везуть в замок Іф, щоби там ув'язнити?

— Може статися, — мовив жандарм, — але у всякому разі не варто тиснути мені руку так міцно.

— Без жодного слідства? Без усіляких формальностей?

— Всіх формальностей додержано, слідство закінчено.

— І це попри обіцянку пана де Вільфора?

— Не знаю, що вам обіцяв пан де Вільфор, — сказав жандарм, — знаю тільки, що ми пливемо в замок Іф. Овва! Що це ви надумали? До мене, товариші! Тримайте!

Рухом швидким, як блискавка, що, втім, не сховався від пильного ока жандарма, Дантес хотів кинутися в море, але чотири сильні руки схопили його тієї ж таки хвилини, коли ноги його відділились од днища.

Він упав у човен і люто завив.

— Еге, брате! — мовив жандарм, впираючись йому коліном у груди. — Це так ти додержуєш чесного слова моряка! Ось і вір після цього тихцям! Ну, тепер, люб'язний, тільки смикнись, і я тобі кулю в лоб ужену! Хай на перший пункт наказу я не зважив, але другий, не переживай, як стій виконаю.

І він справді опустив свій карабін так, що Дантес відчув, як цівка вперлася йому в скроню. Першої миті Дантес хотів зробити фатальний рух, щоби одним махом покінчити з нежданим лихом, яке спало на нього і схопило у свої яструбині кігті. Втім, саме тому, що це лихо прилучилося так раптово, Дантес подумав, що воно навряд чи триватиме довго; тоді хлопець згадав обіцянку Вільфора; до того ж, треба зізнатися, смерть на дні човна від руки жандарма здалася йому бридкою і жалюгідною. Він опустився на дошки, застогнав і в безсилому сказі вп'явся зубами в свою руку.

Цієї ж миті човен схитнувся від сильного поштовху. Один із веслярів стрибнув на скелю, об яку легке суденце вдарилося носом, закрипіла мотузка, розмотуючись з барана, і Дантес зрозумів, що вони припливли і що човен наразі припнуть.

Жандарми, що тримали хлопця за руки і за комір, змусили його підвестися, зійти на берег і потягли до східців, які вели до фортечної брами. Позаду йшов пристав, озброєний мушкетом з багнетом.

Втім, Дантес і не думав про марний спротив. Його забарливість походила не від протидії, а від апатії. Світ йому макітрився, і він

хитався, як п'яний. Він знову побачив дві лави солдатів, вишикуваних на крутому схилі, відчув, що сходинки примушують його піднімати ноги, зауважив, що увійшов у браму й що ця брама закрилася за ним, але все це несвідомо, мов у тумані, не здолавши щось розгледіти. Він навіть не бачив моря, суцільної муки для в'язнів, які дивляться на його просторінь і з жахом усвідомлюють, що їм його не подолати.

На якусь мить зупинившись, Дантес трохи отямився й озирнувся.

Він стояв на чотирикутнику двора, між чотирьох високих мурів; чітко відбивали крок вартові, і щоразу, коли вони поминали два-три яскравих вікна, світло вихоплювало з сутінок їхні рушниці.

Вони простояли хвилин десять. Знаючи, що Дантесові вже не втекти, жандарми випустили хлопця. Мабуть, чекали наказів. Нарешті пролунав чийсь голос:

— Де в'язень?

— Тут, — відказали жандарми.

— Нехай іде за мною, я надведу його до «відстійника».

— Ідіть, — сказали жандарми, підштовхуючи Дантеса.

Він рушив за проводирем, і той справді привів його у майже сховану під землею камеру, голими й мокрими стінами якої, здавалося, котилися дрібні сльози. Каганець на табуреті, гніт якого плавав у якомусь смердючому лої, освітлював лиснючі стіни цього страшного житла й проводиря; це була погано вбрана людина, з грубими рисами обличчя — певно, з тюремників нижчого кодла.

— Ось вам камера на нинішню ніч, — мовив він. — Тепер уже пізно, і пан комендант ліг спати. Завтра, коли він прокинеться і прочитає розпорядження щодо вас, можливо, дасть вам іншу. А поки ось вам хліб, ось тут, у цьому кухлі, вода, а там, у кутку, солома. Це все, що потрібно арештантові. На добраніч.

І перш ніж Дантес встиг відповісти йому, перш ніж помітив, куди тюремник поклав хліб, перш ніж глянув, де стоїть кухоль з водою,

перш ніж повернувся до кутка, де лежала солома — його майбутня постіль, — тюремник узяв каганця і, зачинивши двері, позбавив арештанта і того тьмяного світла, яке показало йому, наче спалах якої блискавиці, мокрі стіни його в'язниці.

Він залишився сам-один, у тиші й темряві, німий, похмурий, наче ці склепіння, мертвотний холод яких він відчував на своєму гарячому чолі.

Коли перші промені сонця несміливо зазирнули у цей склеп, тюремник повернувся з наказом залишити арештанта тут. Дантес стояв на тому ж таки місці.

Здавалось, якась невидима залізна рука прибила його там, де він зупинився напередодні, і тільки очі його напухли від не випланих сліз. Юнак не ворухився, вступившись у долівку.

Цілу ніч він простояв і навіть не задрімав ні на хвилину.

Тюремник підійшов до нього, обійшов навколо нього, але Дантес, здавалося, його не бачив.

Він поплескав його по плечі. Дантес здригнувся і похитав головою.

— Ви не спали? — запитав тюремник.

— Не знаю, — відказав Дантес.

Тюремник здивовано поглянув на нього.

— Ви не голодні? — правив він.

— Не знаю, — повторив Дантес.

— Вам нічого не треба?

— Я хочу бачити коменданта.

Тюремник стенив плечима і вийшов.

Дантес провів його поглядом, сягнув рукою до прочинених дверей, але двері зачинилися.

Тоді довге голосіння вирвалося з його грудей. Сльози, що збиралися десь усередині, полилися двома цівками. Він кинувся на коліна, притиснувся головою до долівки і довго молився, перетрушуючи в голові ціле своє життя і питаючи себе, який

злочин зробив він у своєму житті, такому ще юному, щоби заслужити на таку жорстоку кару.

Так минув день. Дантес с'як-так перем'яв кілька крихт хліба і кілька разів ковтнув води. Він то сидів, затоплений у думках, то кружляв уздовж стін, як дикий звір у залізній клітці.

Одне йому вертілося на думці: під час переїзду, коли він, не знаючи, куди його везуть, сидів так спокійно і безтурботно, він міг би десять разів кинутись у воду і, майстерно вміючи плавати, вміючи пірнати, як мало хто інший в Марселі, міг би сховатися під водою, обдурити охорону, дістатися берега, бігти, переховатися в якійсь безлюдній бухті, дочекатися генуезького або каталонського корабля, майнути в Італію чи Іспанію і звідти написати Мерседес, аби вона приїхала до нього. Життям своїм хлопець міг не клопотатися: в яку б країну не закинула його доля — хороші моряки скрізь наза́хват; італійською він орудував, як тосканець, говорив по-іспанськи, як справжній син Старої Кастилії. Він жив би собі, вільний і щасливий, з Мерседес, з батьком, адже виписав би й батька. Натомість він — арештант, ув'язнений у замку Іф, в цій темниці, з якої немає повернення, і не знає, що сталося з батьком, що сталося з Мерседес; і все це через те, що він повірив слову Вільфора. Було чого збожеволіти, і Дантес, мов скажений, качався долі по свіжій соломі, що її приніс тюремник.

Другого дня в ту ж таки годину з'явився тюремник.

— Ну що, — спитав він, — трохи набралися розуму?

Дантес мовчав.

— Вище голову! Скажіть, чого б вам хотілося. Ну, кажіть!

— Я хочу бачити коменданта.

— Я вже сказав, що це неможливо.

— Чому неможливо?

— Бо згідно з тюремним статутом арештантам звертатися до нього заборонено.

— А що ж він дозволяє, той статут? — запитав Дантес.

— Кращу їжу — за гроші, прогулянку, інколи книги.

— Книжки мені ні до чого, гуляти я не хочу, а їжа, як на мене, нічогенька. Я хочу тільки одного — бачити коменданта.

— Якщо ви чіплятиметеся до мене з цим, я більше не носитиму вам їжу.

— Ну, то й що, — кинув Дантес, — якщо ти не носитимеш мені їжу, я витягну ноги з голоду, та й край!

Вираз, з яким юнак вимовив ці слова, довів тюремникові, що його в'язень залюбки помер би, а що кожен арештант, урешті-решт, приносить тюремникові десять су доходу в день, то тюремник Дантеса негайно вирахував збиток, який потягне за собою його смерть, і сказав уже лагідніше:

— Послухайте: те, про що ви просите, неможливо, тож і не просіть більше. Ще жодного разу комендант на прохання арештанта не зайшов до нього в камеру, тому будьте цяцінькою, вам дозволять гуляти, а на прогулянці одної красної днини якось і коменданта здибаєте. Тоді і зверніться до нього, і побачите, раптом він вирішить вам відповісти.

— А скільки мені доведеться чекати на цю зустріч? — розгубився Дантес.

— Біс його зна, — мовив тюремник. — Місяць, три місяці, пів року, а може, з рік.

— Як рак свисне, — перервав Дантес, — а я хочу бачити його зараз же!

— Не намагайтеся доп'ясти того, про що й думати нічого, або тижнів за два спадете з розуму.

— Ти гадаєш? — сказав Дантес.

— Ще б пак, збожеволієте. Божевілля завжди так починається. У нас тут уже є такий безумець — безперестанку пропонував комендантові мільйон за свою свободу, доки не з'їхав з глузду, до речі, жив той абат у цій-таки камері.

— А давно він тут не живе?

— Два роки.

— Його пустили на волю?

— Ні, завдали до карцеру.

— Послухай, — сказав Дантес, — я не абат і не безумець. Можливо, я і збожеволію, але поки, на жаль, я при добрім розумі, то запропоную тобі інше.

— Що саме?

— Я не пропонуватиму тобі мільйон, адже в мене його немає, проте запропоную тобі сто екю, якщо ти погодишся, коли випадє нагода поїхати до Марселя, зазирнути до Каталанів і передати листа дівчині на ймення Мерседес... навіть не листа, а тільки два рядки.

— Якщо я передам ці два рядки і мене злапають, я втрачу місце, на якому отримую тисячу ліврів на рік, якщо не враховувати надбійки й харчів; бачите, я був би заплішеним дурнем, якби надумав ризикувати тисячею ліврів, аби дістати триста.

— Гаразд! — мовив Дантес. — То слухай і затям собі гарненько: якщо ти передаси комендантові, що я хочу з ним говорити, і не віднесеш записку Мерседес або принаймні не даси їй знати, що я тут, то коли-небудь пристережу тебе за дверима і, коли ти ввійдеш, розчереплю голову цим табуретом!

— Ага, погрози! — закричав тюремник, відступаючи на крок і готуючись захищатись. — У вас точно в голові меблі попереставляно; абат почав, як ви, і за три дні ви бушуватимете, як він; добре, що в замку Іф є карцери.

Дантес підняв табурет і покрутив ним над головою.

— Гаразд, гаразд, — сказав тюремник, — якщо вже вам не терпиться, я скажу комендантові.

— Давно час, — відповів Дантес, ставлячи табурет на підлогу, і вмоствився на нього, смиренно понуривши голову і бігаючи очима, наче він і справді мало-помалу божеволів.

Тюремник вийшов і за кілька хвилин повернувся з чотирма солдатами і капралом.

— За наказом коменданта, — сказав він, — переведіть арештанта на поверх нижче.

— У казню, значить? — обронив капрал.

— У казню, безумців треба садити з безумцями.

Четверо солдатів схопили Дантеса, який упав у якесь забуття і пішов за ними без жодного спротиву.

Вони спустилися вниз на п'ятнадцять сходинок. Двері темної камери відчинилися, і Дантес увійшов туди, бурмочучи:

— Він має слухність, безумців треба садити з безумцями.

Двері зачинились, і Дантес рушив уперед, витягнувши руки, поки не дійшов до стіни; тоді він сів у куток і довго не ворухився, поки очі його, звикнувши мало-помалу до темряви, почали розрізняти предмети.

Тюремник не помилився: ще трохи, і Дантес би збожеволів.

ІХ

ВЕЧІР ДНЯ З НАГОДИ ЗАРУЧИН

Вільфор, як ми вже сказали, вирушив знову на вулицю Гран-Кур і, увійшовши в дім пані де Сен-Меран, застав гостей уже не в їдальні, а у вітальні, за філіжанками з кавою. Рене чекала його з нетерпінням, яке поділяли й інші гості. Тим-то зустріли його радісними вигуками.

— Ну, головорізе, твердиня держави, Бруте-роялісте! — крикнув один із гостей. — Що трапилося? Говоріть!

— Чи не готується, бува, новий Терор? — спитав інший.

— Може, виліз зі свого лігва корсиканський людоджер? — запитав третій.

— Маркізо, — мовив Вільфор, підходячи до своєї майбутньої тещі, — даруйте мені, проте я змушений просити у вас дозволу піти... Пане маркізе, дозвольте сказати вам два слова наодинці?

— Значить, справа і справді серйозна? — сказала маркіза, помітивши похмуре Вільфорове обличчя.

— Вкрай серйозна, і я маю на кілька днів залишити вас. Можете виснувати з цього, — докинув Вільфор, звертаючись до Рене, — наскільки це важливо.

— Ви їдете? — скрикнула Рене, не в змозі приховати, що засмучена цією несподіваною новиною.

— На жаль! — мовив Вільфор. — Без цього не обійтись.

— А куди? — запитала маркіза.

— Це — судова таємниця, пані. Однак, якщо хтось має якісь доручення в Париж, то один мій приятель їде туди сьогодні, і він охоче прийме їх на себе.

Всі презирнулися.

— Ви хотіли зі мною перекинутися словом? — запитав маркіз.

— Так, якщо дозволите, ходімо до вас у кабінет.

Маркіз узяв Вільфора попід руку, і вони разом вийшли.

— Ну, що сталося? — сказав маркіз, входячи в кабінет. — Кажіть.

— Щось дуже важливе, і з огляду на це мені треба негайно їхати до Парижа. Тепер, маркізе, вибачайте мені за нескромне і нетактовне запитання: у вас є державні облігації?

— У них всі мої статки, майже на шістсот чи сімсот тисяч франків.

— То продайте, маркізе, продайте, або збанкрутуєте.

— Як я можу продати їх звідси?

— У вас є маклер в Парижі?

— Є.

— Дайте мені листа до нього: хай продає, не гаючи ні хвилини, ні секунди; можливо, навіть я приїду запізно.

— Чорт забирай! — мовив маркіз. — Не баритимемося!

Він сів за стіл і написав своєму маклерові листа, щоби той продавав усі облігації за будь-яку ціну.

— Один лист є, — мовив Вільфор, дбайливо ховаючи його в гаманець, — тепер мені потрібен інший.

— До кого?

— До короля.

— До короля?

— Атож.

— Але ж не можу я так узяти й просто написати його величності.

— Та я й не прошу листа від вас, а тільки хочу, щоби ви попросили його у графа де Сальвійо. Щоби не гаяти дорогоцінного часу, мені потрібен такий лист, з яким я міг би зайти до короля в обхід усіляких формальностей, пов'язаних із випрохуванням аудієнції.

— А міністр юстиції? Він же має право входу в Тюїльрі, і завдяки йому ви у будь-який час можете досягнути до короля.

— Воно-то так. Але навіщо мені ділитися з іншими тією важливою новиною, що її я везу. Ви розумієте? Міністр юстиції,

само собою, відсуне мене на другий план, а все покладе собі на заслугу. Скажу вам одне, маркізе: коли я перший з'явлюся в Тюїльрі, кар'єру мені гарантовано, бо я зроблю королю послугу, якої він ніколи не забуде.

— Якщо так, друже мій, лаштуйтеся в дорогу, а я покличу Сальвійо, і він напише листа, що правитиме вам за перепустку.

— Гаразд, але не баріться, бо за чверть години я маю бути в поштарці.

— Накажіть зупинитися біля нашого будинку.

— Ви, звичайно, перепросите за мене маркізу й мадемуазель де Сен-Меран, з якою я, на превеликий жаль, розлучаюся в такий день.

— Вони чекатимуть вас у моєму кабінеті, і ви попрощаєтеся з ними.

— Щиро дякую. То приготуйте лист.

Маркіз подзеленчав. Увійшов лакей.

— Закличте до мене графа де Сальвійо... А ви йдіть, — мовив маркіз, звертаючись до Вільфора.

— Добре, я миттю вернусь.

І Вільфор похапцем вийшов, однак у дверях він вирішив, що вигляд помічника королівського прокурора, який чогось узявся в ноги, може сколотити спокій цілого міста, тим-то рушив своєю звичною поважною ходою.

Дійшовши до свого будинку, він помітив у темряві якусь білу примару, що нерушно чекала на нього.

То була Мерседес, яка, не маючи жодної звістки про Едмона, бігла у темряві, що оповила бухту Фаро, бо вирішила сама довідатись, чому заарештували її нареченого.

Вгледівши Вільфора, вона відірвалася від стіни, на яку спиралась, і заступила йому дорогу.

Дантес розповідав Вільфорові про свою наречену, і Мерседес не випадало себе називати, Вільфор і так упізнав її. Судовика

вразили врода та шляхетна постава дівчини, і коли вона запитала його про свого нареченого, то йому здалося, що винувачений — це він, а вона — суддя.

— Той, про кого ви кажете, державний злочинець, — відказав Вільфор, — і я нічого не можу зробити для нього, панно.

Мерседес облилася слізьми. Вільфор уже хотів було прослизнути повз неї в будинок, але вона зупинила його.

— Скажіть принаймні, де він, — видушила вона, — щоб я могла дізнатися, живий він чи помер?

— Не знаю. Він уже до мене не належить, — відказав Вільфор.

І, збентежений її проникливим поглядом та благальним жестом, судовик відштовхнув Мерседес, увійшов у будинок і швидко зачинив за собою двері, наче прагнучи убезпечитися від горя цієї дівчини.

А проте, горе не так легко відігнати. Кого вже воно вразило, той носить його з собою, наче смертельну стрілу, про яку говорить Вергілій. Вільфор замкнув двері, піднявся у вітальню, але тут ноги його підломилися, з грудей вирвалося зітхання, схоже на ридання, і він упав у фотель.

Тоді-то в глибині цієї хворої душі пробилися перші паростки смертельної недуги. Той, кого він пожертвував своєму честолюбству, безневинний юнак, який постраждав за провину його батька, постав перед ним, блідий і грізний, попідруч зі своєю нареченою, такою ж блідою, і приніс йому гризоти сумління, — не ті гризоти, що змушують хворого схоплюватися, так наче його переслідує давня неминучість, а те глухе, болісне постукування, яке час від часу шматує серце спогадом про вчинене і до самої смерті дедалі глибше і глибше роз'їдає сумління.

Таким чином, його душу знову посів сумнів. Уже не раз, не відчуваючи нічого, крім зворушення боротьби, він вимагав смертної кари для підсудних, але ці страти, що здійснилися завдяки палкому його красномовству, а відтак захопленню

присяжних або суддів, жодною хмаркою не лягли на його чоло, бо ж ці підсудні були винні, або принаймні Вільфор вважав їх такими.

Але цього разу було зовсім інше: на довічне ув'язнення він осудив невинного — невинного, якому належало щастя: він позбавив його не тільки свободи, але й щастя, і цього разу він був уже не суддею, а катом.

І, думаючи про це, він відчув ті глухі болісні удари, яких досі не знав; вони билися луною в його грудях і виповнювали серце несвідомим страхом. Так нестерпний біль застерігає пораненого, і він ніколи без здригання не торкнеться пальцем відкритої і закривавленої рани, доки та не заживе.

Але Вільфорова рана була з тих, які не заживають або гояться згодом лише для того, щоби знову відкритися, завдаючи ще більшого болю, ніж перше.

Якби цієї миті пролунав ніжний голос Рене, благаючи його, щоби він подарував юнаку життя, якби чарівна Мерседес увійшла і сказала йому: «В ім'я Бога, який нас бачить і судить, оддайте мені мого нареченого», — Вільфор, уже майже переможений неминучістю, врешті капітулював би перед нею і холодною рукою, чим би все це йому не загрожувало, найпевніш підписав би наказ про звільнення Дантеса. Проте жоден голос тишу не збив, і двері відчинилися тільки для покойового, який прийшов, аби доповісти Вільфорові, що поштових коней запряжено в дорожню коляску.

Вільфор устав або радше схопився, як людина, що здолала себе саму, підбіг до бюро, зсипав у кишеню все золото, що зберігалось в одній із шухляд, якусь хвилю покрутився кімнатою, потираючи рукою чоло і щось бурмочучи собі під ніс; нарешті, відчувши, що покойовий напнув йому плащем плечі, судовик вийшов, заскочив у карету і коротко наказав їхати на вулицю Гран-Кур, до маркіза де Сен-Мерана.

Нещасний Дантес був приречений.

Як обіцяв маркіз де Сен-Меран, Вільфор застав у нього в кабінеті його дружину і дочку. Побачивши Рене, молодик здригнувся: він боявся, що вона знову проситиме звільнити Дантеса. Гай-гай! Треба зізнатись, — і тут ми мусимо соромитися власного егоїзму, — що молода дівчина клопоталася тільки одним: від'їздом свого нареченого.

Вона кохала Вільфора; Вільфор від'їздив напередодні їхнього весілля; Вільфор сам точно не знав, коли повернеться, і Рене, замість бідувати за Дантесом, проклинала людину, злочин якої розлучає її з нареченим.

А про Мерседес шкода й мови!

На розі вулиці де ла Лож її чекав Фернан, який рушив за нею слідом. Вона повернулася в Каталани і, напівмертва, зневірена, кинулася на ліжко. Перед цією постіллю Фернан став навколінці і, взявши холодну руку, яку Мерседес і не думала забирати, покривав її гарячими поцілунками, але Мерседес їх навіть не відчувала.

Так минула ніч. Коли увесь лій вигорів, каганець погас, але дівчина не помітила темряви, як не бачила світла; та коли занеслося на день, вона й цього не помітила. Горе закрило Мерседес очі запоною, і бачила вона одного Едмона.

— Ти тут! — мовила вона нарешті, обертаючись до Фернана.

— Я відучора не відходив від тебе, — відказав Фернан, сумно зітхаючи.

Моррель не вважав себе переможеним. Він знав, що після допиту Дантеса відвели до в'язниці; тоді він оббігав усіх своїх друзів, побував у всіх більш або менш впливових людей, але всюди вже пішла поголоска, що Дантеса заарештовано як бонапартистського агента, а що тими часами навіть найбільші відчайдухи вважали божевіллям будь-яку спробу Наполеона повернути собі престол, то Моррель наражався тільки на

байдужість, боязнь або відмову. Він вернувся додому в розпачі, усвідомлюючи в душі, що справа кепська і що ніхто не при силі допомогти.

Зі свого боку Кадрусс теж був як на кілочках. Однак, замість бігати по всьому місту, як Моррель, і намагатися чимось допомогти Дантесові, що йому, втім, наразі ніхто б нічим не зарадив, він засів удома з двома пляшками порічківки і намагався втопити свою тривогу в алкоголі. Проте, для того щоб запаморочити його розбурханий розум, двох пляшок було замало. Тим-то він залишився сидіти, спершись на кульгавий стіл, між двох порожніх пляшок, не маючи сил ні вийти з дому по вино, ані забути про те, що сталося, і дивився, як при світлі тьмяної свічки перед ним витанцьовують усі примари, що їх Гофман понасіював на своїх вологих од пуншу сторінках, здається, жбурнувши чорного фантастичного пилу.

Один Данглар не переживав і не тривожився. Данглар навіть радів: він помстився ворогові і запевнив собі на «Фараоні» посаду, що її боявся втратити. Данглар був одним із тих розважливих людей, які приходять у цей світ з пером за вухом і з каламарем замість серця; все, що є в світі, зводилося для нього до віднімання або до множення, і цифра видавалася йому чимось більшим, аніж людина, якщо ця цифра збільшувала загальний вислід, який могла зменшити ця людина.

Тим-то Данглар ліг спати, як зазвичай, і спав спокійно.

Вільфор, отримавши від графа де Сальвійо рекомендаційний лист, поцілував Рене в обидві щоки, припав губами до руки маркізи де Сен-Меран, потиснув руку маркізу і помчав на поштових дорогою до Екса.

Старий Дантес, убитий горем, як живцем пікся на рожні.

Що ж до Едмона, то ми знаємо, що з ним сталося.

Х ПОКОЇК У ТЮЇЛЬРІ

Залишимо Вільфора на паризькому шляху, де, сплачуючи втричі більші подорожні, він мчав щодуху, і зазирнемо, поминувши дві-три вітальні, в тюльрійський покоїк зі склепіннюватим вікном, знаний з того, що це був улюблений кабінет Наполеона і Людовика XVIII, а відтак і Луї-Філіпа.

У цьому кабінеті, сидячи за столом з горіхового дерева, який він вивіз із Гартвеля і який, в силу однієї з химерій, властивих людям великої руки, надто любив, король Людовик XVIII неуважно слухав чоловіка років п'ятдесяти, з сивим волоссям, з аристократичним обличчям, вишукано одягненого, і водночас робив позначки на берегах книги Горація, видання Гріфіуса²⁵: досить неточне, хоч і шановане, воно неабияк живило хитромудрі філологічні розумування його величності.

— То ви говорите, добродію... — сказав король.

— Що я не на жарт стурбований, ваша величносте.

— Справді? Чи не наснилися вам, бува, семеро корів ситих і сім худих?²⁶

— Ні, ваша величносте. Це означало б тільки, що нас чекають сім років рясних і сім голодних, а за такого завбачливого державця, як ваша величність, голоду нічого боятися.

— То що ж вас непокоїть, дорогенький Блакасе?

— Ваша величносте, здається мені, є підстави думати, що на півдні заноситься на бурю.

— У такому разі, дорогий герцогу, — процокотів Людовик XVIII, — мені здається, ви не в курсі справи. Я, навпаки, знаю напевно, що там стоїть на годині.

Дотепник Людовик XVIII любив часом пожартувати спроста.

— Сір, — сказав де Блакас, — хоча б для того, щоби заспокоїти вірного слугу, прошу вас, пошліть у Лангедок, у Прованс і в

Дофіне надійних людей, які би поінформували вас, що твориться в головах жителів цих трьох провінцій.

— *Canimus surdis*²⁷, — обронив король, і далі роблячи зазначки на маргінесах Горація.

— Ваша величносте, — правив далі царедворець, усміхнувшись, аби показати, ніби він зрозумів півV_1 венузинського²⁸ поета, — ваша величносте, можливо, ви цілком маєте слухність, сподіваючись на здорову думку Франції, але, гадаю, що я не надто помиляюся, коли боюся якоїсь відчайдушної спроби...

— З чийого боку?

— З боку Бонапарта або бодай його партії.

— Дорогий Блакасе, — мовив король, — ваш страх не дає мені працювати.

— А ваш спокій, сір, заважає мені спати.

— Стривайте, дороженький, стривайте: мені спала на думку вкрай вдала позначка щодо «*Pastor quum traheret...*»²⁹. Почекайте, потім скажете.

Запала мовчанка, і король занотував найдрібнішим почерком кілька рядків по краях Горація.

— Продовжуйте, дорогий герцогу, — сказав він, самовдоволено підносячи голову, як людина, котра вважає, буцімто сама надибала думку, тоді як насправді просто витлумачила думку іншого. — Продовжуйте, я вас слухаю.

— Ваша величносте, — звів голос Блакас, який спочатку сподівався сам скористатися вістями Вільфора, — мушу вам сказати, що мене турбують не самі порожні чутки і не голослівні застереження. Людина добромисна, цілком годна моєї віри, що їй я доручив наглядати за півднем Франції, — герцог запикнувся, вимовляючи ці слова, — пригналася до мене на поштових, аби сказати: королю загрожує страшна небезпека. Ось чому я й прибіг до вашої величності.

— *Mala ducis avi domum*³⁰, — правив король, далі щось нотуючи.

— Можливо, ваша величність хоче, щоб я більше не згадував про це?

— Ні, ні, дорогий герцогу, але простягніть руку...

— Яку?

— Першу-ліпшу, он там, ліворуч...

— Тут, ваша величносте?

— Я кажу ліворуч, а ви шукаєте праворуч; я хочу сказати — ліворуч від мене; так, ось тут, тут має бути рапорт міністра поліції від учорашнього числа... Втім, ось і сам Дандре... Ви ж і справді сказали: пан Дандре? — правив король, звертаючись до покойового, який увійшов доповісти про приїзд міністра поліції.

— Атож, сир, барон Дандре, — відказав покойовий.

— Добре, бароне, — ледь помітно всміхнувся Людовик XVIII, — увійдіть, бароне, і викладіть герцогові всі останні новини про пана Бонапарта. Не приховуйте нічого, хай яке скрутне становище складається. Чи правда, що острів Ельба — вулкан, і він викидає війну, наїжену й вогненну: *bella, horrida bella*³¹?

Дандре, елегантно спираючись обома руками на спинку стільця, сказав:

— Чи обмірковувала ваша величність моє вчорашнє донесення?

— Читав, читав... Але розкажіть самі герцогові, який ніяк не може його знайти, що там написано, розкажіть йому надóкладь, чим займається узурпатор на своєму острові.

— Усі вірні слуги його величності, — звернувся барон до герцога, — мають тішитися з останніх новин, які надійшли з острова Ельба. Бонапарт...

Дандре глянув на Людовика XVIII, який, захоплено щось нотуючи на берегах, навіть голови не підвів.

— Бонапарт, — продовжував барон, — смертельно нудьгує: цілими днями він дивиться за тим, як у Порто-Лангоне працюють мінери.

— І чухається для розваги, — докинув король.

— Чухається? — сказав герцог. — Що ви хочете сказати, ваша величносте?

— Хіба ви забули, дорогий герцогу, що ця велика людина, цей герой, цей напівбог хворіє на свербець?

— Ще ж надто, герцогу, — правив далі міністр поліції, — ми майже впевнені, що найближчим часом узурпатор стратить розум.

— Стратить розум?

— Безсумнівно. Розум йому мішається, він то ллє гіркі сльози, то регоче на всю горлянку, а бува, сяде на берег і так сидить годинами, кидаючи камінці у воду, і якщо камінець відскочить разів п'ять-шість, то узурпатор тішиться, наче знову виграв битву при Маренго або Аустерліці. Погодьтеся самі, це ознаки божевілля.

— Або мудрості, пане бароне, — засміявся Людовик XVIII, — у давнину великі полководці теж розважались у години дозвілля, кидаючи камінці у море; розгорніть Плутарха і загляньте в життя Сціпіона Африканського.

Де Блакас замислився, зауваживши, що міністрові й королю — хоч вовк траву їж.

Вільфор не зрадив йому всю свою таємницю, щоб інший не скористався нею, проте сказав достатньо, щоб його нівроку заклопотати.

— Продовжуйте, Дандре, — сказав король, — Блакас ще не переконаний, ану ж бо, розкажіть, як узурпатор ступив на праву путь.

Міністр поліції вклонився.

— На праву путь, — прошепотів герцог, дивлячись на короля і на Дандре, які говорили по черзі, наче вергілієві пастухи³². — Чи й справді узурпатор ступив на праву путь?

— Безумовно, люб'язний герцогу.

— І на яку ж?

— На путь добра. Поясніть, бароне.

— Річ у тому, герцогу, — цілком серйозно почав міністр, — що недавно Наполеон приймав парад: двоє або троє з його старих буркотунів, як він їх називає, схотіли повернутися до Франції, то він їх відпустив, наполегливо радячи їм послужити своєму доброму королю. Це його власні слова, герцогу, можу вас запевнити.

— Ну, як, Блакасе? Що ви на це скажете? — запитав король із переможним виглядом, відриваючись від величезної книги, розгорнутої перед ним.

— Я скажу, ваша величносте, що один із нас помиляється — або пан міністр поліції, або я. Але що неможливо, щоби помилявся пан міністр поліції, бо ж він пильнує призивля і честь вашої величності, то, ймовірно, помиляюсь я. Однак, будучи на місці вашої величності, я розпитав би ту особу, про яку я мав честь доповідати. Я навіть наполягаю, щоби ваша величність зробили йому таку честь.

— Воля ваша, герцогу; з вашої намови я прийму кого завгодно, проте хочу прийняти його збройно. Пане міністре, чи немає у вас свіжішого донесення? На цьому стоїть 20-те лютого, а сьогодні вже третє березня.

— Ні, ваша величносте, але я чекаю нового донесення з хвилини на хвилину. Я виїхав з дому зранку, і, можливо, воно надійшло без мене.

— Їдьте в префектуру, і якщо його ще не доправлено, то... — Людовик засміявся, — то складете його самі. Хіба не так це буває?

— Е-е, хвалити Бога, сір, нам не треба нічого вигадувати, — відказав міністр, — нас щодня завалюють найдетальнішими доносами. Їх пишуть усілякі небораки, сподіваючись отримати що-небудь за послуги, яких вони не роблять, але хотіли би зробити. Вони розраховують на щасливий випадок і мають надію на те, що якась неждана подія виправдає їхнє передбачення.

— Гаразд, ідіть, — мовив король, — і не забудьте, що я на вас чекаю.

— Я йду, щоби повернутися, ваша величносте, за десять хвилин я тут...

— А я, ваша величносте, — сказав де Блакас, — піду пошукаю свого гінця.

— Стривайте, стривайте, — сказав король. — Знаєте, Блакасе, мені доведеться змінити ваш герб, а я дам вам орла з розпростореними крилами, що тримає в пазурах здобич, яка марно силкується вирватись, і до нього девіз: «Tenax»³³.

— Я вас слухаю, ваша величносте, — відказав герцог, кусаючи нігті з нетерплячки.

— Я хотів порадитися з вами щодо цього V_1a: «Moli fugiens anhelitu...». Ви знаєте, що йдеться про оленя, якого переслідує вовк. Ви ж, здається, мисливець і обер-егермайстер. Що ви думаєте про цей подвійний епітет — «Moli anhelitu»³⁴?

— Незле, ваша величносте. Але мій гінець схожий на того оленя, про якого ви кажете, бо він проїхав двісті двадцять льє³⁵ на поштових, і до того ж, мабуть, чи не за три дні.

— Це даремна праця й клопіт, якщо у нас є телеграф, який зробив би те ж саме за три або чотири години, і, крім того, без найменшої дихавиці.

— Ваша величносте, ви погано винагороджуєте запал бідолашного парубка, який летів з далекого далеку, щоби застерегти вашу величність. Бодай заради графа Сальвійо, який мені його рекомендує, прийміть його ласкаво, прошу вас.

— Граф Сальвійо? Покойовий мого брата?

— Він самій.

— Хвилинку, але ж він у Марселі.

— Він відтіля мені і пише.

— То і він повідомляє про цю змову?

— Ні, але рекомендує пана де Вільфора і доручає мені запрезентувати його вашій величності.

— Вільфор! — вигукнув король. — То цього гінця звуть Вільфор?

— Так, сир.

— Це він приїхав з Марселя?

— Власною персоною.

— Чого ж ви відразу не назвали його на ім'я? — мовив король, і на обличчя його лягла легка тінь занепокоєння.

— Сир, я гадав, що його ім'я невідоме вашій величності.

— Ні, ні, Блакасе, це людина ділова, гречна, а головне — честолобна. Та ви ж знаєте його батька, принаймні на ім'я...

— Його батька?

— Авжеж, Нуартєс.

— Жирондиста? Сенатора?

— Так, власне.

— І ваша величність довірили державну посаду синові такої людини?

— Блакасе, мій друже, ви нічого не розумієте. Я вам сказав, що Вільфор — ще той шанолубець: щоб вислужитися, Вільфор пожертвує всім, навіть рідним батьком.

— То накажете привести його?

— Негайно ж. Де він?

— Чекає внизу, у своїй кареті.

— Ідіть по нього.

— Біжу.

І герцог побіг, мов якийсь прудкий хлопчина, бо його щирий роялістський запал надавав йому сили двадцятирічного юнака.

Людовик XVIII, залишившись наодинці, знову спрямував погляд на розгорнутого Горація і прошепотів: «*Justum et tenacem propositi virum...*»³⁶.

Де Блакас повернувся спіхом, як і вийшов, але в приймальні йому довелося послатися на волю короля: запорошене вбрання Вільфора, його стрій, який аж ніяк не відповідав придворному етикету, викликали невдоволення маркіза де Брезе. Чоловіка здивувала зухвалість молодика, який наважився в такому вигляді з'явитися до короля. Але герцог одним словом: «За велінням його величності» усунув усі перешкоди, і, попри заперечення, що їх для порядку далі бурмотів процесовода, Вільфор увійшов до кабінету.

Король сидів на тому ж місці, де його залишив герцог. Відчинивши двері, Вільфор опинився з ним просто лице в лице. Юнак мимоволі зупинився.

— Заходьте, пане де Вільфоре, — сказав король, — заходьте!

Вільфор вдарив чолом і зробив кілька кроків, чекаючи, що король от-от щось його спитає.

— Пане де Вільфоре, — почав Людовик XVIII, — герцог Блакас каже, що ви маєте повідомити щось важливе.

— Сір, герцог каже правду, і я сподіваюся, що і ваша величність пристане на його слова.

— Перш за все, чи така вже велика небезпека, як мене хочуть запевнити?

— Ваша величносте, гадаю, що вона серйозна; утім, завдяки моїй запопадливості її, сподіваюся, вдасться відвернути.

— Розповідайте широко, як уже вам схочеться, — сказав король, який уже й сам мало-помалу переймався хвилюванням, яке відбивалося на обличчі герцога і в голосі Вільфора, — розповідайте, але почніть з самого початку, я люблю, щоб у всьому був лад.

— Я дам вашій величності детальний звіт, але прошу вибачити, якщо моє збентеження притемнить зміст моїх слів.

Погляд, кинутий на короля після цього улесливого вступу, сказав Вільфору, що найясніший співрозмовник слухає його

з прихильністю, тож він повів далі:

— Ваша величносте, я чимдуж гнав у Париж, щоб оповістити вашу величність про те, що з урядового обов'язку відкрив не якусь буденну маловажну інтригу, які щодня плете собі всілякий простолюд і солдатня, а справжню змову, бурю, ладну перекинути трон вашої величності. Сір, узурпатор споряджає три кораблі; він умишляє якусь авантуру, можливо, нерозважливу, а проте, попри все її безглуздя, водночас грізну. Наразі він уже, мабуть, залишив острів Ельба і кудись подався. Куди? Я не знаю. Напевно, спробує висісти або в Неаполі, або на берегах Тоскани, а, можливо, навіть і у Франції. Ваша величність не здогадується, що володар острова Ельба і далі підтримує стосунки і з Італією, і з Францією.

— Е ні, знаю, — відповів король у сильному хвилюванні, — нещодавно ми дізналися, що бонапартисти збираються на вулиці Сен-Жак, але продовжуйте, прошу вас. Як це до вас дійшлося?

— Ваша величносте, все це я дізнався з допиту, що його вчинив одному марсельському моряку. Я давненько стежив за ним, а в день мого від'їзду наказав його арештувати. Цей чоловік — бентежний моряк, і, як я гадаю, затятий бонапартист, — тайкома плавав на острів Ельба, де бачився з маршалом, і той щось просив його на словах передати одному столичному бонапартистові, імені якого я так у нього і не випитав. Але доручення полягало в тому, щоби підготувати голови до повернення (прошу пам'ятати, ваша величносте, що я передаю слова підсудного), до повернення, яке ось-ось відбудеться.

— А де ця людина? — запитав король.

— У в'язниці, ваша величносте.

— І ви вирішили, що справа серйозна?

— Така серйозна, що, дізнавшись про неї посеред родинного свята, достоту в день моїх заручин, я негайно кинув усе — і наречену, і друзів, повідкладав на інший час і впав до ніг вашої

величності, прихопивши з собою побоювання і запевнення в моїй відданості.

— Звісно, — сказав Людовик, — але ж ви мали були побратися з мадемуазель де Сен-Меран?!

— З дочкою одного з найвідданіших ваших слуг.

— Так, так... але повернімося до цієї інтриги, пане де Вільфоре.

— Ваша величносте, боюся, що це щось більше, ніж інтрига, боюся, що це змова.

— У наш час, — посміхнувся Людовик, — змовитися легко, а от спричинитися до наслідків важко, хоча б тому, що ми, нещодавно повернувшись на престол наших предків, звертаємо погляд одночасно на минуле, на сьогодні і на майбутнє. Ось уже десять місяців, як мої міністри пильно стежать за тим, щоб узбережжя Середземного моря охоронялося паче ока. Тільки-но Бонапарт виладується в Неаполі, як уся коаліція стане горою проти нього, перш ніж він устигне дійти до Пйомбіно, а коли ж він висяде в Тоскані, то ступить на ворожу землю, а якщо він — у Франції, то лише зі жменькою людей, і ми легко впораємося з ним, адже населення ненавидить його. Тому заспокойтеся, втім, будьте упевнені, що наша королівська величність вам віддячить.

— А! Ось і пан Дандре, — вигукнув герцог Блакас.

На порозі кабінету стояв міністр поліції, він пополотнів і тремтів, а очі його бігали, наче чоловіка засліпив якийсь яскравий спалах.

Вільфор хотів піти, але де Блакас узяв його за руку.

ХІ

КОРСИКАНСЬКИЙ ЛЮДОЖЕР

Людовик XVIII, побачивши перелякане обличчя міністра поліції, різко пхнув стіл, за яким сидів.

— Що з вами, бароне? — вигукнув він. — Ви просто самі не при собі... Невже через здогадки герцога Блакаса, що їх потверджує пан де Вільфор?

Герцог теж швидко підійшов до барона, але страх царедворця переважив зловтіху державного діяча: справді, у цьому становищі куди простіше було зганьбитися самому, ніж завдати сорому міністрові поліції.

— Ваша величносте... — пробелькотів барон.

— Ну-бо, кажіть! — мовив король.

Тоді міністр поліції, поступаючись почуттю відчаю, упав навколішки перед Людовиком XVIII, який відступив назад і насупив брови.

— То заговорите ви чи ні? — спитав він.

— Ах, ваша величносте! Яке лихо! Оце так ускочив! Нікому мене врятувати!

— Добродію, — сказав Людовик XVIII, — я вам наказую говорити.

— Ваша величносте, узурпатор покинув острів Ельба двадцять восьмого лютого і пристав до берега першого березня.

— І де? — рубонув король.

— У Франції, ваша величносте, в маленькій гавані поблизу Антібу, у затоці Жуан.

— Першого березня узурпатор висадився у Франції поблизу Антібу, в затоці Жуан, за двісті п'ятдесят льє від Парижа, а ви дізналися про це лише нині, третього березня!.. Ні, шановний пане, цього не може бути — або вас обдурили, або ви з'їхали з глузду.

— На жаль, ваша величносте, це щира правда!

Людовик XVIII затремтів від гніву і страху й рвучко схопився, немов несподіваний удар вразив його раптом у саме серце, аж скривило лице.

— У Франції! — закричав він. — Узурпатор у Франції! Хіба за цією людиною не стежили? Або, звідки знати, хтось діяв з ним у згоді?

— Сір, — вигукнув герцог Блакас, — таку людину, як барон Дандре, не можна обвинуватити у державній зраді! Ваша величносте, всі ми були сліпі, і міністрові поліції впала полуда на очі, як і всім іншим, та й годі!

— Однак... — зачав мову Вільфор, але раптом осікся, — даруйте, ваша величносте, — мовив він, вклоняючись. — У своїй запопадливості я перебрав, прошу вашу величність вибачити мені.

— Кажіть, пане, говоріть сміливо, — сказав король. — Ви один сповістили нас завчасу про нещастя, тож допоможіть нам знайти засіб від нього.

— Ваша величносте, узурпатора на півдні ненавидять, тому вважаю, що якщо він наважиться йти через південь, то легко буде збити проти нього Прованс і Лангедок.

— Таки так, — сказав міністр, — але він іде через Гап і Сістерон.

— Іде! — урвав його король. — Отже, він іде на Париж?

Міністр поліції промовчав, що було рівнозначне визнанню.

— А Дофіне? — спитав король, звертаючись до Вільфора. — Чи можна, як на вас, і цю провінцію збити, як ото Прованс?

— Мені гірко говорити вашій величності жорстоку правду, але настрій у Дофіне значно гірший, аніж у Провансі і Лангедоку. Монтаньяри³⁷ — бонапартисти, ваша величносте.

— Він був добре поінформований, — прошепотів король. — А скільки у нього війська?

— Не знаю, ваша величносте, — зізнався міністр поліції.

— Як не знаєте? Забули дізнатися? Щоправда, великої ваги це не має, — докинув король з убивчою посмішкою.

— Ваша величносте, я не міг про це довідатися — депеша повідомляє тільки про висадку узурпатора і шлях, яким він іде.

— А як ви дістали депешу? — запитав король.

Міністр опустил голову і зайшовся рум'янцем.

— Телеграфом, ваша величносте.

Людовик XVIII ступив крок уперед і скрижував руки на грудях, як Наполеон.

— Отже, — мовив він, збліднувши від гніву, — сім союзних армій скинули цю людину, я дивом повернувся на предківський престол по двадцяти п'яти роках вигнання. Всі ці двадцять п'ять років я вивчав, обмірковував, крутив на всі боки людей і справи тієї Франції, що її мені обіцяно, — і все для того, щоб тієї миті, коли я дійшов мети моїх бажань, сила, яку я тримав у руках, ні за що ні про що вибухнула і розтрощила мене!

— Ваша величносте, це фатум, — пробелькотів міністр, відчуваючи, що такого тягаря, незначного як на долю, достатньо, щоби розчавити людину.

— Отже, те, що говорили про нас наші вороги, справедливо: ми нічого не навчилися, нічого не забули! Якби мене зрадили, як його, я міг би ще втішитися. Проте бути поміж людей, яких я ущедряв своєю ласкою, які мали би берегти мене більше, ніж самих себе, бо моє щастя — це їхнє щастя, бо до мене вони були нікчемами, після мене знову будуть нікчемами — і загинути через їхню безпорадність, їхню дурість! Так, добродію, правда ваша, це — фатум!

Міністр, не сміючи підняти голову, слухав цей гнівний присуд. Блакас обтирав піт із лица, а Вільфор у душі посміхався, почувуючи, що набуває дедалі більшої ваги.

— Упасти, — правив Людовик XVIII, який з першого погляду виміряв глибину прірви, до якої сповзала монархія, — упасти

й дізнатися про своє падіння телеграфом! Мені було би легше зійти на ешафот, як мій брат, Людовик XVI, ніж спускатися сходами Тюїльрі, коли тобі висміюють очі... Ви не знаєте, добродію, що значить у Франції стати посміховиськом, а тим часом вам слід було це знати.

— Ваша величносте, — бурмотів міністр, — даруйте!..

— Підійдіть, пане де Вільфоре, — продовжував король, звертаючись до молодика, який нерухомо стояв віддалік, стежачи за розмовою, в якій ішлося про долю цілої держави, — підійдіть і скажіть йому, що можна було знати наперед усе те, чого він не знав.

— Ваша величносте, фізично неможливо було передбачити задуми, які узурпатор плекав, криючись од усіх.

— Фізично неможливо! Теж мені вагомий аргумент! На жаль, вагомі аргументи — те ж саме, що й поважні люди, і я знаю їм ціну. Міністрові, що має під своєю орудою ціле управління, департаменти, агентів, розшукачів, шпигунів і секретний фонд у півтора мільйона франків, неможливо фізично знати, що робиться за шістдесят миль од французьких берегів? Ось хлопець, у якого не було жодного з цих засобів, і він, простий чиновник, знав більше, ніж ви з усією вашою поліцією, і врятував би мою корону, якби мав право, як ви, заправляти телеграфом.

І міністр поліції з виразом найглибшої досади звернув очі на Вільфора, який схилив голову зі скромністю переможця.

— Про вас я не кажу, Блакасе, — продовжував король, — якщо ви нічого і не відкрили, то принаймні вам вистачило здорового глузду, щоби затятись у своїх підозрах; інший, можливо, поставився б до повідомлення пана де Вільфора як до дурниці або подумав би, що воно нав'язно корисливим честолюбством.

Це був натяк на ті слова, що їх міністр поліції так упевнено виголосив годину тому.

Вільфор зрозумів гру короля. Можливо, інший, упоєний успіхом, дав би захопити себе похвалами, проте він боявся нажити смертельного ворога в особі міністра поліції, хоча і відчував, що той загинув безповоротно. Однак міністр, який не вмів у повноті влади угадати наперед задуми Наполеона, міг у судах своєї агонії прозирнути Вільфорову таємницю: для цього йому варто було тільки допитати Дантеса. Тому замість добити міністра помічник прокурора став йому у пригоді.

— Ваша величносте, — сказав Вільфор, — навальність подій доводить, що тільки Бог, пославши бурю, міг зупинити їх. Те, що, на думку вашої величності, править за мою проникливість, усього-но річ випадкова; я скористався цим випадком як відданий слуга, та й годі. Не ставте мене вище, ніж я заслуговую, сир, щоби потім не розчаруватися у вашому першому враженні.

Міністр поліції подякував Вільфорові красномовним поглядом, а Вільфор зрозумів, що доспів у своєму намірі і, не відбігши королівської вдячності, знайшов друга, на якого в разі потреби міг сподіватися.

— Хай так, — сказав король. — А тепер, панове, — продовжував він, звертаючись до де Блакаса і міністра поліції, — ви мені більше не потрібні, можете йти... Те, що тепер залишається робити, належить до військового міністра.

— На щастя, — сказав герцог, — ми можемо розраховувати на армію: ваша величність добре знає, що всі донесення свідчать про її відданість вашій короні.

— Не кажіть мені про донесення; тепер я знаю, як їм можна вірити. Еге, до речі про донесення, бароне: що нового ви дізналися про вулицю Сен-Жак?

— Про вулицю Сен-Жак! — мимоволі вигукнув Вільфор, але миттю схаменувся: — Даруйте, сир, відданість вашій величності раз у раз змушує мене забувати, — не про мою повагу, занадто глибоко її викарбувано в моєму серці, — але про правила етикету.

— Кажіть і робіть, добродію, — відповідав король, — сьогодні ви дістали право запитувати.

— Сір, — почав міністр поліції, — я якраз сьогодні хотів доповісти вашій величності про нові відомості, зібрані у цій справі, але увагу вашої величності відвернуло страшне лихо в затоці Жуан, і тепер ці відомості навряд чи зацікавлять вашу величність.

— Навпаки, — відповів король, — це справа, як на мене, прямо пов'язана з тією, яка наразі цікавить нас, і смерть генерала Кенеля, можливо, наведе нас на слід грандіозної внутрішньої змови.

Почувши ім'я Кенель, Вільфор здригнувся.

— Справді, ваша величносте, — продовжував міністр поліції, — судячи з усього, це не самогубство, як вважали спершу, а вбивство. Генерал Кенель, як бачиться, зник, вийшовши з бонапартистського клубу. Якийсь невідомий приходив до нього вранці того дня і умовився з ним про зустріч на вулиці Сен-Жак. На жаль, покойовий, який причісував генерала, коли незнайомець увійшов до кабінету, і чув, як той призначив зустріч на вулиці Сен-Жак, не запам'ятав номер будинку.

Поки міністр поліції все це розказував королю, Вільфор, який ловив кожне слово, то червонів, то полотнів.

Король повернувся до нього:

— Чи не поділяєте ви, пане де Вільфоре, мою думку, що генерала Кенеля, якого зараховували до прибічників узурпатора, тоді як насправді він був цілком відданий мені, могли пристерегти бонапартисти?

— Може, й так, ваша величносте; але невже більше нічого не відомо?

— Уже натрапили слід людини, яка призначила зустріч.

— Натрапили слід? — повторив Вільфор.

— Так, покойовий описав його прикмети: це чоловік років п'ятдесяти чи п'ятдесяти двох, чорнявий, очі карі, брови густі, з вусами, носить синій сурдут, а в петельці у нього — стрічечка кавалера ордена Почесного легіону³⁸. Вчора людину, яка точнісінько відповідає описаним прикметам, таки помічено, але незнанець зник на розі вулиць ла Жюсьєн і Кок-Ерон.

Вільфор з перших слів міністра сперся на спинку крісла, ноги йому підтинались, але коли він почув, що незнайомець накивав п'ятами від шпиґа, то полегшено зітхнув.

— Знайдіть цю людину, — сказав король міністру поліції, — бо коли генерала Кенеля, який нині би нам так придався, відправив на той світ убивця, хай це бонапартист або хто припало, я хочу, щоб його вбивць жорстоко покарали.

Вільфорові знадобилася вся його холоднокровність, щоб не видати жаху, яким його сповнили останні слова короля.

— От чудасія! — правив король з досадою. — Поліція вважає, що все сказано, коли говорить: «скоєно вбивство», і що все зроблено, коли докидає: «натрапили слід винного».

— З цього погляду, я сподіваюся, ваша величність залишаться задоволені.

— Гаразд, побачимо, не затримую вас, бароне. Пане де Вільфоре, ви, певно, натомилися з довгої дороги, то йдіть відпочиньте. Ви, мабуть, стали у свого батька?

Вільфорові потемніло в очах.

— Ні, ваша величносте, я став на вулиці Турнон, у готелі «Мадрид».

— Але ви з ним бачилися?

— Ваша величносте, я відразу поїхав до герцоґа Блакаса.

— Але ви його побачите?

— Не думаю, ваша величносте!

— А й справді, — сказав король, посміхаючись так, що вочевидь було зрозуміло, що він ставить усі ці запитання зумисне. —

Я забув, що ви не в ладах з паном Нуарт'є і що це також жертва, принесена моєму трону, за яку я маю вам віддячити.

— Милість до мене з боку вашої величності — винагорода, яка настільки перевершує всі мої бажання, що мені нічого більше просити в короля.

— Все одно, ми вас не забудемо, не турбуйтеся, а поки... — Король зняв із грудей хрест Почесного легіону, що його завжди носив на своєму синьому вбранні, біля хреста Св. Людовика, над зіркою Богоматері Кармельської і Св. Лазаря³⁹, і простягнув Вільфорові, — поки візьміть цей хрест.

— Ваша величність помиляється, — мовив Вільфор, — цей хрест офіцерський.

— Дарма, візьміть його, мені ніколи замовляти інший. Блакасе, подбайте про те, щоб панові де Вільфору видали грамоту.

На очах Вільфора блиснули сльози гордовитої втіхи, він узяв хреста й поцілував його.

— Які ще накази бажає дати мені ваша величність? — запитав Вільфор.

— Відпочиньте, бо вам це треба, а відтак не забувайте, що коли в Парижі вам не до снаги мені служити, то в Марселі ви можете прислужитися мені якнайбільше.

— Ваша величносте, — відказав Вільфор, кланяючись, — за годину я їду з Парижа.

— Ідіть, — мовив король, — і якби я вас забув (а пам'ять у королів коротка), то не соромтеся й нагадайте про себе... Бароне, наказіть покликати до мене військового міністра. Блакасе, залиштеся.

— Ще б пак, пане, — сказав міністр поліції Вільфорові, виходячи з Тюїльрі. — Ви не помилилися дверима і стали на свою кар'єру.

— Чи надовго? — прошепотів Вільфор, вклоняючись з міністром, кар'єра якого скінчилась, і заходився блукати очима,

шукаючи карету.

Набережною проїздив фіакр, помічник прокурора прикликав його, фіакр під'їхав. Вільфор назвав адресу, застрибнув у карету і поринув у солодкі мрії своєї пихи. За десять хвилин він уже був у готелі, наказав запрягти йому коней за дві години і попросив приготувати сніданок.

Він уже сідав за стіл, коли чиясь впевнена і сильна рука смикнула за дзвінок. Слуга пішов відчиняти, і Вільфор почув голос, який називав його на ім'я.

«Хто може знати, що я в Парижі?» — подумав помічник королівського прокурора.

Слуга повернувся.

— Ну-бо, що там таке? — скривився Вільфор. — Хто дзвонив? Хто мене питає?

— Якийсь незнайомець, який воліє не рекомендуватися.

— Як? Не хоче називатися? А що йому треба від мене?

— Він хоче перебалакати з вами.

— Зі мною?

— Так.

— Він назвав мене на ім'я?

— Звісно.

— А який він на вигляд?

— Ну, чоловік років п'ятдесяти.

— Маленький? Високий?

— Десь такий, як ви, на зріст.

— Чорнявий, білявий?

— Чорнявий, чорний, як галка: чорне волосся, карі очі, чорні брови.

— А одягнений? — жваво запитав Вільфор. — Як він одягнений?

— У синьому сюрдугі, застебнутому на всі гаплички, зі стрічкою Почесного легіону.

— Це він! — прошепотів Вільфор, полотніючи.

— Бодай лихий узяв! — мовив, з'являючись у дверях, чоловік, прикмети якого ми вже двічі списували. — Скільки церемоній! Чи ж у Марселі сини мають звичай змушувати батьків чекати в передпокої?

— Батьку! — вигукнув Вільфор. — То я не помилився... Я так і думав, що це ви...

— А якщо ти думав, що це я, — правив гість далі, ставлячи в куток ціпок і кладучи на стілець капелюха, — то дозволь тобі сказати, милий Жераре, що з твого боку не надто люб'язно змушувати мене чекати.

— Ідіть, Жермене, — кинув Вільфор.

Слуга пішов із виразом невимовного подиву на обличчі.

XII

БАТЬКО І СИН

Пан Нуартєс, — це і справді був він, — стежив очима за слугою, поки двері за ним зачинилися; потім, побоюючись, ймовірно, що слуга підслуховуватиме у переднику, він знову прочинив двері: обережність виявилася не зайвою, і спритність, з якою Жермен утік, не залишала сумнівів, що і хлопець має хибу, що занапастила наших прабатьків⁴⁰. Тоді пан Нуартєс власноруч зачинив двері з передпокою, потім замкнув на засувку двері в спальню і, нарешті, простягнув руку Вільфорові, котрий дивився на нього з подивом.

— Знаєш, Жераре, — сказав він синові з посмішкою, справжній сенс якої важко було визначити, — якось по тобі не скажеш, що ти у захваті від зустрічі зі мною.

— Що ви, тату, я дуже радий, але, зізнатися, не чекав вас у гості, тож ваш прихід мене дещо спантеличив.

— Але, мій друже, — правив пан Нуартєс, сідаючи у фотель, — я міг би сказати вам те ж саме. Як? Ви мені пишете, що на двадцять восьме лютого в Марселі призначено ваші заручини, а третього березня ви в Парижі?

— Так, я тут, — сказав Жерар, присуваючись до пана Нуартєс, — але ви на мене не нарікайте, бо я приїхав сюди заради вас, і мій приїзд, можливо, вас урятує.

— Он як! — відказав пан Нуартєс, недбало вивернувшись у фотелі. — Розкажіть же мені, пане прокуроре, в чім сила, це дуже цікаво.

— Ви чули про якийсь бонапартистський клуб на вулиці Сен-Жак?

— У номері п'ятдесят третьому? То я його віцепрезидент.

— Батьку, ваш спокій мене жахає!

— Що ти хочеш, любий? Людина, що її засудили до смерті монтаньяри, котра втікала з Парижа у возі сіна і ховалася на бордоських рівнинах од нишпорок Робесп'єра, встигла звикнути до багато чого. Отже, продовжуй. Що ж сталося в цьому клубі на вулиці Сен-Жак?

— А сталося те, що туди запросили генерала Кенеля, а за дві доби генерала Кенеля, який вийшов з дому о дев'ятій вечора, знайшли в Сені.

— І хто вам розповів цю утішну байку?

— Сам король.

— Ну, а я, — сказав Нуарт'є, — намість вашої історії розкажу вам новину.

— Мені здається, що я її вже знаю.

— То ви знаєте про висідку його величності імператора?

— Мовчіть, батьку, благаю вас: по-перше, заради вас самих, а, по-друге, і заради мене. Так, я знав цю новину, і знав навіть раніше за вас, бо три дні чимдуж гнав з Марселя до Парижа, не тямлячись з люті, що не можу перекинути через двісті льє ту думку, яка пече мені мозок.

— Три дні? Ви з глузду з'їхали? Три дні тому імператор ще не виладувався.

— Байдуже, я вже знав про його намір.

— Звідки ж?

— Дізнався з листа, написаного на острові Ельба й адресованого вам.

— Мені?

— Так, вам. Я виявив його серед паперів гінця. Якби цей лист потрапив у руки комусь іншому, можливо, вас би вже розстріляли.

Батько Вільфора засміявся.

— Та невже?! — зронив він. — Певно, Бурбони навчилися в імператора діяти негайно... Розстріляний! Ви, друже мій,

встигнете з козами на торг! А де цей лист? Що я добре вас знаю, то впевнений, що ви його ретельно сховали.

— Я спалив його до останнього клаптика, бо цей лист — ваш смертний присуд.

— І край вашій кар'єрі, — байдужливо зауважив Нуарт'є. — Так, я розумію, але мені нема чого боятися, коли ви опікуєтесь мною.

— Ще ж надто: я вас рятую.

— Хай йому грець! Це стає цікаво! Поясніть.

— Повернімося до клубу на вулиці Сен-Жак.

— Далебі, цей клуб не на жарт непокоїть панів поліціантів. Чого ж вони так погано його шукають? Давно б знайшли!

— Вони його не знайшли, але натрапили слід.

— Це сакраментальні слова, я знаю. Коли поліція безсила, вона говорить, що натрапила слід, і уряд спокійно чекає, поки вона не з'явиться смиренно і не доповість, що слід загублено.

— Так-то воно так, але ж знайдено труп. Генерал Кенель мертвий, а в усіх країнах світу це називається убивством.

— Убивством? Але немає жодних доказів, що генерал став жертвою вбивства. У Сені щодня знаходять людей, які плюхнулись у воду з розпачу чи потонули, бо не вміли плавати.

— Таточку, ви чудово знаєте, що генерал не втопився з розпачу і що в січні місяці в Сені не купаються. Ні, ні, не обманюйтеся: цю смерть називають убивством.

— А хто її так називає?

— Сам король.

— Король? Я гадав, він — філософ і розуміє, що в політиці немає вбивств. У політиці, мій милий, — вам це відомо, як і мені, — нема людей, а є ідеї; немає почуттів, а є інтереси. В політиці не вбивають людину, а позбуваються перешкоди, ото й усе. Хочете знати, як усе це сталося? Гаразд, я вам розповім. Ми думали, що на генерала Кенеля можна покластися, нам порадили його з острова Ельба. Один із нас пішов до нього і запросив його

на зібрання на вулиці Сен-Жак; він приходить, йому відкривають увесь план відплиття з острова Ельба і висадки на французький берег; потім, усе вислухавши, про все дізнавшись, Кенель заявляє, що він, мовляв, рояліст; усі презираються; його заприсягають, генерал дає присягу, але так знеохотя, що, їй-бо, краще б він не дратував долю; втім, Кенелю дали спокійно піти, навіть спокійнісінько. Він не повернувся додому. Що ж ви хочете, любий друже? Він, мабуть, заблудив, коли вийшов від нас, ото й по всьому. Вбивство! Сказати правду, ви мене дивуєте, Вільфоре; помічник королівського прокурора хоче сперти звинувачення на такі хисткі докази. Хіба мені коли-небудь спаде на думку сказати вам, коли ви як відданий рояліст відправляєте на той світ одного з наших: «Сину мій, ви скоїли вбивство!» Ні, я скажу: «Прекрасно, пане добродію, ви перемогли; черга нам».

— Стережіться, батьку, бо коли прийде черга нам, ми будемо безжальні.

— Я вас не розумію.

— Ви розраховуєте, що узурпатор повернеться?

— Ніде гріха потаїти.

— Ви помиляєтеся, він не зробить і десяти льє вглиб Франції: його вистежать, доженуть і зацькують, як дикого звіра.

— Дорогий друже, імператор зараз на шляху до Ґренобля, десятого або дванадцятого він буде в Ліоні, а двадцятого чи двадцять п'ятого в Парижі.

— Населення підійметься...

— Щоби привітати його.

— Людей у нього на пальцях полічити, а проти нього вишлють цілі армії.

— Які з почесним ескортом проведуть його до столиці. Повірте мені, Жераре, ви ще дитина, вам здається, що ви все знаєте, коли телеграф, за три дні по висадці, повідомляє вам: «Узурпатор висадився у Каннах зі жменею людей, за ним послали навздогін».

Але де він? Що він робить? Ви нічого не знаєте. Ви тільки знаєте, що за ним послали навздогін. Отак йому наступатимуть на п'яти до самого Парижа без жодного пострілу.

— Гренобль і Ліон — міста, вірні королю, вони поставлять йому нездоланну перешкоду.

— Гренобль з радістю відкриє йому ворота, весь Ліон вийде йому назустріч. Повірте мені, ми обізнані не згірш за вас, і наша поліція вартує вашої. Хочете, я вам доведу: ви хотіли приховати від мене свій приїзд, а я дізнався про нього за пів години після того, як ви поминули заставу. Ви дали свою адресу тільки кучерові поштової карети, а я знаю її без нього, і це зрозуміло з того, що я з'явився до вас тієї самої хвилини, коли ви сідали за стіл. Тому подзеленькайте і попросіть принести ще один куверт — пообідаємо⁴¹ разом.

— Справді, — відказав Вільфор, дивлячись на батька з подивом, — ви незле поінформовані.

— Це вельми просто. У вас, себто тих, хто стоїть біля керма влади, є лише ті засоби, що їх можна купити за гроші, натомість у нас, себто тих, хто прагне влади, є всі засоби, що їх нам дарує самозреченість.

— Самозреченість? — повторив Вільфор з посмішкою.

— Атож, самозреченість: так для пристойності називають честолобство, що живить надії на майбутнє.

І батько Вільфора, бачачи, що той не кличе слугу, сам сягнув рукою до дзвінка. Вільфор перепинив його.

— Почекайте, батьку, ще одне слово.

— Кажіть.

— Хай королівська поліція і нікудишня, проте вона знає одну страшну таємницю.

— Яку?

— Прикмети людини, яка приходила по генерала Кенеля того дня, коли він зник.

— Он як! Вона їх знає? Та невже? І що ж це за прикмети?

— Засмага, волосся, баки й карі очі, синій сурдуг, застебнутий на всі гаплички, стрічечка Почесного легіону в петельці, крилатий капелюх і тростиновий ціпок.

— Отакої! Поліція це знає? — сказав Нуартєс. — Чому ж у такому разі вона не злапала цю людину?

— Бо вона вислизнула від неї вчора або позавчора на розі вулиці Кок-Ерон.

— Хіба я вам не казав, що ваша поліція дурна аж світиться?

— Певна річ, але вона будь-якої хвилини може ту людину знайти.

— Звісно, — сказав Нуартєс, безтурботно поглядаючи навкруги. — Якщо цю людину не попередити, але її попередили. Тому, — докинув він з усмішкою, — вона змінить обличчя й убрання.

З цими словами чоловік устав, скинув сурдуг і краватку, підійшов до столу, на якому було розкладене все манаття з Вільфорового дорожнього несесера⁴², узяв бритву, намилив собі щоки і твердою рукою зголив улюблені баки, що так багато важили для поліції.

Вільфор дивився на батька з жахом, до якого домішувалося захоплення.

Зголюючи баки, Нуартєс змінив зачіску; замість чорної краватки зав'язав строкату, взявши її з розкритого пуздерка; скинув свій синій сурдуг, застебнутий на всі гаплички, і вдягнув цинамоновий сурдуг Вільфора; приміряв перед дзеркалом синів капелюх із загнутими берегами і, певно, удовольнився ним; свого ціпка чоловік залишив у кутку за каміном, а натомість у руці його засвистіла легка бамбукова тростинка, що надавала ході елегантного помічника королівського прокурора тієї невимушеності, яка правила за головну його рису.

— Ну, що? — сказав він, обертаючись до Вільфора, приголомшеного цією переминою. — Як гадаєш, упізнає мене тепер поліція?

— Ні, батьку, — пробурмотів Вільфор, — принаймні я на це сподіваюся.

— А щодо цих речей, які я приручаю тобі, то я покладаюся на твою обачність. Ти зумієш приховати їх.

— Не турбуйтеся! — сказав Вільфор.

— І скажу тобі, що ти, певно, маєш слухність: можливо, ти й справді врятував мені життя, але не турбуйся, невдовзі ми сквитаємося.

Вільфор похитав головою.

— Не віриш?

— Принаймні сподіваюся, що ви помиляєтеся.

— Ти ще побачиш короля?

— Можливо.

— Хочеш уславитися в його очах за пророка?

— На пророків, які віщують нещастя, при дворі поглядають зизом.

— Атож, але рано чи пізно їм віддають належне. Припустімо, що дійде до повторної реставрації — тоді ти прославишся за велику людину.

— Що ж мені сказати королю?

— Скажи йому ось що: «Ваша величносте, вас обдурюють щодо становища Франції, настрою міст, духу армії: той, кого в Парижі ви прозиваєте корсиканським людоджером, кого в Неверсі ще звуть узурпатором, у Ліоні вже називають Бонапартом, а в Греноблі — імператором. Ви вважаєте, буцімто його переслідують, женуть, що він тікає, а він летить, як орел, якого він нам повертає⁴³. Ви вважаєте, що його військо вмирає з голоду, ледве дихає і ось-ось розбіжиться, натомість воно росте, як сніжна грудка. Ваша величносте, тікайте, залиште Францію її істинному

владиці, тому, хто не купив її, а звоював; виїздіть, і не тому, що вам загрожуватиме небезпека: ваш супротивник досить сильний, аби зглянутись, а тому, що завдячувати своє життя переможцю Арколі, Маренго і Аустерліца для нащадка Людовика Святого означало би принижуватися». Скажи все це королю, Жераре, або, краще, не кажи йому нічого, приховай від усіх, що ти був у Парижі, не кажи, навіщо сюди їздив і що тут робив; бери коней, і якщо сюди ти мчав, то назад лети; повернися до Марселя вночі, прослизни в свою домівку з чорного входу і сиди там, як миша у норі, нікуди не потикайся, а головне сиди смирно, бо цього разу, присягаюся тобі, ми діятимемо як люди сильні, що знають своїх ворогів. Їдьте, сину мій, їдьте, і як нагороду за виконання батьківського наказу або, якщо хочете, за повагу до дружніх порад, ми збережемо за вами ваше місце. Це дозволить вам, — докинув Нуартє з посмішкою, — врятувати мене іншого разу, якщо коли-небудь на політичних гойдалках ви опинитеся вгорі, а я — внизу. Прощайте, Жераре, а коли надумаєте їхати наступного разу, то ставайте у мене.

І Нуартє вийшов з тим спокоєм, який ні на хвилину не покидав його через усю цю нелегку розмову.

Вільфор, блідий і стривожений, підбіг до вікна і, розсунувши фіранки, побачив, як батько його незворушно поминув двох-трьох підозрілих осіб, які стояли на вулиці, ймовірно, чатуючи на людину з чорними баками, в синьому сурдугі і в крислатому капелюсі.

Вільфор тремтів од страху і не відходив од вікна, поки батько його зник за рогом вулиці Бюссі. Потім він схопив залишені батьком речі, засунув на дно валізи чорну краватку й синій сурдуг, зім'яв капелюх і кинув його в нижню шухляду шафи, розламав ціпка на три частини і покидав їх у камін, надів дорожнього картуза, покликав слугу, поглядом притяв усі питання, розплатився, скочив у запряжену карету, дізнався в Ліоні, що

Бонапарт уже вступив у Ґренобль і, попри ворохобню, що панувала по всій дорозі, дістався Марселя, охоплений усіма муками, які проникають у людське серце разом з честолюбством і першими успіхами.

ХІІІ

СТО ДНІВ

Нуартєс виявився хорошим пророком, і невдовзі сталося так, як він і передбачав. Усі знають про повернення з острова Ельба, повернення дивовижне, чудове, прикладів якого не було в минулому і яке, ймовірно, не повториться у прийдешньому.

Людовик ХVІІІ зробив лише слабку спробу відбити жорстокий удар: не довіряючи людям, він не довіряв і подіям. Щойно відновлена ним королівська, або радше монархічна влада схитнулася у своїх ще не зміцнілих підвалинах, і з першого ж маху імператора звалилася вся будівля, в якій казна-як мішалися старі забобони й нові ідеї. Тому нагорода, що її Вільфор отримав від свого короля, була не тільки марна, але й небезпечна, і він нікому не показав свого ордена Почесного легіону, хоча герцог Блакас, як йому і загадав король, пунктуально вислав йому грамоту.

Наполеон неодмінно відстановив би Вільфора від посади, якби не заступництво Нуартєс, що став всемогутнім при імператорському дворі у віддяку за знегоди, що їх він зазнав, і за послуги, що їх він зробив. Жирондист 1793 і сенатор 1806 року стримав своє слово і допоміг тому, хто став йому у пригоді напередодні.

Всю свою владу під час відновлення Імперії, другий занепад якої, втім, легко було передбачити, Вільфор ужив на приховування таємниці, що її мало не розголосив Дантес.

А проте, королівського прокурора відставлено за підозрою в недостатній відданості бонапартизму.

Тільки-но відновлено імператорську владу, тобто тільки-но Наполеон оселився в Тюїльрійському палаці, щойно покинутому Людовиком ХVІІІ, і заходився пачками розсилати всілякі накази з того самого кабінету, куди ми вслід за Вільфором ввели наших

читачів і де на столі з горіхового дерева імператор знайшов ще розкриту і майже повну табакерку Людовика XVIII, — як у Марселі, всупереч зусиллям міської влади, спалахнула усобиця, іскри якої завжди жевріють на Півдні; втім, ще трохи, і дійшло б до чогось значно більшого, ніж крики, що ними облягали, наче справжні фортеці, домівки роялістів, і публічні образи тих, хто наважувався піткнутися на вулицю.

Нині, коли справа повернула на інше, поважний судновик, який належав до плебейського табору, почувався куди впевненіше, хай ми і не говоримо: став всевладником, — бо вдачу пан Моррель мав обережну й дещо боязку, як усі ті, хто пройшов повільну і важку комерційну кар'єру, — проте, попри те, що його випереджали завзяті бонапартисти, закидаючи, що він, мовляв, дує на холодне, набрав достатньої ваги, щоби піднести голос і подати скаргу. Скарга ця, як легко здогадатися, стосувалася Дантеса.

Вільфор встояв, незважаючи на падіння свого начальника. Весілля його хоч і зірвалося, проте було відкладене до кращих часів.

Якби імператор утримувався на престолі, то Жерарові довелося би пошукати іншу партію, і Нуарт'є знайшов би йому наречену; якби Людовик XVIII вдруге повернувся, то вплив маркіза де Сен-Мерана подвоївся б, як і вплив самого Вільфора, — і про вдаліший шлюб годі було б і думати.

Таким чином, помічник королівського прокурора посідав перше місце в марсельському судовому світі, коли якось вранці двері відчинились і йому доповіли, що прийшов пан Моррель.

Інший поспішив би назустріч судновикові і цією своєю запопадливістю виказав би слабкість, одначе Вільфор був чоловік розумний і мав якщо не досвід, то чудове чуття. Він змусив Морреля чекати в передпокої, як зробив би за Реставрації, не тому, що це його не обходило, а просто тому, що так велить

звичай, аби помічник прокурора змушував чекати в передпокої. Хвилин за п'ятнадцять, перегорнувши дві-три газети різних мастей, судовик наказав покликати пана Морреля.

Моррель гадав, що побачить, як Вільфор сидить ні живий ні мертвий, а виявив, що він точнісінько такий, яким був півтора місяця тому, тобто спокійний, твердий і сповнений холодної поштивості, а вона є найнездоланнішою з усіх перепон, які відокремлюють людину на становищі від людини пересічної. Він йшов у кабінет Вільфора, певний того, що той затремтить, побачивши його, а натомість сам зніжковів і затремтів, побачивши помічника прокурора, який чекав його, сидячи за письмовим столом.

Моррель зупинився в дверях. Вільфор глянув на нього, ніби силкуючись упізнати. Нарешті, кілька секунд помовчавши і змусивши поважного судовика крутити в руках капелюха, він мовив:

— Пан Моррель, якщо не помиляюся?

— Так, пане, це я, — відказав гість.

— Заходьте, будь ласка, — сказав Вільфор, знічев'я махнувши рукою, — і скажіть, чому я мушу дякувати за ваші відвідини?

— Хіба ви не здогадуєтеся? — запитав Моррель.

— Ні, анітрохи не здогадуюся, втім, хай там що, а я готовий вам прислужитися, коли мені це під силу.

— Це цілком вам під силу, — сказав Моррель.

— То кажіть, у чому річ.

— Пане, — звів голос Моррель, потроху віднаходячи впевненість, а також спираючись на справедливість свого прохання і ясність свого становища, — ви пам'ятаєте, що за кілька днів до того, як стало відомо про повернення його величності імператора, я приходив до вас просити про полегкість до одного юнака, моряка, помічника капітана на моєму судні; його звинувачували, якщо ви пам'ятаєте, у зносінах із островом

Ельба; подібні зносини, що вважалися тоді злочином, нині дають право на нагороду. Тоді, мосьпане, ви служили Людовику XVIII і не схотіли зглянутися на винуваченого; це був ваш обов'язок. Тепер ви служите Наполеону і зобов'язані захистити невинного; це теж ваш обов'язок. Тому я прийшов запитати у вас, що з ним сталося.

Вільфор насилу опанував себе.

— Як його ім'я? — запитав він. — Будь ласка, назвіть його ім'я.

— Едмон Дантес.

Мабуть, Вільфор вважав би за краще стати під цівку дуельного пістолета на відстані двадцяти п'яти кроків, аніж почути це ім'я, кинуте йому в обличчя, а проте він і бровою не повів.

«Хай там як, а ніхто не звинуватить мене в тому, що я заарештував цього юнака з особистих міркувань», — подумав Вільфор.

— Дантес, — повторив він. — Ви кажете, Едмон Дантес.

— Так, пане.

Вільфор відкрив величезний реєстр, який лежав у бюрку поряд, потім пішов до іншого столу, від столу перейшов до полиць з папками справ і, обернувшись до судновика, запитав звичайнісіньким голосом:

— А ви не помиляєтесь, шановний добродію?

Якби Моррель був трохи метикуватіший або краще знав про обставини цієї справи, то він би здивувався, почувши, що помічник прокурора відповідає йому на запитання щодо справи, яка до нього геть не належить; він спитав би себе: чому Вільфор не відпроваджує його до арештантських списків, до начальників в'язниць, до префекта департаменту? Але Моррель, який марно шукав ознак страху, побачив у його поведінці саму прихильність: Вільфор розраховував вірно.

— Ні, — відказав Моррель, — я не помиляюся, бо знаю бідолаху десять років, а служив він у мене чотири роки. Півтора

місяця тому — пам'ятаєте? — я просив вас змилюсердитись, як нині прошу бути справедливим до бідолашного хлопця; ви ще прийняли мене досить неласкаво і відповідали з незадоволенням. У той час роялісти зневажали бонапартистів!

— Добродію, — відказав Вільфор, відбиваючи удар з властивими йому спритністю і холоднокрівністю, — я був роялістом, коли думав, що Бурбони не тільки законні спадкоємці престолу, а й обранці народу, але чудесне повернення, свідками якого ми стали, довело мені, що я помилявся. Геній Наполеона переміг: тільки улюблений монарх — монарх законний.

— На добрий час, — вигукнув Моррель з грубуватою відвертістю. — Коли ви так говорите, це мені як бальзам на душу, і я бачу в цьому хороший знак для бідного Едмона.

— Стривайте, — сказав Вільфор, гортаючи новий реєстр, — я пригадую: моряк, еге ж? Він ще збирався одружуватися на якійсь дівчині з Каталан? Так, так, тепер я пригадую; це була дуже серйозна справа.

— Хіба?

— Ви ж знаєте, що від мене його повели просто у в'язницю при будівлі суду.

— Гаразд, а потім?

— Потім я відправив донесення в Париж і доклав папери, знайдені у нього. Я мав це зробити, якщо хочете. За тиждень арештанта відвезли.

— Відвезли? — вигукнув Моррель. — Але що ж зробили з нещасним хлопцем?

— Не лякайтесь! Його, ймовірно, відправили в Фенестрель, у Піньероль або на острів Святої Маргарити⁴⁴, що називається — заслали, щоби він був під наглядом, але уранці одної гарної днини він до вас повернеться і стане на капітанський місток свого корабля.

— Хай повертається коли завгодно: місце за ним. Але як же він досі не повернувся? Здавалося б, наполеонівська юстиція має щонайперше звільнити тих, кого закинула до в'язниці юстиція роялістська.

— Не зводьте пеню, пане Моррелю, — відповів Вільфор, — у кожному ділі потрібна законність. Припис про ув'язнення надійшов згори, тим-то треба від вищого начальства отримати наказ про звільнення. Наполеон повернувся всього два тижні тому, а посвідки про звільнення в'язнів тільки ще пишуть.

— Але хіба не можна, — запитав Моррель, — пришвидшити всі ці формальності тепер, коли ми перемогли. У мене є друзі, є зв'язки, і я можу домогтися скасування присуду.

— Не було ніякого присуду.

— Тоді ухвали про арешт.

— У політичних справах арештантських списків нема, вряди-годи уряд зацікавлений у тому, щоб людина зникла безслідно, а списки могли би допомогти з вишуками.

— Так, можливо, було за Бурбонів, але тепер...

— Так воно буває у всі часи, дорогий пане Моррелю, бо хоч уряди міняються, проте всі вони схожі поміж собою. Каральна машина, що постала за часів Людовика XIV, діє донині, хіба що Бастилії вже нема. Коли говорити про дотримання статуту у в'язницях, тут імператор завжди був вимогливіший навіть за Людовика XIV, і кількість арештантів, не заведених до списків, без ліку.

Така прихильна відвертість обеззброїла би будь-яку впевненість, а в Морреля не було навіть підозр.

— Але скажіть, пане де Вільфоре, що ви мені порадите зробити, щоби пришвидшити повернення сердешного Дантеса?

— Можу порадити одне: подайте прохання міністрові юстиції.

— Ет, пане де Вільфоре! Ми ж знаємо, що воно таке ті прохання: міністр отримує їх по двісті на день і не прочитує навіть чотирьох.

— Атож, — мовив Вільфор, — але він прочитає прохання, надіслане мною, з моєю допискою, а ще з моїм підписом.

— І ви візьметесь віддати йому це прохання?

— З великою приємністю. Тоді Дантес міг бути у вині, проте наразі він не винен, і я маю повернути йому свободу, так само як мав закинути його до в'язниці.

Вільфор запобігав таким чином небезпечному для нього наслідку, малоймовірному, а проте можливому, — слідству, яке безповоротно б його згубило.

— А як треба писати міністрові?

— Сідайте сюди, пане Моррелю, — сказав Вільфор, поступаючись йому своїм місцем. — Напишете з мого голосу.

— Ви зробите таку ласку?

— Звісно! Але не гаятимемо часу, і так уже стільки його страчено.

— Так, так! Згадаймо, що бідолаха чекає, страждає, а, може, впадає в розпач.

Вільфор здригнувся при думці про в'язня, що проклинає його в тиші й пітьмі, але він зайшов надто далеко і відступати вже не випадало: жорна його честолобства ось-ось мали розчавити Дантеса.

— Я готовий, — сказав Моррель, сівши у Вільфоровий фотель і взявшись за перо.

І помічник королівського прокурора продиктував прохання, в якому, поза сумнівом, з найкращими намірами, перебільшував патріотизм Дантеса і внесок хлопця у справу бонапартистів. У цьому проханні Дантес поставав однією з головних дійових осіб, які посприяли поверненню Наполеона. Очевидно, міністр, прочитавши такий папір, мав одразу відновити справедливість, якщо це ще не було зроблено.

Коли прохання було написано, Вільфор прочитав його вголос.

— Гаразд, — мовив він, — тепер покладіться на мене.

— А коли ви його відішлете?

— Сьогодні ж.

— З вашою допискою?

— Кращою допискою буде, коли я переконаюся, що все сказане в проханні — щира правда.

Вільфор сів у фотель і щось занотував на краєчку аркуша.

— Що ж мені далі робити? — запитав Моррель.

— Чекати, — відказав Вільфор. — Я все беру на себе.

Така впевненість повернула Моррелеві надію. Він вийшов у захваті від помічника королівського прокурора і подався сповістити старого Дантеса, що невдовзі той побачить свого сина.

Тим часом Вільфор, замість послати прохання в Париж, дбайливо сховав його поміж своїх паперів; рятівне для Дантеса в цю хвилину, воно могло неабияк його виславити згодом, якби сталося те, чого можна було вже чекати зі становища Європи і перебігу подій, — тобто Друга Реставрація.

Отже, Дантес залишився в'язнем. Забутий і загублений у пітьмі свого підземелля, він не чув, як загурчав Людовик XVIII, а відтак з іще страшнішим гуркотом розвалилась Імперія.

Але Вільфор пильно стежив за всім, уважно прислухався до всього.

Двічі, за час короткого повернення Наполеона, яке називається Сто днів, Моррель поновлював атаку, наполягаючи на звільненні Дантеса, і обидва рази Вільфор заспокоював його обіцянками й надіями. Врешті-решт, дійшло до Ватерлоо⁴⁵. Моррель уже більше не з'являвся до Вільфора: він зробив для свого юного друга все, що було до снаги людині; нові спроби, при Другій Реставрації, могли тільки даремно ввести його у неславу.

Людовик XVIII повернувся на престол. Вільфор, для якого Марсель був повен спогадів, що гризли йому сумління, одержав посаду королівського прокурора в Тулузі. За два тижні по переїзді до цього міста він одружився на маркізі Рене де Сен-

Меран, батько якої наразі тішився неабиякою прихильністю двору.

Ось чому Дантес під час Ста днів і після Ватерлоо залишався у в'язниці, забутий якщо не людьми, то в кожному разі Богом.

Данглар зрозумів, якого удару він завдав Дантесові, коли дізнався про повернення Наполеона до Франції; донос його влучив у ціль, і, як усі люди, що вирізняються певною тямом у злочинах і помірними здібностями в буденному житті, він назвав цей дивний збіг «волею провидіння».

Але коли Наполеон вступив у Париж і знову пролунав його владний і потужний голос, Данглар злякався. З хвилини на хвилину він чекав, що з'явиться Дантес, Дантес, який знає все, грізний Дантес, готовий на будь-яку помсту. Тоді він повідомив пану Моррелю, що хоче залишити морську службу, і просив рекомендувати його одному іспанському негоціантові, до якого і найнявся за крамарчука у кінці березня, тобто за десять чи дванадцять днів після повернення Наполеона в Тюїльрі; він виїхав до Мадрида, і більше про нього не чули.

Фернан — той нічого не зрозумів. Дантеса не було, — це все, що йому було потрібно. Що сталося з Дантесом? Він навіть не намагався дізнатися про це.

Як на те, користаючи з того перепочивку, що його давала йому Дантесова неприсутність, він брався на способи — щоразу втовкмачуючи Мерседес, чому й досі нема її нареченого, або ж розмірковуючи над тим, як би виїхати і відвезти її; іноді він сідав на вершині мису Фаро, звідки видно і Марсель, і Каталани, і похмуро, нерухомим поглядом хижого птаха дивився на обидві дороги, чи не йде, бува, сягнистою ходою, піднісши голову, красень моряк, який має принести з собою жорстоку помсту. Фернан твердо вирішив застрелити Дантеса, а потім підняти руку і на себе, щоби виправдати вбивство. Проте каталанець

помилявся: він ніколи не наклав би на себе руки, бо досі сподівався.

Тим часом серед усіх цих сумних хитань імператор громовим голосом закликав до зброї останній розряд рекрутів, і всі, хто міг її носити, рушили за межі Франції.

Разом з усіма вибрався у похід і Фернан, покинувши свою хатину й Мерседес і катуючись думкою, що за його відсутності, чого доброго, вернеться суперник і одружиться з тією, кого він кохає.

Якби Фернан був здатний заподіяти собі смерть, він застрелився б у хвилину розлуки з Мерседес.

Його увага до Мерседес, удаване співчуття її горю, ревність, з якою він попереджав найменше її бажання, далися взнаки так, як завше відданість впливає на благородні серця; Мерседес завжди любила Фернана як друга, а тепер до цієї дружби додалося ще одне почуття — почуття вдячності.

— Брате мій, — сказала вона, застібаючи ранець на раменах каталанця, — єдиний друже мій, бережи себе, не залишай мене одну на цьому світі, де я виливаю сльози і де у мене немає нікого, крім тебе.

Ці слова, сказані в хвилину розлучання, оживили надії Фернана.

Якщо Дантес не повернеться, то, можливо, настане день, коли Мерседес піде за нього заміж.

Мерседес залишилася сама, на голій скелі, яка ще ніколи не здавалась їй такою безплідною, перед неозорим морським розширом. Уся в сльозах, як та шалена, сумну повість якої розповідають у цьому краю, вона безперестанку бродила навколо Каталанів; іноді зупинялася під пекучим південним сонцем, нерушна, німа, мовби статуя, і дивилася на Марсель; іноді сиділа на березі і вслухалась у стогін хвиль, вічний, як її горе, і запитувала себе: чи не краще нахилитися вперед, кинутися вниз, упасти у морську безодню, ніж терпіти жорстоку муку

безнадійного очікування? Не страх утримав Мерседес од самогубства, — вона знайшла розраду в релігії, і це врятувало її.

Кадруса теж, як і Фернана, прикликали до війська, але він був на вісім років старший за каталанця і, до того ж, одружений, отож його залишили в третьому розряді і відрядили на узбережжя.

Старий Дантес, який жив тільки надією, вслід за падінням імператора втратив останні її проблиски.

Рівно через п'ять місяців після розлуки з сином, майже тієї ж години, коли арештували Едмона, чоловік помер на руках Мерседес.

Моррель узяв на себе витрати на похорон і поплатив дрібні борги, в які старий заліз за час хвороби.

Це був не тільки людинолюбний, це був сміливий вчинок. Увесь Південь був охоплений пожежею чварів, і допомогти, навіть на смертному одрі, батькові такого небезпечного бонапартиста, як Дантес, було злочином.

XIV

В'ЯЗЕНЬ СКАЖЕНИЙ І В'ЯЗЕНЬ БОЖЕВІЛЬНИЙ

Приблизно за рік після повернення Людовика XVIII головний інспектор в'язниць подався на ревізію.

Дантес у своїй підземній камері чув, як десь начебто зверху щось крутиться і рипить, нагадуючи якусь гуркотняву, але внизу правлячи за неоціненні звуки, що їх вловлювало хіба вухо в'язня, який звичаєм дослухається до того, як у нічній тиші павук пряде своє павутиння і раз у раз падають краплі води, кожній з яких треба з годину, щоби зібратися на стелі підземелля.

Він зрозумів, що у живих діється щось незвичне; він так довго жив у кам'яній могилі, що мав право вважати себе мерцем.

Інспектор відвідував по черзі кімнати, камери і каземати. Деякі в'язні сподобилися розпитувань: вони належали до тих, хто завдяки своїй скромності або ж тупості здобули прихильність у начальства.

Інспектор запитував у них, чи добре їх годують і чи нема у них якихось прохань. Всі вони як один відказували, що від тутешніх харчів їх верне і що вони вимагають свободи. Тоді інспектор запитав, чи не скажуть вони ще чого-небудь. Вони похитали головами. Чого можуть просити в'язні, крім свободи?

Інспектор, посміхаючись, повернувся до коменданта і сказав:

— Не розумію, кому потрібні ці даремні ревізії? Хто бачив одну в'язницю, бачив сто; хто вислухав одного в'язня, знає, що йому скаже тисяча; скрізь одне й те саме: їх погано годують і вони невинні. Інших у вас немає?

— Є ще небезпечні або божевільні, яких ми тримаємо в підземеллях.

— Що ж, — сказав інспектор з видом страшенної втоми, — доведемо нашу справу до кінця — спустимося в підземелля.

— Постривайте, — сказав комендант, — треба взяти з собою бодай двох солдатів: іноді в'язні наважуються на відчайдушні вчинки, щонайменше тому, що відчують огиду до життя і хочуть, щоб їх засудили до смерті. Ви можете впасти жертвою замаху.

— То вжуйте застережних заходів, — сказав інспектор.

З'явилося двоє солдатів, і всі почали спускатися по таких смердючих, брудних і вологих сходах, що вже сам спуск по них був важким випробуванням для зору, нюху і дихання.

— Який дідько може тут жити! — вилаявся інспектор, спиняючись на півдорозі.

— Найнебезпечніший змовник. Нас попередили, що це людина, здатна на все.

— Він один?

— Ще б пак.

— А давно він тут?

— Із рік.

— І його відразу посадили в підземелля?

— Ні, після того як він намагався вбити сторожа, який носив йому їжу.

— Він хотів убити сторожа?

— Так, того самого, який нам зараз освічує шлях. Правда ж, Антуане? — запитав комендант.

— Саме так, він хотів мене вбити, — відказав сторож.

— Та це божевільний!

— Гірше, — відповів сторож, — це просто диявол!

— Якщо хочете, можна на нього поскаржитися, — сказав інспектор комендантові.

— Не варто, його і так достатньо покарано. До того ж, він ось-ось збожеволіє, і ми знаємо з досвіду, що не мине й року, як він і справді звихнеться з розуму.

— Тим краще для нього, — сказав інспектор, — коли він зсунеться з глузду, то менше мордуватиметься.

Як бачите, інспектор був сповнений людяності і цілком відповідав своїй філантропічній посаді.

— Ви маєте слухність, — відповів комендант, — і ваші слова доводять, що ви тямите справу. У нас тут, теж у підземній камері, кроків на двадцять нижче, куди ведуть інші сходи, сидить старий абат, який колись стояв на чолі котроїсь із італійських партій. Він тут із тисяча вісімсот одинадцятого року, і збожеволів наприкінці тисяча вісімсот тринадцятого. Відтоді його не впізнати: давніше він плакав, а нині сміється; перше худнув, тепер вбивається в сало. Може, бажаєте подивитися його замість цього? Божевілля його веселе і вас ніяк не засмутить.

— Я гляну на того й на іншого, — процідив інспектор, — треба виконувати обов'язок служби сумлінно.

Інспектор оглядав в'язниці вперше і хотів справити гарне враження на своє начальство.

— Підемо спершу до цього, — доточив він.

— Прошу, — кинув комендант і подав знак в'язничникові. Той відімкнув двері.

Почувши брязкіт важких засувів і скрегіт заіржавілих завіс, які обертаються на гаках, Дантес, який сидів у кутку і з невимовною втіхою спостерігав за тим, як тоненький промінець світла просмикується крізь вузьку заградовану продуховину, підніс голову.

Уздівши незнайому людину, двох в'язничників зі смолоскипами, двох солдатів і коменданта з капелюхом у руках, Дантес зрозумів, у чому річ, і збагнувши, що йому, нарешті, випадає нагода звернутися до вищого начальства, кинувся вперед, благально склавши руки.

Солдати негайно схрестили багнети, подумавши, що в'язень кинувся до інспектора з лихим наміром.

Інспектор мимоволі відступив на крок.

Дантес зрозумів, що його змалювали як непевного суб'єкта.

Тоді він надав своєму поглядові стільки лагідності, скільки може вмістити людське серце, а також лагідністю, смиренністю і чимось на кшталт красномовства спробував проїняти до самого серця свого високого відвідувача, здивувавши присутніх.

Інспектор вислухав Дантеса до кінця, а відтак повернувся до коменданта.

— Цей закінчить побожністю, — мовив він упівголоса, — він уже і зараз схиляється до якоїсь лагідності. Бачите, йому знайомий страх: відступив, уздрівши багнети, а божевільному все дарма. Стосовно цього у є в мене вельми цікаві спостереження, що їх я зробив у Шарантоні⁴⁶.

Потім він звернувся до в'язня:

— Ану в двох словах, чого ви просите?

— Я прошу сказати мені, у чому мій злочин: прошу суду, прошу слідства, прошу, нарешті, щоб мене розстріляли, якщо я винен, і щоб мене випустили на свободу, якщо я невинний.

— Чи добре вас годують? — запитав інспектор.

— Так. Гадаю, що так. Не знаю. Проте мене це не обходить. Важливо, і не тільки для мене, нещасного в'язня, але і для влади, яка чинить праведний суд, і для короля, який нами править, щоби невинний не впав жертвою підлого доносу і не вмирав за ґратами, проклинаючи своїх катів.

— Сьогодні вас хоч у вухо бґай, — сказав комендант, — а проте так було не завжди. Зовсім інакше ви говорили, коли хотіли вбити в'язничника.

— Це правда, — зауважив Дантес, — і я смиренно перепрошую у цієї людини, яка мала завжди до мене добре серце... Та що ви хочете? Я тоді був божевільний, скажений.

— А тепер ні?

— Ні, в'язниця мене зломила, знищила. Бо я тут цілу вічність!

— Цілу вічність?.. Коли ж вас заарештували? — запитав інспектор.

— Двадцять восьмого лютого тисяча вісімсот п'ятнадцятого року, о другій пополудні.

Інспектор заходився рахувати.

— Сьогодні у нас тридцять липня тисяча вісімсот шістнадцятого року. Що ви кажете? Ви сидите у в'язниці тільки сімнадцять місяців.

— Тільки сімнадцять місяців! — повторив Дантес. — Не знаєте ви, пане, що таке сімнадцять місяців в'язниці, — це сімнадцять років, сімнадцять століть! А надто для того, хто, як я, був такий близький до щастя, готувався одружитися на коханій дівчині, бачив перед собою широкий шлях життя, — і позбувся всього; для кого ясний день поступився місцем непроглядній ночі, хто бачить, що майбутнє його загинуло, хто не знає, чи кохає його та, яку він кохав, не відає, чи живий його старий батько! Сімнадцять місяців в'язниці для того, хто звик до морського повітря, до вільного простору, до призвілля, до безміру, до нескінченності! Сімнадцять місяців в'язниці! Це забагато навіть за ті злочини, яким язик людський дає найнищівші назви. Згляньтесь наді мною і випросіть для мене — не поблажливості, а суворості, не милості, а суду; за суддів, я прошу лише за суддів; у суддях винуваченому невільно відмовляти.

— Гаразд, — сказав інспектор, — побачимо.

Потім, звертаючись до коменданта, він сказав:

— Мені і справді шкода цього бідолахи. Коли повернемося нагору, покажете мені його справу.

— Звісно, — відказав комендант, — але боюся, що ви там знайдете найгірші записи про нього.

— Я знаю, — продовжував Дантес, — я знаю, що не ваша сила на те, щоб мене звільнити; але ви можете передати моє прохання вищому начальству, ви можете перевести дізнання, ви можете,

нарешті, віддати мене до суду. Суд! Ось все, чого я прошу; нехай мені скажуть, який я скоїв злочин і яку мені визначено кару. Бо ж непевність — найгірша з усіх страт у світі!

— Я довідаюся, — сказав інспектор.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.